Kinde Kabilesi

Ömer Aras

Kinde Kabilesi

– İslâmiyet Öncesinden Hz. Peygamber'in Vefâtına Kadar –

Ömer Aras

Kitap Adı : Kinde Kabilesi – İslâmiyet Öncesinden Hz. Peygamber'in Vefâtına Kadar –

Yazar : Arş. Gör. Ömer Aras

ISBN : 978-975-6497-33-3

SAMER Yayınları : 5

Editör : Doç. Dr. Feyza Betül Köse

Dizgi : SAMER

Kapak : SAMER

KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama Ve Araştırma Merkezi

SAMER Yayınları

Adres : KSÜ Avşar Kampüsü

Onikişubat/Kahramanmaraş

İletişim : 0 344 300 27 09

e-posta : samer@ksu.edu.tr

Kahramanmaraş 2019

Bu kitap, "İslam Öncesinden Hz. Muhammed'in (s) Vefatına Kadar Kinde Kabilesi" adlı yüksek lisans tezinin gözden geçirilmiş yayım halidir.

İÇİNDEKİLER

— İKİNCİ BÖLÜM —
KİNDE KABİLESİNİN SİYASİ TARİHİ

— ÜÇÜNCÜ BÖLÜM —
KÜLTÜR ve MEDENİYET

ÖNSÖZ

Klasik olmakla birlikte önemini hiçbir zaman yitirmeyecek görünen bir cümle ile: "Câhiliye dönemine ait araştırmalar, İslâm'ın teşekkül dönemini anlamak için önemlidir" şeklinde başlamak yerinde olacaktır. Kabile kavramının Câhiliye kültürünün ana karakterlerinden biri olması, kabilelerin büyük resmin küçük parçaları oldukları gerçeği, Câhiliye'nin anlaşılmasında kabile çalışmalarını önemli kılmaktadır.

Herhangi bir kabilenin tarihini ortaya koymaya çalışırken oldukça fazla kaynakta yer alan bilgiyle karşı karşıya kalınmaktadır. Üstelik bu kaynakları bir veya birkaç sınıf altında toplamak da zordur. Böylece incelenmesi gereken kaynakların çerçevesi oldukça genişlemektedir.

Bilgiler bazı yerde bir kelime veya bir satır iken bazı yerlerde uzun bir bölüm halinde serpiştirilmiş şekilde bulunmaktadır. Bu bilgilerin toplanması, düzenlenmesi ve yorumlanması kolay olmayan bir süreçtir. Bazı konularda bilgi çok sınırlı ve hatta hiç yokken, bazı konularda hangisinin tercih edilmesi gerektiği konusunda zorlanılacak çokluktadır.

Şair İmruü'l-Kays, büyük kral Haris b. Amr gibi birçok kral, ünlü sahabi Eş´as b. Kays gibi önemli kişilere sahip olan Kinde kabilesinin "siyasi tarihi" hakkında azımsanmayacak ölçüde bilgi mevcuttur. Var olan bilgiler çoğunlukla bu kişilerin hayat hikâyesinin arka planını anlatmak amacıyla verilmiştir. Siyasi tarihin anlaşılması noktasında kısmen yeterli olan bu tür rivâyetler, sosyal ve kültürel tarihin anlaşılmasında yetersizdir.

Bu çalışmada giriş hâriç, üç bölümde İslam öncesinden Rasûlullah'ın (s) vefâtına kadar, Kinde kabilesinin tarihi verilmeye çalışılmıştır. Birinci bölümde kabilenin ismi, nesebi, alt kolları, yaşadığı coğrafya hakkında bilgi verilirken, ikinci bölümde kabilenin siyasi tarihi ortaya konmuştur. Bu bölümde ilk olarak krallık ve Kinde kralları hakkında genel bir bilgi sunulduktan sonra, kuruluşundan yıkılışına kadar Kinde Devleti'ni yönetmiş olan krallar hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. Üçüncü bölümde ise rivâyetlere yansıyan ve arkeolojik kazılardan elde edilen bilgiler ışığında kabilenin kültürel hayatına değinilmiştir.

Konunun belirlenmesi ve araştırılması sürecinde kıymetli desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen başta Prof. Dr. Adnan Demircan'a, danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Selim Argun'a, Prof. Dr. Mahfuz Söylemez'e teşekkürü bir borç bilirim. Ulaşamadığımız bazı kitapların yurt dışından temini konusunda yardımlarını esirgemeyen Hüseyin Ulukuz'a, sorduğumuz sorulara sabırla cevap verip bizi yüreklendiren Prof. Michael Lecker'a, kaynaklara ulaşmak ve çalışma ortamının sağlanması konusunda yeri asla doldurulamayacak olan İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) Kütüphanesine, elektronik veri tabanları sayesinde birçok makâleye ulaştığımız İstanbul Üniversitesi Kütüphanesine, IRCICA: İslam Tarih Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi Kütüphanesine, barınma ihtiyacımızı karşılayan İlim Yayma Vakfına,

metnin son okumalarını yapıp tashih eden, yapıcı eleştiriler sunan değerli arkadaşlarıma, be-tahsîs desteklerini hep arkamda hissettiğim aileme ve kitabımın ikinci baskısını yapan SAMER Yayınlarına bu vesile ile teşekkür ederim.

Ömer Aras

Bolu-2019

— GİRİŞ —

1. Konunun Amacı Kapsamı ve Önemi

İslam öncesi dönemle ilgili çalışmaların, İslâm'ın geldiği sosyal ve kültürel ortamı anlayabilmek için önemli olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Kapsayıcı bir tanımlama yapmayı imkânsızlaştıran geniş ve farklı coğrafyalar, farklı kültür formları, yaşam biçimleri, ekonomik faaliyetler söz konusu olduğundan, bu dönemle ilgili genel geçer tespitler yapmak güçtür. Örneğin Yemen gelişmiş bir medeniyetle karşımızda dururken, Necid Bölgesi bedevî bir hususiyet arz eder. Bununla birlikte biz "kabile" kavramının toplumsal yaşamda belirleyici ana unsur olup, farklı ölçülerde etkili olmakla birlikte bütün Arap toplumu için var olan bir gerçeklik olduğunu söyleyebiliriz. İslam öncesi Arap toplumunun hayatı anlamlandırış biçimi böylelikle kabile etrafında şekillendiğinden, kabile çalışmaları o dönemi anlamak için önemli görünmektedir.

Kinde kabilesi, İslam öncesi Arabistan tarihinde, özellikle de İslâm'a yakın dönemde, "nüzûl coğrafyası" diyebileceğimiz Hicaz'a,

kayda değer kültürel ve siyasî etkileri olduğundan, önemli bir kabiledir. Bu kabile, İslam öncesi Orta Arabistan Bölgesinde bedevî kabileleri tek bir çatı altında toplayan yegâne kabileler üstü yönetimdir. Siyasî konumu, kültürel etkileşimi de beraberinde getireceğinden, bu dönemin anlaşılması için önemli ve anahtar kabilelerden biridir. Daha açık bir ifadeyle, birbirinden kopuk bedevî kabileler üzerindeki hâkimiyeti ile göze çarpan bu kabilenin, onları ne ölçüde etkilediği, Câhiliye döneminde ne ölçüde iz bıraktığı önemli bir sorudur.

Bu konu hakkında ülkemizde yapılan çalışmalar genellikle ansiklopedi maddeleri ve bazı eserlerde geçen kısa bölümlerden ibârettir. Yurt dışında yapılan birçok çalışma ise güncelliğini yitirmiştir. Bunun sebebi yeni ortaya çıkarılan kaynakların ve arkeolojik bulguların bu çalışmalarda kullanılmamış olması ve kabilenin kültürel hayatının ele alınmamasıdır. Bu manada çalışmamız var olduğuna inandığımız eksikleri tamamlamayı da hedefleyen bir sınıfta mütalaâ edilebilir.

Çalışmamız İslam öncesinden başlayarak Hz. Peygamber döneminde bitmek üzere sınırlandırılmıştır. Kabilenin nesebi, alt kolları, yaşadığı coğrafya, siyasî hayatı, sosyal ve kültürel yaşamı müstakil bölümler içerisinde, konular sistematik sunulmaya çalışılarak ele alınmıştır. Böylece Kinde kabilesi özelinde İslam öncesi Arabistan tarihini anlamaya bir katkı sunulmaya çalışılmıştır.

2. Araştırmanın Metodu ve Kaynaklar

Bu çalışmada metot olarak, sosyal bilim çalışmalarında sıkça kullanılan genel metotlardan tümevarım-tümdengelim ve analoji metotları uygulanmıştır.

Kabile çalışmaları, özellikle kabilenin kültürel hayatına dair bilgi vermeye çalışırken araştırmacıyı çoğunlukla bu metotlara yöneltmektedir. Örnek olarak, Kinde kabilesinde, Hristiyanlığın yaygın olduğu konusunda temel kaynaklarda çok sınırlı birkaç rivayet bulunmaktadır. Ancak kabilenin yaşadığı bölgede Hristiyanlığın önemli ölçüde yaygın olduğu konusunda genel bilgiye sahibiz. Bu çerçevede tümdengelim yöntemi kullanılarak, Kinde'yi bulunduğu bölge içerisinde bir değerlendirmeye tabi tutup hakkında yargıya varmak yoluna gidilmiştir. Kimi zaman da sınırlı örneklerden yola çıkarak tümevarım yöntemi ile genel bir tasvir yapılmaya çalışılmıştır. Örneğin Kinde'nin at yetiştiriciliği konusunda bunu açıkça ifade eden bir bilgiye sahip değiliz. Ancak kabilenin savaşçı yapısı genel çerçevesi içerisinde, kabilenin sahip olduğu iyi atlara dair birçok rivâyetten hareketle tümevarım yöntemiyle, at yetiştiriciliğinin varlığına dair muhtemel sonuçlara varılmıştır. Her iki yöntem kullanılarak varılan sonuçlar, çok sınırlı veya te'vil yoluyla dahi olsa delillendirilmeye çalışılmış, böylece "hakkında delil/bilgi/işaret bulunmayanın yokluğu üzerine değil; hakkında delil/bilgi/işaret bulunanın varlığı" üzerine bir anlatım elden geldiğince inşâ edilmeye çalışılmıştır.

Konu hakkında zamanın tahrifine en az uğramış bilgiye ulaşmak için "en eskiden en yeniye doğru" şartı gözetilerek kaynaklardan faydalanma yoluna gidilmiştir. İslam kaynaklarının yanı sıra Bizans kaynaklarından da faydalanılmıştır. Ayrıca arkeolojik çalışmalar sonucu ulaşılan bilgilerden yararlanılmıştır. Yemen yazıtları ve Karyetü'l-Fav kazıları özelinde birçok arkeolojik sonuç bu konuda başvuru kaynaklarımız arasındadır. Bunun yanında Câhiliye çalışmalarında çok önemli olan şiir de kaynak olarak kullanılmıştır. Bu konuda birçok Câhiliye ve İslam dönemi şairlerinin divanlarına ve bu şiirleri hâvi eserlere müracaât edilmiştir.

Çalışmamızda, her bölümün girişinde Arap tarihine dair çok genel ve uzun değerlendirmelere dalıp konu dışı anlatımlara girilmemiştir. Örneğin neseb konusunda "Arap," "A'rab," "Arab-ı Bâide," "Arab-ı Bakîye": "Arab-ı Ârîbe", "Arab-ı Müstâ'rebe," gibi konulara, aynı şekilde kabile kavramı ile ilişkili, "cemhere," "şuûb," "imâre," "batn," "fâhd," "fasile," "rahd" gibi terimlerin açıklamalarına, konu dışına çıkmamak ve konu dışına yoğunlaşmamak adına yer verilmemiştir. Neseb kısmında, kaynaklarda geçen şekliyle, her bir alt kolun ayrı ayrı nesebine veya bu kollara mensup meşhur kişilerin biyografilerine, kabilenin siyasî veya sosyal tarihi için belirleyici olmadığı sürece yer verilmemiş, böylece bilinmesi elzem şeylere önem verilmeye çalışılmıştır.

Neseb konusunda temel kaynağımız, Câhiliye tarihinde otoritesi tartışılmaz olan İbnü'l-Kelbî'nin (V:204/819), kabilelerin nesebleri konusunda temel kitaplarından olan *Nesebü Ma'ad ve'l-Yemeni'l-Kebir* adlı eseridir. İbnü'l-Kelbî'nin aktardığı neseb bilgilerini tablolar haline getiren ve kullanışlı bir fihrist ekleyerek faydalanılmasını kolaylaştıran, Werner Caskel tarafından hazırlanan iki ciltlik *Gamharatan nasab = Das genealogische werk des Hisam İbn Muhammad Kalbi* adlı eseri de burada özellikle zikretmemiz gerekir. Aynı müellifin *İftirâk* adlı eseri de çalışmamızda faydalandığımız kaynaklar arasındadır. Belâzürî'nin (V: 279/892), *Ensâbü'l-Eşrâf,* Müberred'in (V:286/899), *Nesebü Adnân ve Kahtân*, İbn Hazm'ın (V: 456/1064), *Cemheretu Ensâbi'l-Arab, Suhârî'nin (V: VI. asrın ilk yarısı), el-Ensâb* ve Yâkût el-Hamevî'nin (V: 626/1229), *el-Muktedab,* adlı eserleri, neseb konusunda faydalandığımız kaynaklar arasındadır. Bu eserler neseb konusunda bilgi sunmanın yanında, kabilenin sosyal ve siyasî konularıyla ilgili bilgileri de ihtivâ etmektedirler. Özellikle Suhârî'nin *el-Ensab* adlı eseri, tespit edebildiğimiz kadarıyla, kısmen ya da bütünüyle Kinde ile

ilgili kitap ya da makale çalışmalarında şimdiye kadar kullanılmamıştır. Eserde Kinde ile ilgili bilgiler müstakil bir bölümde sunulmuştur. Bu bölümde Kinde'nin nesebi, alt kolları ve kralları hakkında ayrıntılı olarak bilgi verilmiştir ve bazı rivayetler başka kaynaklarda rastlamadığımız biçimde farklı detayları içermektedir.

Coğrafya kısmında, İbnü'l-Fakih'in (V: 289/902), *Kitâbü'l-Büldân*, Hemdânî'nin (V:334/945), *Sıfatu Cezîreti'l-Arab*, İstahri'nin (V: 346/957), *Mesâlikü'l-Memâlik, Bekrî'nin (V: 487/1094), Mu'cemu Me'sta'cem*, Yâkût el-Hamevî'nin *Mu'cemü'l-Büldân*, adlı *temel* eserlerinin yanı sıra, Nasır Ubûdî'nin, *el-Mu'cemü'l-Cogrâfî li'l-Bilâdi'l-Arabiyyeti's-Suûdiyye* ve Hamed Câsir'in, aynı adı taşıyan çağdaş eserleri faydalandığımız kaynaklar arasındadır. Ayrıca Hugh Kennedy'nin hazırladığı *An Historical Atlas of Islam* adlı atlas başta olmak üzere kullandığımız atlasların, coğrafyayı bütüncül görmek konusunda bize önemli katkılar sağladığını belirtmemiz gerekir.

Siyer ve Megâzi kaynakları arasında faydalandığımız eserler arasında İbn İshâk'ın (V: 151/768), *Sîretü İbn İshâk*, Vâkıdî'nin (V: 207/823), *Megâzî* ve İbn Hişâm'ın (V: 218/833), *Sîretü İbn Hişâm* adlı eserleri bulunmaktadır. Bu kaynaklar arasında özellikle İbn Hişâm'ın eserinde, Kinde kabilesinin heyet halinde Rasûlullah'ın huzuruna gelip Müslüman olması ve bu sırada yaşanan bazı olaylar hakkında bilgi vermesi; Eş'as b. Kays'ın nesebi konusunda bilgi verirken kabileye dair bir takım rivayetleri aktarması bu konuda bize önemli katkılar sunan önemli bilgiler arasındadır.

Genel tarih kitapları arasında, İbn Kuteybe'nin (V: 276/889), *el-Maârif*, Ebû Hanîfe Dineverî'nin (V: 282/895), *Ahbârü't-Tıvâl*, Ya'kûbî'nin (V: 292/905), *Tarih-i Ya'kubî,* Taberî'nin (V: 310/923), *Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülûk* Hamza İsfahânî'nin (V: 360/971'den önce),

Târîhu Sinî Mülûki'l-Arz ve'l-Enbiyâ ve İbnü'l-Esir'in (V: 774/1373), *el-Kâmil* adlı eserlerini, faydalandığımız kaynaklardan birkaçı olarak zikredebiliriz. Taberî'nin Kinde konusunda aktardığı bilgilerin, beklediğimizden çok daha az olduğunu özellikle vurgulamamız gerekir. Bunun yanında İbn Kuteybe ve Dineverî' de Kinde ile alakalı haberler çoğunlukla Yemen krallarının anlatıldığı kısımlarda geçmektedir. Ya'kûbî ve Hamza İsfahânî'de müstakil bir bölüm halinde Kinde'ye dair özet bilgiler sunulmaktadır. İkincisindeki bilgiler çok kısa ve özettir. Ya'kûbî ise, diğer kaynaklarda bulunmayan birtakım bilgiler aktararak Kinde'nin Hucr b. Amr'dan önceki krallarının isimleri ve hâkimiyet süreleri hakkında bilgiler sunar. Ayrıca eserinin "Edyânü'l-Arab" bölümünde Kinde'nin söylediği telbiyelerden birini aktarması bakımından önemli olduğunu belirtmeliyiz. İbnü'l-Esîr'de ise Kinde müstakil bir başlık altında anlatılmamıştır. Bununla birlikte "İmruü'l-Kays'ın babasının öldürülmesi..", "Külâb Savaşı", "Kisrâ Nuşirevân.." gibi başlıklar altında Kinde ile alakalı bilgiler aktarmaktadır.

Edebiyat kitapları arasında başta Ebü'l-Ferec el-İsfahânî'nin (V: 356/967), *el-Eğânî* adlı eseri olmak üzere, İbn Habîb'in (V: 245/860), *el-Muhabber*'i, Enbârî'nin (V: 328/940), Dabbî'nin (V: 178/794) *el-Mufaddaliyyât* adlı eserine yaptığı şerh, Ebû Ubeyde'nin (V: 209/824), *Şerhu Nekâizi Beyne Cerir ve'l-Ferezdak*'ı, İbn Kuteybe'nin *eş-Şi'r ve'ş-Şuarâ*'sı, İbn Abdirabbih'in (V: 328/940), *el-Ikdü'l-Ferîd*'i, Ebû Ubeyde'nin *Eyyâmü'l-Arab Kable'l-İslâm*'ı, İmruü'l-Kays'ın (V: M 540 dolayları) *Divân*'ı gibi eserler bulunmaktadır. Bu kısımda özellikle el-İsfahânî'nin el-*Eğânî* adlı eserinin çalışmamız açısından önemini özellikle belirtmeliyiz. Buradaki bilgiler "İmruü'l-Kays'ın Nesebi ve Hayat Hikâyesi," Hucr b. Amr ve Onun Hakkında Söylenen Şiirin Sebebi" olarak başlıklandırılan müstakil bölümlerde verilmiştir. Bu bölümlerdeki rivayetler birbiriyle çelişse dahi alt alta, haberi nakleden

raviler bir sened zinciri içerisinde zikredilerek verilmiştir. Mevcut rivayetler İmruü'l-Kays'ın ölümüne kadar Kinde kabilesine dair olayları detaylı bir biçimde anlatmaktadır. İbn Habîb'in de eserinde kısa bir bölümde Kinde kabilesi hakkında bilgiler sunduğunu belirtmemiz gerekir. İbn Kuteybe'nin şairlerin hayat hikayeleri ve şiirlerinden örneklerini aktardığı eseri ise İmruü'l-Kays'ın hayatı konusunda sunduğu ayrıntılı bilgiler sebebiyle burada zikretmemiz gereken kaynaklar arasındadır.

Tabakât kitapları arasında İbn Sa'd'ın (V: 230/845), *Tabakat*'ı, Ebû Nuaym'ın (V: 403/1038), *Ma'rifetü's-Sahâbe*'si, Halife b. Hayyat'ın (V: 240/854), *Tabakât*'ı, İbnü'l-Esîr'in *Üsdü'l-Ğâbe*'sini zikredebiliriz.

Bizanslı tarihçiler; Malalas'ın (V: M. 570 civarı), *The Chronicle,* Theophanes'in (V: M. 818) *The Chronicle,* Procopius'un (V: M. 565), *History of Wars*, Photius'un (V: M. 893), *The Bibliotheca*, Joshua the Stylite'ın (V: M. VI. asır), *The Chronicle* adlarıyla İngilizceye tercüme edilen eserleri kullandığımız tarih kaynakları arasındadır. Bu eserlerde Kinde ile ilgili az ve detaylı olmayan malumât bulunmaktadır.

Kinde ile ilgili Yemen yazıtlarının İngilizce ve Arapça tercümelerine ulaştığımız, Albert Jamme'nin *Sabaean Inscriptions from Mahram Bilqîs* ve Muhammed Bafakih'in *Muhtârât min Nikâşâti'l-Yemeniyyeti'l-Kadîme*, Jan Retsö'nün *The Arabs in Antiquity* adlı eserleri, Abdurrahman el-Ensârî'nin *Edvâun Cedîdetün alâ Devlet-i Kinde;* Jamme'nin *New Sabaean Inscriptions from South Arabia* makâleleri faydalandığımız kaynaklar arasındadır.

Kinde'nin bir dönem yaşamış olduğu Karyetü'l-Fav bölgesinde yapılan kazıların başkanlığını yapan Ensârî'nin, bu kazıların sonuçlarını yayımladığı *Karyetü'l-Fav Sûretün li'l-Hadâreti'l-Arabiyye Kable'l-*

Islam fî'l-Memleketi'l-Arabiyyeti's-Suûdiyye adlı eseri de özellikle kültürel hayat konusunda faydalandığımız belli başlı kaynaklar arasındadır.

Kinde konusunda önemli bilgiler sunan Gunnar Olinder'in *The Kings of Kinda*, Abdulaziz b. Suûd b. Cârullah'ın *Memleketü Kinde* adlı eserleri, İrfan Shahid'in *Byzantium and Kinda* ve *Procopius and Kinda,* Michael Lecker'ın *Kinda on the Eve of Islam and During the Ridda* ve *Judaism Among Kinda and the Ridda of Kinda* adlı makâleleri faydalandığımız kaynaklar arasındadır. Cevad Ali'nin *el-Mufassal* adlı eseri başta olmak üzere İslam öncesi Arabistan'ın siyasî ve sosyal hayatına dair birçok eser, Yemen yazıtlarının büyük kısmını, müsned metinleri, İngilizce tercümeleri ve künyeleriyle birlikte dijital ortamda sunan "*dasi.humnet.unipi.it*" adlı internet sitesi de faydalandığımız kaynaklar arasındadır.

— BİRİNCİ BÖLÜM —

KİNDE KABİLESİNİN İSMİ, NESEBİ YAŞADIĞI COĞRAFYA

A. Kinde İsmi

İslam kaynaklarında Kinde isminin, Ufeyr b. Adiyy b. Hâris b. Mürre b. Üded b. Zeyd b. Yeşcüb b. Üryeb b. Kehlân b. Sebe'nin oğullarından Sevr'den geldiği belirtilir.[1] Kinde, Sevr'in lakabıdır ve "كند" kökünden türemiş bir kelime olup; verilen nimete nankörlük etmek, şükretmemek, paylaşmamak, zulmetmek, aç bırakmak[2] gibi anlamlara gelmektedir.

---

[1] Ebü'l-Münzir İbnü's-Sâib Hişâm b. Muhammed b. Sâib Kelbî (V:204/819), **Nesebü Ma´ad ve'l-Yemeni'l-Kebîr,** 2c., thk. Nâci Hasan, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1988, C. 1, s. 136; Ebü'l-Abbas Muhammed b. Yezid b. Abdülekber Müberred (V:286/899), **Nesebü Adnân ve Kahtân**, Lecnetü't-Telif ve't-Terceme, Kâhire, 1936, s. 20.

[2] Ebü'l-Abbas Abdullah b. Abbas b. Abdilmuttalib Kureşî Abdullah b. Abbas b. Abdülmuttalib (V: 68/687), **Garîbü'l-Kur'ân**, thk. Muhammed İbrâhim Selim Mektebetü'l-Kur'ân, Kâhire, [t.y.], s. 71; Ebû Abdurrahman Halil b. Ahmed b. Amr Ferâhidî Halil b. Ahmed (V:175/791), **Kitâbü'l-Ayn**, 8c, thk. Mehdi Mahzûmî, İbrâhim Samerrâî, Müessesetü'l-A'lemi li'l-Matbuât, Beyrut 1988, C. 5, s. 331; ; Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasan el-Ezdî el-Basrî İbn Düreyd (V:321/933), **el-İştikak**, thk. Abdüsselam Muhammed Hârun, Mektebetü'l-Hanci, Kâhire, 1958, s. 362; İshâk b. İbrâhim Ebû İbrâhim Fârâbî (V: 350/961), **Dîvânü'l-Edeb: Mu´cemu Lugavî Türâsî**, thk. Adil Abdülcebbâr Şâtî, Mektebetu Lübnan [Librairie du Liban], Beyrut 2003, s. 547; Ebû Nasr İsmail b. Hammâd Cevherî (V: 400/1009), **es-Sıhah Tacü'l-**

Hemen hemen bütün tarih kitapları Kinde'yi Sevr'e nisbet ederler. Cevad Ali, Sevr'in bir kişiden ziyade kralların mensup olduğu güçlü bir aile, bir aşiret ya da ev halkı olabileceğini ifade etmekte ve bir şahıs olduğunun sonradan kabul edilen bir varsayım olabileceğini belirtmektedir.[3] Sevr'e "Kinde" lakabının verilme sebebi olarak babasına isyan etmesi,[4] onu dinlemeyip dayılarına katılması nakledilir.[5] Bu kelimenin Kinde lehçesinde "asi" anlamına geldiği, ayrıca Uman ve Bahreyn bölgesinde bazı kabile mensuplarının kelimeyi Kinde yerine "Künde" şeklinde söylediği de kaynaklardaki bilgiler arasındadır.[6] Kindeli meşhur şair İmruü'l-Kays, Bişr b. Ebû Hâzim el-Esedî, Ubeyd

---

Luğa ve Sıhâhi'l-Arabiyye, 6c., thk. Ahmed Abdülgafur Attar, Dârü'l-İlm li'l-Melâyin, Beyrut, 1990, C. 2, s. 532; Ebû Abdullah Şihâbeddîn Yâkût b. Abdullah Yâkût el-Hamevî (V: 626/1229), **el-Muktedab min Kitâbi Cemhereti'n-Neseb**, thk. Nâci Hasan, Dârü'l-Arabiyye li'l-Mevsuât, Beyrut, 1987, s. 258; Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzûr (V:711/1311), **Lisânü'l-Arab**, 18c., yay. haz. tsh. Emin Muhammed Abdülvehhâb, Muhammed es-Sâdık el-Ubeydî, Dârü'l-İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1997, C. 12, s. 164.

[3] Cevad Ali, **el-Mufassal fî Târîhi'l-Arab Kable'l-İslâm**, 9c., Dârü'l-İlm li'l-Melâyin, Beyrut, 1968, C. 3, s. 316; ayrıca Jamme (Ja) 635 yazıtında bunu destekleyici ifadeler bulmaktayız, burada Kinde ve Kahtân Kralı Rebîa b. Al-i Sevr ('l svrm) olarak anlatılmaktadır. Bkz. Albert Jamme, **Sabaean Inscriptions From Mahram Bilqîs (Mârib)**, The Johns Hopking Press, Baltimore, 1962, s. 137.

[4] Ayrıca Bkz. Ebü'l-Abbas Şehâbeddîn Ahmed b. Ali b. Ahmed Kalkaşendî (V: 821/1418), **Nihâyetü'l-Ereb fî Ma'rifeti Ensâbi'l-Arab**, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1984, s. 366.

[5] Ayrıca Bkz. Ebû Zekeriyyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref b. Mûrî Nevevî (V: 676/1277), **Tehzîbü'l-Esmâ ve'l-Lugât**, 2c., (1. Cilt 1. ve 2. Kısım), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, [t.y.], s. 123; Kardeşini öldürdüğü için bu ismin verildiğini aktaran başka bir görüş de vardır: Bkz. Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Ali b. Hüseyin Vezir el-Mağrîbî (V: 418/1027), **Edebü'l-Havâs fi'l-Muhtâr min Belâgât Kabâili'l-Arab ve Ahbâr**, yay. haz. Hamed Câsir, Dârü'l-Yemâme, Riyad, 1980, s. 140.

[6] Ebü'l-Feyz Murtaza Muhammed b. Muhammed b. Muhammed Zebîdî (V:1205/1791), **Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs**, 10 c. [y.y.], Beyrut, [t.y.], C. 2, s. 487. Bu lakâbın babasına isyan edip, nankörlük ettiği için verildiği konusunda ayrıca Bkz. İbn Fazlullah el-Ömerî (V. 749/1349), **Mesâlikü'l-Ebsâr fî Memâliki'l-Emsâr = Routes Toward İnsight İnto The Capital Empires**, 46c., Ed. Fuad Sezgin, (Tıpkıbasım), Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, Frankfurt, 1988, C. 4 (3-4 aynı ciltte), s. 118.

el-Abras, Antere b. Şeddâd el-Abesî, Nâbiğâ el-Ca´dî gibi şairlerin şiirlerinde Kinde ismi geçmekte ve kabileye dair bir takım işaretler bulunmaktadır.[7]

Bizanslı müelliflerin eserleri Kinde ismine rastladığımız ayrı bir mecrâdır. Kronoloji içerisinde verecek olursak Kinde ismi *kesin* bir biçimde ilk olarak Nonnosus (V: M. 560) tarafından "Kindynoi" olarak zikredilmiştir. Müellif, "Maddynoi" (Ma´ad kabilelerinden) bir kabile olduğunu belirttiği Kinde'yi, Kays adında bir yöneticisi olan, sayı ve toprak bakımından güçlü bir kabile olarak tavsif etmektedir.[8]

Çağdaş bir araştırmacı, Batlamyus'un (Ptolemaeus) (V: M 168?) Kızıldeniz kıyısında yaşadıklarını belirttiği bir grup olan "Kinaidocopitae"nun ilk kısmı olan "Kinaido"nun, Kinde'nin ismi tasğîri olan "Küneyde" olduğunu düşünmektedir.[9] Yine M. I. yüzyıla ait anonim bir eser olan "Periplus of the Erythraean Sea"de, "Kanratai" adında bir grubun Kızıldeniz'deki tüccarlar için önemli bir tehlike olduğundan ve Arap krallar tarafından bu yüzden sürekli cezalandırıldıklarından bahsedilmektedir.[10] Aynı araştırmacı bu ismin Kinde'nin yaşadığı

---

[7] Abdulaziz b. Suûd b. Cârullah el-Gâzi, **Memleketü Kinde fi Vasati Şibh-i Cezîreti'l-Arabiyye: Dirasâtu Tarihiyye Âsâriyye**, [y.y.], 2004, s. 6.

[8] Photius I Saint (V: M. 893), **The Bibliotheca**, translated with notes by N.G. Wilson, Duckworth, London, 1994, s. 27; Cevad Ali, **a.g.e.**, C. 3, s. 318.

[9] Kinde'nin siyâsi tarihi hakkında yazılmış olan önemli eserin sahibi Olinder, bu konuda Glaser ve Moritz gibi düşündüğünü ve bu kelimenin Blau ve Sprenger'in düşündüğü gibi Kinâne olmadığını belirtmektedir. Bkz. Gunnar Olinder, **The Kings of Kinda of the Family of Âkil al-Murâr**, C.W.K. Gleerup; Leipzig: O. Harrassowitz, Lund 1927, s. 36. Yine bu ismin açıklaması babında M.D. Bukharin, "Kinaidocopitae" nin daha önce Wissman tarafından "Kinâne ve Kelb topluluğu" veya "Körfezdeki isyancılar ya da Kinde'ye bağlı gruplar" şeklinde açıklandığını belirtir. Ayrıca Bowershock'un da buna benzer bir açıklama yaptığını ekledikten sonra bu ismin ilk kısmının "Küneyde," ikinci kısmının ise "ğalebe"den geldiğini belirterek, "galip gelen Kinde" şeklinde anlaşılması gerektiğini belirtmektedir. Bkz. M.D. Bukharin, "Towards the Earliest History of Kinda", **Arabian Archaelogy and Epigraphy**, Vol. 20, 2009, s. 70.

[10] Bukharin, **a.g.m.**, s. 64.

bölgelerden biri olan "Ğamr-ı Zi-Kinde" den türetilmiş bir isim olduğunu düşünmektedir.[11]

Kinde ismi doğrudan geçmese de Kinde yöneticilerinden bahseden Bizanslı tarihçiler de Kinde isminin dolaylı olarak geçtiği yerlerdir. Bunları şöyle sıralayabiliriz: John Malalas (V: M. 578) MS 528 yılı olayları içerisinde Filistin'deki Bizans komutanı ile Kinde Kralı Hâris'in nasıl çekiştiklerinden bahseder.[12] Theophanes (V: M. 818) ise ismi "Ogaros" (Hucr) olan bir kabile şefi ile Bizans arasında çıkan çatışmadan ve onun kardeşi olduğu düşünülen "Ma´dikerib"den "Badikarimos" olarak söz eder.[13] Bir başka tarihçi Procopius (V: M. 565) ise (Kinde Kralı) Kays'ı (Qaisos), Ma´ad kabileleri üzerine yeniden lider tayin etmesi için Himyerîler ve Bizans arasındaki görüşmeleri anlatır.[14] Joshua the Stylite ise MS 503 yılında Hîre'ye saldıran Araplardan bahsetmektedir ki bu Arapların Kinde Kralı Hâris'in komutasında olmaları kuvvetle muhtemeldir.[15]

Kinde isminin geçtiği en önemli kaynaklar, çoğunluğu Güney Arabistan'da olmak üzere Me'rib, Necid, Karyetü'l-Fav gibi bölgelerde bulunan müsned yazı ile kazılmış yazıtlardır. Her ne kadar kimi

---

[11] Bukharin **a.e.**, s. 67, 68.

[12] John Malalas (V: MS 570 civarı), **The Chronicle of John Malalas**, A Translation by Elizabeth Jeffreys, Michael Jeffreys and Roger Scott, Australian Assosication for Byzantine Studies, Melbourne, 1986, s. 252; Irfan Shahid, "Byzantium and Kinda", **Byzantium And The Semitic Orient Before the Rise of Islam**, Variorum Reprints, London, 1988, s. 60.

[13] Olinder, **a.g.e.**, s. 51

[14] Procopius (V: MS 565), **History of the Wars, Books I and II**, Translated by H. B. Dewing, Harvard Unıversıty Press, Cambrıdge, 2005, XX; Irfan Shahid, "Procopius and Kinda", **Byzantium and the Semitic Orient Before the Rise of Islam**, s. 74, 75.

[15] Cevad Ali, **a.g.e.**, C. 3, s. 340.

araştırmacılar tarafından zayıf bir görüş olarak görülse de,[16] bu yazıtlardaki Kiddet (Kdt) kelimesi araştırmacılar tarafından Kinde olarak kabul edilmektedir.

Şimdiye kadar ortaya çıkarılan yazıtların içerisinde Kinde ismi geçen en eski yazıt MÖ 55-66 yılları arasına tarihlendirilen; Me'rib'de, Mahrem Belkıs tapınağında bulunan bir yazıttır. Jamme 635 olarak isimlendirilen,[17] bu yazıtta, Kahtan ve Kinde Kralı Rebîa b. Âl-i Sevr'in, Kahl'ın olduğu yerleşim yerine (Karye)[18] saldıran Ebîkerib Ahras b. Âlim ile savaştığı anlatılmaktadır.[19] Bu yazıtta Kinde'nin ilk dönemlerde Sebe krallarına karşı muhalif duruşuna ve aralarında çıkan savaşlara kanıt olabilecek bilgiler sunulmaktadır.[20] "Momentum Adulitanum" adı verilen ve MS 525'de Aksum'da VI. asır coğrafya yazarlarından Cosmas İndicopleustes tarafından kopyası alınan yazıt ise ismi belirsiz bir Aksum Kralı tarafından, askerlerinin Doğu Afrika'ya, Mısır sınırlarına ve Kızıldeniz'in karşı kıyılarına geçişini, Kinaidokolpites ve Arapların teslim oluşunu anlatmaktadır.[21] Ja 2110 adlı ve tarihi MS II. asrın ortalarına denk gelen yazıtta ise Sebe krallarının Kinde Kralı Mâlik b. Bedd'e (vmlkm bn bd mlk Kdt) karşı düzenlediği

---

[16] Michael J. Zwettler, "Maʿadd in Late-Ancient Arabian Epigraphy and Other Pre-Islamic Sources", **Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes [WZKM]**, Vol. 90, 2000, s. 244

[17] Yazıtlar, onları bulan ya da neşreden kişilerin verdiği numara ve adlarla anılmaktadır: Örneğin Ja 635 (A. Jamme), RY 510 (Ryckmans) gibi.

[18] Buranın bugün Karyetü'l-Fav olarak bilinen yerleşim yeri olduğu kabul edilir.

[19] Jamme, **a.g.e.**, s. 137; Muhammed Abdülkâdir Bafakih vd., **Muhtârat min Nikâşâti'l-Yemeniyyeti'l-Kadîme**, el-Munazzamatü'l-Arabiyye, Tunus, 1985, s. 221; el-Gâzi, **a.g.e.**, s. 44; Jan Retsö, **The Arabs in Antiquity: Their History From the Assyrians to the Umayyads**, Routledge Curzon, London 2004, s. 58 (110 numaralı dipnot).

[20] Jamme, **a.g.e.**, s. 137.

[21] George Hatke, **Aksum and Nubia: Warfare, Commerce, and Political Fictions in Ancient Northeast Africa**, New York University Press and İnstitute of the Ancient World, [y.y.], 2013, s. 42; Bukharin **a.g.m.**, s. 64, 65.

seferden bahsedilmektedir.[22] Yine MS 298 ya da MS 328 olarak tarihlendirilen Nemârâ yazıtında, "mlk k..." şeklinde geçen ve okunamayan kelimenin Kinde olduğu kimi araştırmacılar tarafından tahmin edilmektedir.[23]

Bunlardan başka MS 315 ve 320 arasına tarihlendirilen Ja 566'da Kinde, Sebe Devleti'ne askeri yardım yapmakla yükümlü kabilelerden sorumlu olarak Sebe isminden hemen sonra kullanılır.[24] V. asrın ilk çeyreğinde yazılmış olan RY 509'da Kinde, yine Himyer krallarından biri olan Ebîkerib Es´ad'ın yanında Ma´ad topraklarına düzenlenen sefere katılmıştır.[25] MS 516 tarihli RY 510 yazıtında ise Kinde, Hîre Kralı Münzir'in savaş açtığı kabileler arasındadır ve birçok yazıtta olduğu gibi Mezhic kabilesi ile birlikte (Kdt v-Md h[g]m) adı geçmektedir.[26]

Ryckmans, 1952 yılında Nufûdu Musemmâ'da,[27] Kevkeb Dağları'nın 10 km. kuzeydoğusunda bulunan müsned yazının "Kinde Kralı Hucr b. Amr" şeklinde okunduğunu kaydeder.[28] Ja 660 yazıtında Kinde yine Mezhic'le birlikte kral Semer Yehreiş'in ordusu arasında Hadramevt kabilesinden sonra zikredilmiştir. Bu, onun önemini ve

---

[22] D. B. Doe, A. Jamme, "New Sabaean Inscriptions From South Arabia", **Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland**, Vol. 1-2, 1968, s. 15; Bafakih, **a.g.e.**, s. 262.

[23] Jan Retsö, **a.g.e.**, s. 472.

[24] Jamme, **Mahram Bilqis**, s. 169; Retsö, **a.g.e.**, s. 552; el-Gâzi, **a.g.e.**, s. 45.

[25] el-Gâzi, **a.e.**, s. 45; Zwettler, **a.g.m.**, s. 243.

[26] CSAI: Corpus Of Late Sabaıc Inscrıptıons, RY 510, (Çevrimiçi), dasi.humnet.unipi.it/, 27/5/2015; Cevad Ali, **a.g.e.**, C. 3, s. 379.

[27] Devâsir Vadisinin güney batısı, Necran'ın kuzeyinde bulunan bir bölge.

[28] Jacques Ryckmans, "Alphabets, Scripts and Languages in Pre-Islamic Arabian Epigraphical Evidence", **Studies in the History of Arabia: Pre-Islamic Arabia = Dirasâtu Târîhi'l-Cezîreti'l-Arabiyye: el-Cezîretü'l-Arabiyye Kable'l-İslâm**, 3c., Câmiatü'l-Melik Suûd, 1984, C. 2, s. 74; el-Gâzi, **a.g.e.**, s. 45.

askeri bakımdan kuvvetini göstermektedir.[29] MS 518 yılına tarihlendirilen Ja 1028 yazıtında Kinde, Murad ve Mezhic kabileleriyle birlikte, (Kdt v-Mrdm v-Mdhgm)[30] Himyer Kralı Zü-Nüvas'ın ordusunda Zafar, Mukha ve Farasan adlı şehirlere düzenlenen sefere katılmıştır.[31] MS 544 civarına tarihlendirilen CIH 541 adlı yazıtta ise Kinde lideri Yezid'in, Ebrehe'ye karşı isyanı; yapılan savaş sonrasında varılan anlaşma ve onun kendi bölgesinde bir yönetici olarak tanınması anlatılır.[32] MS 552 tarihli RY 506 (Muraygan Yazıtı) yazıtında Kinde bu kez Ebrehe ile Ma´ad ve Benî Âmir'e karşı ittifak halindedir.[33]

Yazıtlarda Kinde'den genel olarak, nüfuz sahibi ve savaşlarda etkili bir güç olarak bahsedilmektedir. Bu görünürlük MS I. asırdan itibaren başlamaktadır.[34]

Kinde ismi anlam olarak Kelb, Nemr, Sa'lebe gibi sertlik, yırtıcılık ve kurnazlığı vurgulayan isimlerle aynı kategoride değerlendirilebilir. Ayrıca kabilenin kendini nisbet ettiği "Âkilü'l-Murâr" (Murâr otu yiyen) lakabı da "Araplar'ın yırtıcı ve kötü çağrışımlar yapan isimleri, düşmanlarına karşı kendileri ve çocuklarına; uysal isimleri ise kendileri için kölelerine verdikleri,"[35] bunları hayvan isimleri ve "sert,

---

[29] Jamme, **a.g.e.**, s. 164; Bafakih, **a.g.e.**, s. 234, el-Gâzi, **a.g.e.**, s. 45

[30] (Çevrimiçi) http://dasi.humnet.unipi.it/, 28.05.2015.

[31] Retsö, **a.g.e.**, s. 560; A. F. L. Beeston, "Two Bi'r Hima Inscriptions re-Examined", **Bulletin of the School of Oriental and African Studies**, University of London, Vol. 48, 1985, s. 45.

[32] Retsö, **a.g.e.**, s. 561; Sıdney Smıth, "Events in Arabia in the 6th century A.D.", **Bulletin of the School of Oriental and African Studies**, Vol. 16, No. 3, 1956, s. 437.

[33] Ahmed Hüseyin Şerefeddîn, **Târîhü'l-Yemeni's-Sekafî**, 4c., Matbaatü'l-Geylânî, [y.y.], 1967, C. 3, s. 101; el-Gâzi, **a.g.e.**, s. 47.

[34] el-Gâzi, **a.e.**, s. 44.

[35] Ebü'l-Kâsım Abdurrahman b. Abdullah b. Ahmed Süheylî (V: 581/1185), **er-Ravzü'l-Ünüf fî Şerhi's-Sîreti'n-Nebeviyye li-İbn Hişâm**, 7c., thk. Abdurrahman el-Vekil, Dârü'n-Nasr, Kâhire, [t.y.], C. 1, s. 50.

dikenli, suya dayanıklı bitki adlarından seçtikleri"[36] görüşüyle de örtüşür niteliktedir.

B. Kinde Kabilesinin Nesebi

Kinde kabilesinin nesebi konusunda hâkim olan görüş, onun Yemenli kabilelerden olduğu yönündedir. Neseb silsilesi çoğunlukla, lakabı Kinde olan Sevr'den geriye doğru götürülür. İbnü'l-Kelbî, Sevr'in nesebini, Sevr b. Ufeyr b. Adiyy b. Hâris b. Mürre b. Üded b. Zeyd b. Yeşcüb b. Üryeb b. Kehlân b. Sebe (b. Yeşcüb b. Ya'rub b. Kâhtan) olarak aktarır.[37] Yine Müberred (V: 286/899), Kinde'yi Mürre b. Üded kabileleri arasında sayar ve Kinde'nin, Sevr b. Ufeyr'in lakabı olduğunu belirtir. Bu soy ağacındaki Adiyy b. Hâris; Cüzâm, Lâhm ve Âmile kabilelerinin ortak atasıdır. Dolayısıyla Kinde, bu kabileler ile aynı soydan gelmektedir.[38]

İbn Hazm'ın *Cemhere* adlı nesebe dair eserinde verdiği silsile İbnü'l-Kelbî'nin verdiğinden Arîb (Ya'rub) ve Kehlân arasındaki bir isimle farklılık gösterir. Yani nesebin son kısmında Arîb b. Kehlân yerine, Arîb b. Zeyd b. Kehlân vardır.[39] İbn Hişâm ise Kinde'yi, "Kinde b. Sevr b. Muratti´ b. Ufeyr b. Adiyy b. Hâris b. Mürre b. Üded b. Zeyd b. Mehse' b. Amr b. Arîb b. Zeyd b. Kehlân b. Sebe" şeklinde verdiği silsile ile Güney Araplarına bağlar. Ayrıca, "Muratti´ b. Mâlik

---

[36] Ebû Muhammed Lisânü'l-Yemen Hasan b. Ahmed b. Ya'kub Hemdânî (V: 334/945), **Sıfatu Cezîreti'l-Arab**, thk. Muhammed b. Ali el-Ekva' el-Hivâlî, Dârü'l-Yemâme, Riyad, 1977, s. 277.

[37] İbnü'l-Kelbî, **a.g.e.**, C. 1, s. 136; İbnü'l-Kelbî, **Gamharat an-Nasab das Genealogische Werk des Hisam İbn Muhammad al-Kalbi = Cemheretü'n-Neseb**, 2c., Çev. Werner Caskel, E. J. Brill, Leiden 1966, C. 1, s. 176.

[38] Müberred, **a.g.e.**, s. 30; İbnü'l-Kelbî, **a.g.e.**, C. 1, s. 136; Hamevî, **a.g.e.**, s. 258.

[39] Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Saîd ez-Zâhirî İbn Hazm (V: 456/1064), **Cemheretu Ensâbi'l-Arab**, thk. Abdüsselam Muhammed Hârun, Dârü'l-Maârif, Kâhire, 1982, s. 485.

b. Zeyd b. Kehlân b. Sebe" şeklinde de farklı bir rivâyetin varlığını belirtip; her iki rivâyeti senetsiz ve zayıflığını belirtmek için "yukâlû" şeklinde başlayarak; tamrîz sigasıyla aktarır.[40] İbn Abdilber, İbn İshâk'ın bu silsileyi Sevr b. Muratti´ b. Mâlik b. Zeyd b. Kehlân b. Sebe olarak naklettiğini belirtir.[41] İbn Sa'd ise bu nesebi "Kindî b. Ufeyr b. Adiyy b. Hâris b. Mürre b. Üded b. Zeyd b. Yeşcüb b. Arîb b. Zeyd b. Kehlân b. Sebe b. Yeşcüb b. Ya'rub b. Kahtân" şeklinde nakleder.[42] Ayrıca İbn Abdirabbih (V: 328/940),[43] Hemdânî (V: 360/971'den sonra),[44] İsfahânî (V: 356/967),[45] Suhârî (VI. asrın ilk yarısı),[46] Hâzimî (584/1188),[47] Kurtubî (V: 600/1203),[48] Resûlî (V: 696/1296),[49] Kalka-

[40] Ebû Muhammed Cemâleddîn Abdülmelik İbn Hişâm (V: 218/833), **es-Sîretü'n-Nebevî**, thk., Mustafa es-Sakkâ, İbrâhim el-Ebyârî, Abdülhafız eş-Şelebî, Dâr-u İbn Kesîr, Dımaşk, 2005, s. 211.

[41] Ebû Ömer Cemaleddîn Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed Kurtubî İbn Abdilber Nemerî (V:463/1071), **el-Kasd ve'l-Ümem fi't-Ta'rif bi-Usûli en-Nisâbi'l-Arab; el-İnbâh ala Kabâili'r-Ruvât**, Mektebetü'l-Kudsî, Kâhire, 1931, s. 114.

[42] Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Meni' Zührî İbn Sa'd (V: 230/845), **Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr = et-Tabakâtü'l-Kübrâ**, 10c., thk., Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hanci, Kâhire, 2001, C. 7, s. 13.

[43] Ebû Ömer Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî İbn Abdirabbih (V: 328/940), **el-Ikdü'l-Ferîd**, 7c., haz. Muhammed Fuad Abdülbâkî, Muhammed Reşat Abdülmüttalib, Lecnetü't-Telif ve't-Terceme, Kâhire, 1953, C. 3, s. 391

[44] Hemdânî (V:334/945), **Kitabü'l-İklîl min Ahbâri'l-Yemen ve Ensâbu Himyer**, 4c., thk. Muhammed b. Ali b. el-Hüseyin el-Ekva' el-Hivâlî, Vizâretü's-Sekâfe ve's-Seyyâhe, San'â, 2004, C. 10, s. 22.

[45] Ali b. Hüseyin b. Muhammed Ebü'l-Ferec el-İsfahânî (V: 356/967), **Kitabü'l-Eğânî**, 21c., Matbaatü't-Takdîm, Kâhire, [t.y], C. 15, s. 151; C. 8, s. 60: İsfahânî burada şair İmruü'l-Kays'ın nesebini verirken Esmâi, İbn A'rabi, İbn Habîb ve ismini zikretmediği bazı râvilerin hepsinin Kinde b. Ufeyr b. Adiyy b. Hâris b. Mürre b. Üded b. Zeyd b. Yeşcüb b. Arîb b. Zeyd b. Kehlân b. Sebe… Şeklindeki neseb konusunda ittifak ettiklerini belirtmektedir: İsfahânî, **Eğânî**, C. 8, s. 60.

[46] Ebü'l-Münzir Seleme b. Müslim Avtebî Suhârî (V: VI. asrın ilk yarısı), **el-Ensâb**, 2c., thk. İhsan Nas, Vizaretü't-Türâs ve's-Sekâfe, Amman, 2006, C. 1, s. 390.

[47] Ebû Bekr Zeynüddîn Muhammed b. Mûsâ b. Osman b. Hazim el-Hâzimî el-Hemedânî (V: 584/1188), **Ucâletü'l-Mübtedi ve Fudâletü'l-Müntehi fi'n-Neseb**, thk. Abdullah Kennûn, Hey'etü'l-amme li-Şuûni Metâbii'l-emîriyye, Kâhire, 1973, s. 108.

şendî (821/1418)[50] gibi müellifler de Kinde'yi, bazen küçük farklar olsa da aynı silsile yoluyla Güney Araplarına nisbet eden rivâyetler aktaran müellifler arasındadırlar. Kullanılan rivâyetler genellikle İbn İshâk, İbn Hişâm ve İbnü'l-Kelbî'ye dayandırılmaktadır.

Tirmîzî'nin, *Sünen* adlı eserinde yer alan bir hadis, Kinde kabilesinin nesebini Sebe'ye, dolayısıyla Güney Araplarına nisbet eder. Rasûlullah (s) burada kendisine Sebe Sûresi 15. ayette[51] geçen "Sebe" kelimesi kastedilerek, "Ya Rasûllallah, Sebe nedir? Bir yer mi yoksa bir kadın mı" sorusuna, "Bir kadın ya da yer değildir, Araplardan on oğlu olan biridir. Bunlardan altısı Yemen'e, dördü ise Şam civarına yerleşmiştir. Şam'a yerleşenler Lâhm, Cüzâm, Gassân, Âmile; Yemen'e yerleşenler ise Ezd, Eş´ar, Himyer, Kinde, Mezhic ve Emmar'dır" şeklinde cevap vermiştir.[52] Sebe yukarıda aktardığımız neseb silsilelerinin hemen hepsinde geçmektedir.

---

[48] Ahmed b. Muhammed b. İbrâhim el-Eş'ari Kurtubî (V: 600/1203), **et-Ta'rif fi'l-Ensâb ve't-Tenviye li-Zevi'l-Ehsâb**, thk. Sa'd Abdülmaksûd Zalam, Dârü'l-Menâr, Kâhire, 1990, s. 258.

[49] Ebû Hafs Melikü'l-Eşref Mümehhidüddîn Ömer b. Yûsuf b. Ömer Melikü'l-Eşref Resûlî (V: 696/1296), **Turfetü'l-Ashâb fî Ma'rifeti'l-Ensâb**, neşr. K. W. Zettersteen, Dâru Sâdır, Beyrut, 1992, s. 10.

[50] Ebü'l-Abbas Şehâbeddîn Ahmed b. Ali b. Ahmed Kalkaşendî (V: 821/1418), **Kalâidü'l-Cümân fi't-Ta'rif bi-Kabâili Arabi'z-Zaman**, thk. İbrâhim Ebyârî, Dârü'l-Kütübi'l-İslâmiyye, Kâhire, 1982, s. 71.

[51] Andolsun, Sebe kavmi için oturduğu yerlerde büyük bir ibret vardır. Biri sağda, diğeri solda iki bahçeleri vardı. (Onlara:) Rabbinizin rızkından yeyin ve O'na şükredin. İşte güzel bir memleket ve çok bağışlayan bir Rab.

[52] Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre es-Sülemî Tirmîzî (V: 279/892), **Sünen-i Tirmîzî Tercemesi**, 6c., Çev. Osman Zeki Mollamehmetoğlu, Yunus Emre Yayınevi, İstanbul, [t.y.], C. 5, s. 339. (35. Bab, Hadis no: 3437); Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb el-Lahmî Taberânî (V: 360/971), **el-Mu´cemü'l-Kebîr**, 25c., thk. Hamdi Abdülmecîd Selefî, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, [t.y.], C. 18, s. 325 (Hadis no: 835); Alî b. Hüsâmiddîn b. Abdilmelik b. Kadîhân Müttaki Hindî (V:975/1567), **Kenzü'l-Ummâl fî Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl**, neşr. Bekrî Hayyânî, Saffet Sakkâ, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1985, C. 2, s. 484, (Hadis no: 4560); Hemdânî, **a.g.e.**, C. 1, s. 131, İbn Hacer bu hadis hakkında şöyle der, İbn Abbas ve Ferve (b.

Kinde konusunda bize değerli bilgiler ve değerlendirmeler sunan Olinder, Yâkût el-Hamevî'den, Kinde'nin nesebini Adnânîlere nisbet eden bilgiler aktarmaktadır. Buna göre Hamevî, *Mu´cem'ul-Büldân* adlı eserinde, İbnü'l-Kelbî'nin *İftirâk* adlı eserinden iktibasla: "Kinde ilk devresinde, Ğamru zi-Kinde denilen bölgede Cünâde b. Ma´ad ile birlikte yaşıyordu ve Kinde'nin Adnanî olduğunu ileri sürenler buna dayanıyorlardı"[53] demektedir. İbnü'l-Kelbî ise aynı eserinde buna ilâveten, buraya yerleşenler arasında "Kinde b. Sevr b. Cünâde'nin de olduğunu" belirtir. Bazı neseb âlimlerinin ise Kinde'yi Ma´ad'a nisbet eden silsileyi, "Sevr b. Üfeyr b. Cünâde b. Ma´ad" şeklinde ifade ettiklerini aktarır.[54]

Edebü'l-Havâs adlı eserinde Vezirü'l-Mağribî ise İbnü'l-Kelbî'den rivâyetle, bazı neseb âlimlerinin Kinde'nin nesebini, "Kinde b. Sevr b. Üfeyr b. Muâviye b. Hayde b. Ma´ad b. Adnân" şeklinde Adnan'a bağladıklarını ve buna Kindeli şair İmruü'l-Kays'ın, "Yemin olsun Ma´ad'ın içinde hem soy hem de ulaştığı makam bakımından en

---

Müseyk b. Hâris b. Seleme) hadisidir. Hâkim, onu sahih kabul etmiş ve İbn Ebî Hatim birtakım ziyâdelerle bu hadisi aktarmıştır: Bkz. Ebü'l-Fazl Şehâbeddîn Ahmed İbn Hacer el-Askalânî (V: 852/1449), **Fethü'l-Bâri bi-Şerhi Sahihi'l-Buhâri**, 28 cilt (her mücelled 2 cilt), göz. geç. Taha Abdürraûf Sa'd, Mustafa Muhammed Hevârî, Seyyid Muhammed Abdülmu'ti, Mecelletü'l-Külliyâti'l-Ezheriyye, Kâhire, 1978, C. 18, (17-18. Cilt aynı ciltte) s. 153.

[53] Olinder, **a.g.e.**, s. 32; Ebû Abdullah Şehâbeddîn Yâkût b. Abdullah Yâkût el-Hamevî (V:626/1229), **Mu´cemü'l-Büldân**, 6c., Mektebetü'l-Esedi, Tahran, 1965, C. 3, s. 814.

[54] İbnü'l-Kelbî (V:204/819), **İftirâk'u Veled-i Ma´ad**, thk. Ahmed Muhammed Ubeyd, Dârü'l-Kütübü'l-Vataniyye, Abudabi, 2010, s. 28, 29. Bu rivayet küçük farklılıklarla Bekrî tarafından İbnü'l-Kelbî'nin İbn Abbas'tan aktardığı belirtilerek verilir ve Cünâde'nin soyundan gelenler arasında, Kinde'nin Sekûn ve Sekâsik kollarının atası olan Eşres b. Sevr b. Cünâde sayılır. Bkz. Abdullah b. Abdülazîz b. Muhammed Ebû Ubeyd el-Bekrî (V: 487/1094), **Mu´cemu Me'sta'cem min Esmâi'l-Bilâd ve'l-Mevâzi**, 2c., thk. Mustafa es-Sekkâ, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, [t.y.], C. 1, s. 18.

şerefli olan babam boşuna ölmemiştir”[55] şeklindeki mısralarını delil olarak gösterdiklerini aktarır. Bir başka topluluğun ise “Kinde’nin, Âmir b. Rebîa b. Nizar b. Ma´ad’ın soyundan olduğunu ve iki müttefik kabile olarak yaşadıkları yerlerin aynı olduğunu” belirttiklerini nakletmektedir. Buna Ebû Tâlib’in bir şiirini de delil getirdiklerini söylemektedir.[56]

Kinde’nin Adnânîlere nisbeti, onların Ma´ad kabileleri ile tarih içerisinde beraber yaşadıklarını, diğerlerinin ise İslâm’dan önce Kinde hâkimiyeti altında olduklarını ve Kinde’nin hem Adnanî hem de Kahtânî Araplarına karıştığını gösteren deliller olarak karşımızda durmaktadır.[57] Neseb konusundaki bu ihtilafı, Kinde kabilesinin Arabistan Yarımadası dâhilinde tek bir bölgede yaşamamış olmasına, (genel kabule göre) güneyli bir kabile olduğu halde kuzeyde bir krallık kurup, kendi soyundan olmayan Araplar (Ma´ad) üzerinde hâkimiyet sağlamasına bağlayabiliriz. Coğrafyası tarihi seyir içerisinde Necid ve Yemen arasında değişen bu kabilenin nesebi konusunda kesinlik olmaması, bu sebeplerden dolayı sıradan bir durum görünmektedir.

---

[55] تالله لا يذهب شيخي باطلا خير معد حسبا و نائلا Bkz. Ebû Vehb İmruülkays Hunduc b. Hucr b. Hâris Kindî İmruülkays b. Hucr (V: M. 540 dolayları), **Dîvânu İmrii’l-Kays**, thk. Hanna Fahûri, Dârü'l-Ci’l, Beyrut, 1989, s. 247.

[56] Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Ali b. Hüseyin Vezir el-Mağrîbî (V: 418/1027), **Edebü'l-Havâs fi'l-Muhtâr min Belâgât Kabâili'l-Arab ve Ahbâr**, yay. haz. Hamed Câsir, Dârü'l-Yemâme, Riyad, 1980, s. 142; Ebü'l-Abbas Ahmed b. Yahyâ b. Câbir Belâzürî (V: 279/892), **Ensâbü'l-Eşrâf**, 13c., thk. Riyad Zirikli, Süheyl Zekkâr, Dârü'l-Fikr, Beyrut, 1996, C. 3, s. 26; el-Gâzi, **a.g.e.**, s. 34; Ebû Tâlib’in şiiri şöyledir:
كندة إذ ترمي الجمار عشية... يجوزها حجاج بكر بن وائلِ
حليفان شدا عقد ما اختلفا له ... وردا عليه عاطفات الوسائلِ : Kinde taş atılacak yerde iken, Bekr b. Vâil hacıları onların yanından geçiyorlar. Bunlar, akitlerini sağlamlaştıran iki müttefiktirler. Bkz. İbn Hişâm, **Sîret-i İbn Hişam Tercemesi: İslam Tarihi**, 4c., Çev. Hasan Ege, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1985, C. 1, 368. (Kısmen değiştirilerek kullanılmıştır.)

[57] Cevad Ali, **a.g.e.**, C. 3, s. 319, 381.

Tarihî kaynaklar bize Kinde kabilesinin kendilerini Kinde Kralı Hucr b. Amr'a nisbet ederek övündüklerini aktarmaktadır. Hucr MS V. asrın sonlarında yaşamıştır. H. 10./631. yılda Kinde kabilesi, Rasûlullah'ın (s) huzuruna geldiği zaman heyet lideri Eş´as b. Kays kendilerini "Benî Âkilü'l-Murâr (Benî Hucr b. Amr)" olarak tanıtmış ve "Ya Rasûllalah, sen de Âkilü'l-Murâr soyundan değil misin," diye sormuştur. Rasûlullah (s) ise kendisini değil, Abbas b. Abdülmuttalib ve Rebîa b. Hâris (b. Abdü'l-Muttalib)'i bu şekilde nisbet etmelerini söylemiştir. Rivâyetin devamında, tüccar olan bu kişilerin gittikleri yerlerde biz Âkilü'l-Murâr soyundanız diyerek övündükleri aktarılmaktadır.[58] Kaynağı İbn İshâk olan bu rivayet hakkında "Hz. Peygamber'in amcasının bu aileye ilgi duyduğu şeklinde bir algı oluşturmaya dönük, uydurma olduğu" şeklinde yorumlar yapılmıştır.[59] Bu rivayet Kinde'nin kral olan ataları ile özellikle de Hucr b. Amr ile övündüklerini, kralların soyundan geldikleri için Araplar arasında farklı bir yere mensup olduklarını düşündüklerini rahatlıkla söylet-

---

[58] İbn Hişâm, **Sîre,** Beyrut, s. 1079; Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm Abdürrezzâk es-San'ânî (V: 211/827), **el-Musannef**, 11c., thk. Habîburrahman A'zamî, el-Meclisü'l-İlmî, Beyrut, 1983, C. 11, s. 75 (19952 nolu Hadis); İbn Abdilber, **el-İstiâb fî Ma'rifeti'l-Ashab**, 4c., thk. Ali Muhammed Muavviz, Adil Ahmed Abdülmevcûd, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995, C. 1, s. 221; Şehâbeddîn Ahmed b. Abdülvehhâb b. Muhammed Nüveyrî (V: 733/1333), **Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb**, 18c., Vizâretü's-Sekâfe ve'l-İrşâd, Kâhire, [t.y.], C. 18, s. 88. Rivâyetin devâmında Rasûlullah (s) şöyle demiştir: Aksine biz Benî Nadr b. Kinâne'yiz. Biz annelerimizin üzerine soy bina etmeyiz, babalarımızı da inkâr etmeyiz. Bunun üzerine Eş´as b. Kays: Kim bu sözü söylerse artık ona seksen sopa vuracağım demiştir. Bkz. İbn Hişâm, **a.g.e.**, s. 1079; Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe b. Âbide Nemerî İbn Şebbe (V: 262/876), **Târîhü'l-Medîneti'l-Münevvere: Ahbârü'l-Medineti'l-Münevvere**, 4c., thk. Fehim Muhammed Şeltût, Dârü'l-İsfahânî, Cidde, 1973, C. 2, s. 546: İbn Şebbe'deki rivâyette Rebîa b. Hâris yerine Ebû Süfyan ismi geçmektedir; Süheylî, **er-Ravzü'l-Ünüf**, C. 7, s. 410; Lecker, **a.g.m.**, s. 349.

[59] Michael Lecker, "Kinda on the Eve of Islam and During the Ridda", **Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland** [JRAS], say. 4, No:3, Londra, 1994, s. 349. Aynı müellif kabilenin bu nisbeti, Rasûlullah'ın (s) dedesi olan Kusay'ın babası Kilab'ın karısından dolayı verdiklerini söylemektedir.

mektedir.[60] Çünkü Hucr b. Amr (Âkilü'l-Murâr), Eş´as b. Kays'ın anne tarafından dedesidir[61] ve böyle olmasına rağmen o kendisini ve çevresindekileri bu "meşhur ve kudretli" krala nisbet etmektedir. Nitekim *Eğânî*'de, İmruü'l-Kays, babasını öldüren Benî Esed'den gelen diyet ödeme, kendi aralarından birinin babasına karşılık öldürülmesi şeklindeki barış tekliflerini, "Ben Arapların içinde Hucr'un kanına denk bir kan taşıyan kimsenin olduğunu hiç zannetmiyorum" şeklinde cevaplamıştır.[62] Herhalde bu rivayet de kabilenin neseb bakımından üstün olduklarını düşündüklerini göstermektedir.

C. Kinde Kabilesinin Alt Kolları

Kinde; Kelb, Kaysu Aylan, Ezd gibi büyük kabilelerde olduğu gibi bir kabileler konfederasyonudur. Kinde için özel olan durum ise onun kendi alt kollarından olmayan kabileler üzerine hâkimiyet kurmasıdır; yani farklı kabileler ile bir konfederasyon teşkil etmesidir. Bu yönüyle diğer Arap kabilelerinden farklılık arz etmektedir. Büyük bir kabile olduğundan, zamanla birçok alt kolu (batn) meydana gelmiştir. Nüfus bakımından kalabalık olmaları ve kuzey-güney arasında yaptıkları göçler oldukça geniş bir coğrafyaya yayılmalarının önünü açmıştır. Bu büyüklük ve dağınık yerleşimleri sonucu bazen siyâsî açıdan da birliktelik sağlayamamışlardır. Kimi zaman kabilenin alt kolları birbirleriyle savaşmışlar,[63] kimi zaman da bazı kollar kabilenin çoğunluğunun aksine hareket edebilmişlerdir. Örneğin Rasûlullah'ın (s) huzuruna Kinde heyeti ve onun alt kolları olan Tucîb ve Sedif heyet-

---

[60] Cevad Ali, **a.g.e.**, C. 3, s. 315

[61] İbn Hişâm, **a.g.e.**, s. 1079.

[62] el-İsfahânî, **el-Egânî**, 20 c., thk. Ali Necidî Nâsıf, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1927, C. 9, s. 105.

[63] Benî Muâviye ve Sekûn arasında gerçekleşen Necebah Savaşı'nı buna örnek gösterebiliriz. Bkz. İbnü'l-Kelbî, **Ma´ad**, C. 1, s. 184.

leri ayrı gruplar halinde ve ayrı zamanlarda gelmişlerdir. Bu ziyaretler neticesinde kabile İslam'ı kabul etmiştir.

Kinde'nin alt kolları Sevr b. Ufeyr'in (Kinde) iki oğlu olan Muâviye ve Eşres'ten türemişlerdir.[64] Muâviye b. Sevr'den türeyen alt kollar: Vehb, Zeyd, Râiş, Beddâ' ve Muâviye'dir. Muâviye'den; Hâri-sü'l-Asğar, Amr ve Zühl alt kolları türemiştir. Buradaki Amr Kinde'nin ilk büyük kralı kabul edilen Âkilü'l-Murâr; Hucr b. Amr'ın babasıdır ve ünlü Câhiliye şairi İmruü'l-Kays da bu koldan gelmektedir. Hâris'ül-Asğar'dan, Muâviye el-Ekremîn, İmruü'l-Kays b. Hâris, Mâlik b. Hâris, Tumah b. Hâris ve Hâris b. el-Hâris kolları türemiştir. Muâvi-ye el-Ekremîn'in üç oğlundan biri olan Rebîa'dan ise Adiyy, Vehb, Ebûkerib, İmruü'l-Kays, Mâlik; ünlü sahâbî Eş´as b. Kays'ın beş kuşak önceki dedesi olan Adiyy b. Rebîa'dan ise Cebele ve Hâris alt kolları türemiştir.

Sevr b. Ufeyr'in diğer oğlu Eşres'ten türeyen alt kolların en büyük ve meşhurları es-Sekn (es-Sekûn) ve es-Seksek'tir (es-Sekâsik). Tucîb, Sevm, Âmir, Edât, Endâ, İbâd, Zenkebil, Tedûl bu iki anakol-dan türemiş alt kollardır. Rasûlullah'ın (s) Halîd b. Velid'i Dûmetü'l-Cendel üzerine gönderdiği sırada oranın yöneticisi olan Ükeydir b. Abdilmelik, Sekûn koluna mensuptur.[65]

Burada Kinde'nin alt kolları hususunda tartışılması gereken bir husus, Sedif[66] kolunun Kinde'ye mensup olup olmadığıdır.

---

[64] İbnü'l-Kelbî, **a.e.**, s. 136; Kâsım b. Sellâm el-Herevî el-Ezdî Ebû Ubeyd (V: 224/838), **Kitâbü'n-Neseb**, thk. Meryem Muhammed Hayrüddir, Dârü'l-Fikr, Beyrut, 1989, s. 305; İbn Hazm, **a.g.e.**, s. 425; Suhârî, **a.g.e.**, C. 1, s. 391; Kurtubî, **a.g.e.**, s. 258.

[65] İbnü'l-Kelbî, **Ma´ad**, s. 136-198; Caskel, **Gamharat an-Nasab**, s. 233-243; İbn Hazm, **a.g.e.**, s. 425-432; Ebû Ubeyd, **a.g.e.**, s. 304-310, Suhârî, **a.g.e.**, s. 390-392; Kurtubî, **a.g.e.**, 258-273; Hamevî, **el-Muktedab**, s. 258-267.

[66] Belâzürî, İbnü'l-Kelbî'den bu isme dair şu rivâyeti aktarır: Muratti' b. Mâlik b. Zeyd b. Kehlân b. Sebe, Hadramevt kabilesinden bir kadınla evlenmek istemiş ve kızın babası

Belâzürî, İbnü'l-Kelbî'den aktardığı rivâyette, onun Kinde'nin torunu Muratti´ b. Muâviye ile evlenen Hadramevt kabilesinden bir kadının, beraberinde götürdüğü çocuğu olduğunu aktarır. Sedif'in soyundan gelenlerin ise Hadramevt'te Kinde'ye, Kûfe'de ise Hadramevt kabilesine nisbet edildiklerini belirtir.[67]

D. Kinde Kabilesinin Yaşadığı Coğrafya

Alt kolları ile birlikte Kinde kabilesinin yaşadığı coğrafyadan bahsetmeden önce bir takım açıklamalarda bulunmak yerinde olacaktır. Yukarıda da belirtildiği üzere Kinde büyük bir kabiledir ve çoğunlukla bir kabileler konfederasyonu görünümü arz etmektedir. MS IV. asırdan itibaren güneyde ve MS V. asrın ikinci yarısından itibaren kuzeyde; Orta Arabistan Bölgesinde Kinde liderleri birçok güçlü ve büyük kabilelerin yöneticiliğini yapmışlardır.[68] Dolayısıyla bu kabilelerin yerleşim yerleri Kinde'nin hâkimiyeti altına girmiştir. Bu topraklara hâkim olan liderlerin, kendi aileleri ile birlikte kabilelerinden önemli bir nüfusu da beraberlerinde getirdikleri unutulmamalıdır.

Kinde'nin 'Necid Bölgesindeki Ma´ad kabilelerine hâkimiyetinin sonradan gerçekleştiği ve bu bölgede toprağı bulunmadığı' kaynaklarda aktarılan rivâyetlerdeki genel kabuldür.[69] Kinde mensuplarının hâkim olunan topraklarda yerleştikleri ve hâkimiyetleri zayıflayınca asıl toprakları olan Hadramevt'e döndükleri sabittir ancak bu, kabilenin tamamı için geçerli olmamış, Yemâme, Dûmetü'l-Cendel

başka bir kadınla evlenmemek üzere kızını vermişti. Muratti' sözünde durmayınca kadın Mâlik adlı çocuğu ile kabilesine dönmüştür ve babası oğlu için "sadefe annî" yani "benden uzaklaştı" demiş, bu lakap onun ismi gibi olmuştur. Bkz. Belâzürî, **a.g.e.**, C. 1, s. 14.

[67] Belâzürî, **a.e.**, C. 1, s. 14; Kurtubî, **a.g.e.**, s. 272.

[68] Olinder, **a.g.e.**, s. 33

[69] Olinder **a.e.**, s. 33

gibi bölgelerde İslamiyet'in doğuşu sırasında kabile yöneticileri ve mensupları bulunmuşlardır.[70] Dönüşü, kabile mensuplarının tamamını kapsamayan bu hareketin başlangıcı da aynı olmuş, yani bir kısım kabile mensupları asıl vatanlarında kalmışlardır. En güçlü zamanında hâkim olduğu toprakları esas alacak olursak Kinde kabilesi mensuplarına, neredeyse bugünkü Arabistan topraklarının tamamında;[71] Devasir Vadisi'nden,[72] Irak'ta Lahmî/Hîre Devleti sınırına, Şam'da Gassânî Devleti sınırından, doğuda Arap Körfezi kıyılarına, batıda Kızıldeniz kıyılarına, Kızıldeniz'in kuzeyindeki bazı adalara ve kısa süreliğine Hîre (Lahmî) Devleti'nin başkenti Hîre'ye[73] kadar olan bölgede rastlamak büyük ihtimalle mümkün olacaktır.

Kinde coğrafyasını kabile mensuplarının yaşadıkları topraklar üzerinden tespit etmeye çalışacağız. Böylece, örneğin bir süreliğine hâkim olduğu Esed, Bekr b. Vâil, Abdü'l-Kays, Gatafan gibi kabile topraklarını Kinde coğrafyası kapsamı dışında bırakacağız. Şunu belirtmek gerekir ki elimizdeki bilgilerden bunu kesin olarak ortaya koymak mümkün görünmemektedir. Ancak kimi rivayetlerdeki bölgelerin Kinde ile birlikte zikredilmesi, burada kabile mensuplarının yoğun olduğu ihtimalini akla getirmektedir. Bu varsayım üzerinden de bir coğrafya tasvir edilmeye çalışılacaktır.

---

[70] Neşet Çağatay, **İslam Öncesi Arap Tarihi ve Câhiliye Çağı**, Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi, Ankara, 1982, s. 80.

[71] Abdurrahman Tayyîb el- Ensârî, "Edvâun Cedîdetün ala Devlet-i Kinde min Hilâli Âsâri Karyeti'l-Fâv ve Nukûşiha", **Dirasâtu Târîhi'l-Cezîreti'l-Arabiyye: el-Kitâbü'l-Evvel: Mesâdiru Târîhi'l-Cezîreti'l-Arabiyye: Cüz'ü'l-Evvel ve Sani = Studies in The History Of Arabia: Vol. I: Sources For The History of Arabia: Part 1-2**, Ed. Sami b. Seyyid Hammâs es-Sakkâr, Abdülkâdir Mahmûd Abdullah, Richard T. Mortel, Câmiatü'l-Melik Suûd, Riyad, 1984, C. 1 (1. Kısım), s. 4.

[72] Yaklaşık koordinatları: 20 derece doğu meridyeni, 44 derece kuzey paraleli üzerinde. Bkz. **Mevsuâtü'l-Esmâi'l-Emâkin fî Memleketi'l-Arabiyyeti's-Suûdiyye**, 5c., Dâiretü'l-Melik Abdülazîz, Riyad, 2003, C. 5, s. 355.

[73] el-Gâzi, **a.g.e.**, s. 62.

Sebeliler'in Me'rib'e hâkim oldukları zaman Hadramevt'e gelmiş olduğu tahmin edilen Kinde, daha sonra kollara ayrılmış ve buhur ticaret yolları üzerinde yeni yerlere yerleşmiştir.[74] Hadramevt, Dammûn, Karyetü'l-Fav, Cened,[75] Batn-u Âkil, Ğamru zi-Kinde Dûmetü'l-Cendel, Filistin, Bahreyn, Yemâme gibi bölgeler Kinde'nin yaşadığı önemli merkezler olmuştur.[76]

Kabile mensupları MS VI. asırda üç grup yöneticinin etrafında toplanmışlardı ve buradan hareketle biz kabile coğrafyasını üç bölüme ayırabiliriz. Bunlar Batn-u Âkil merkezli Necid Bölgesindeki ana kısım, diğeri bu birincinin batıdaki ortağı Yemâme bölgesi, üçüncüsü ise Hadramevt Bölgesinde kalmış olan kabilenin diğer mensuplarıdır.[77] Bu bölgeleri; Yemâme bölgesini Necid içinde sayan görüşü[78] esas alırsak, Hadramevt ve Necid[79] olarak genel iki başlık altında toplayabiliriz.

1. Hadramevt

Hadramevt, "Arabistan Yarımadası'nın güney sahillerinde dar bir şerit halinde uzanan, doğusunda Uman, kuzeyinde Rub'u'l-Hâlî Çölü, güneyinde Aden Körfezi, bulunan bir bölgedir."[80] Kazvînî'nin,

[74] Şerefeddîn, **a.g.e.**, C. 1, s. 71.
[75] Hemdânî, **Cezîre**, s. 77.
[76] Abdurrahman Abdülvâhid Şüccâ, **el-Yemen fî Sadri'l-İslâm: mine'l-Bi'seti'l-Muhammediyye Hatta Kıyâni'd-Devleti'l-Ümeviyye**, Dârü'l-Fikr, Dımaşk, 1987, s. 42-44; Şerefeddîn, **a.g.e.** C. 1, s. 72; Ömer Rızâ Kehhâle, **Mu´cemu Kabâ'ili'l-Arabi'l-Kadîme ve'l-Hadîse**, 5c., Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1982, C. 3, s. 999, Mustafa Sabri Küçükaşcı, "Kinde", **DİA**, C. 26, s. 37.
[77] G. Olinder, "al-Gaun of the Family of Âkil al Murâr", **Mülûk-ü Kinde**, Translated From English with an İntroduction and Notes by Dr. Abdülcabbar el-Muttalîbî, The University of Baghdat: Goverment's Press, Baghdat, 1973, s. 182.
[78] Yâkût el-Hamevî (V: 626/1229), **Mu´cem**, 5c., Daru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, [t.y.], C. 5, s. 442.
[79] Hicaz ile Irak arasında kalan Orta Arabistan'da bir bölge.
[80] Hüseyin Algül, "Hadramut", **DİA**, C. 15, s. 65.

Aden'in doğusunda, Şibam ve Terim şehirlerini kapsayan eski bir yerleşim yeri olarak tanımladığı[81] Hadramevt, Yemen mihlaflarından (şehir) biridir.[82] Güney Arabistan krallıkları zamanında Uman Denizi kıyısındaki Selâle şehrinden başlayıp, batıya doğru Necran'a; oradan Suriye ve Arap Körfezine ulaşan antik ticaret yolu buradan geçmektedir. İslami dönemde ise Hadramevt şehirlerinden olan Şibam'dan başlayıp, aynı istikametleri izleyen ticaret yolu üzerinde bulunması[83] Hadramevt'i önemli bir ticari merkez haline getirmiştir. Kinde buradaki ticareti kullanarak önemli bir ekonomik güç sağlamış olmalıdır.

Kinde kabilesinden bahseden kaynaklar onun Hadramevtli bir kabile olduğunu belirtirler. Bu bilgi Kinde'nin nesebini Güney Arapları'na nisbet eden rivâyetlerle de örtüşür niteliktedir. Hadramevt Bölgesi kabilenin siyasî yaşamıyla bağlantılı olarak farklı zamanlarda farklı öneme hâiz olmuştur. Kabile mensupları "kralları" eşliğinde kuzeye doğru göç ettikleri zaman bu bölge kısmen de olsa kabilenin çoğunluğu için asıl önemini kaybetmiştir. Kuzeydeki krallıkları yıkılıp siyasî güçleri kaybolunca geri döndükleri bu asıl yurtları, göçten sonra eski siyasî önemine kabile açısından yeniden kavuşmuştur demek yanlış olmayacaktır. Her iki durumda da bu bölgede Kinde mensupları varlıklarını devam ettirmişlerdir. Yani kuzeydeki çoğunluk geri döndüğü zaman asıl yurtlarında aynı soydan akrabalarını bulabilmişlerdir. Hemdânî'nin, "Kinde, Ğamr'dan (Ğamr-ı zi-Kinde)

---

[81] Ebû Yahyâ Zekeriyyâ b. Muhammed b. Mahmûd Kazvînî (V: 682/1283), **Âsârü'l-Bilâd ve Ahbârü'l-İbâd**, Dâru Sâdır, Beyrut, [t.y.], s. 35.

[82] Ebû İshâk İbrâhim b. Muhammed el-Fârisî el-Kerhî İstahrî (V: 346/957), **Mesâlikü'l-Memâlik**, Ed. M. J. de Goeje, E. J. Brill, Leiden, 1967, s. 14.

[83] Bkz. Hugh Kennedy, **An Historical Atlas of Islam = Atlas Historique de l'Islam**, Brill, Leiden, 2002, s. 15, 16.

döndüğü zaman, bölgedeki soydaşları ile akrabalık ve hısımlık bağlarını hatırladılar ve önemsediler"[84] ifadesi bunu destekleyicidir.

Hadramevt, hem göçten önce hem de sonra Kinde için önemli bir merkezdir. Kuzeye çıkışları ilk büyük kral sayılan Hucr b. Amr (Âkilü'l-Murâr) döneminde olan kabile için Hucr'un krallık dönemi olarak tahmin edilen V. asrın ikinci çeyreğinden önce[85] Hadramevt'in kabile için asıl merkez olduğunu söyleyebiliriz.

Kinde'nin, Hadramevt'e ilk olarak ne zaman yerleştiği konusunda kesin bilgi bulunmaz. Hüseyin Şerefeddîn, Kinde'nin Sebe krallarının Hadramevt'e düzenlediği seferler sırasında Cezmân denen yerden buraya yerleştiğini düşünmektedir.[86] Hadramevt'te Dürbü'l-Üceyzi'l-Kindî, Heynen, Sûrân, Kûşâkış, Andel, Hâvdûn, Dammûn, Sedbe, Cevre, Yetreb, Şezen, Zü-Subâh[87] gibi yerleşim yerlerinde bulunan Kindeliler, üzerinde ihtilaf edilen bazı sebepler dolayısıyla[88] kuzeye çıkmışlar ve MS VI. asırda, özellikle Orta Arabistan'da önemli rol oynamış olan Kinde Krallığı'nı te'sis etmişlerdir. Kabile kuzeye doğru göç ettiği zaman burada kalanlar Sedef, Tucîb, Benû Muâviye, Benû Vehb, Benû Beddâ, Benû Hâris b. Muâviye kollarına mensup

---

[84] Hemdânî, **İklîl**, C. 2, s. 31.

[85] Olinder, **a.g.e.**, s. 46.

[86] Şerefeddîn, **a.g.e.**, C. 1, s. 70, 71.

[87] Hemdânî, **Cezîre**, s. 169-173.

[88] Bazı araştırmacılar Kinde'nin kuzeye çıkışına sebep olarak; Me'rib Seddi'nin yıkılışını (Bkz. Çağatay, **a.g.e.**, s. 1; Salih Hamid, **Târîhu Hadramevt**, Mektebetü'l-İrşâd, Cidde, 1968, s. 29), kimileri Himyerîler'in kuzeye yaptıkları sefer sonucunda buraların hâkimi olarak Kinde lideri Hucr b. Amr'ı tayin etmesini (Bkz. Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahman b. Muhammed İbn Haldûn (V: 808/1406), **Târîhu İbn Haldûn = Kitâbü'l-İber ve Dîvânü'l-Mübtede ve'l-Haber fî Eyyâmi'l-Arab ve'l-Acem ve'l-Berber ve Men Âsârahum min zevi's-Sultâni'l-Ekber**, 6c., Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1992, C. 2. s. 316; İbn Abdirabbih, **a.g.e.** C. 5, s. 222); kimi tarihçiler ise Himyerîler ile ilişkilerinin kötüleşmesi ve bunlarla aralarında çıkan uzun savaşları, (Bkz. Saîd Avaz Ba Vezir, **Meâlimu Târîhi'l-Cezîreti'l-Arabiyye**, Müessesetü's-Sabbân, [y.y.], 1966, s. 61) gösterirler.

olanlardır.[89] Tarihçilerin kesin olarak ne zaman gerçekleştiğini belirtmedikleri Kinde'nin yeniden Hadramevt'e dönüşü ise Hemdânî'ye göre "Yevmu Şi´bu Cebele'de Benî Cevn'in ölümünden sonra olmuştur."[90] İbn Habîb de bu dönüşün Hâris b. Amr'ın oğulları arasında çıkan Külâb Savaşı sonrası gerçekleştiğini[91] aktarır ki Olinder'e göre bu savaş yaklaşık MS 550 yılında gerçekleşmiştir.[92] İbnü'l-Kelbî'nin "Kinde'yi Hadramevt'e götüren kişi Ekhel b. Ebîkerib b. Kays b. Seleme (b. Hâris b. Amr)'dir"[93] rivâyetine göre ise, eğer Olinder'in Malalas ve Theophanes'in kayıtlarına dayanarak Hâris'in ölümünü MS 528[94] olarak kabul etmesini esas alırsak, bu göç VI. asrın son çeyreğinde gerçekleşmiştir diyebiliriz.

Hemdânî'nin anlatımına göre Kinde'nin Hadramevt'te yaşadığı yerler, oldukça yüksek olan Dev´ân ve Aber vadileridir. Yerleşim yerleri bu vadiler boyunca yayılmış irili ufaklı köyler ve şehirlerden oluşur. Yüksek kısımlarda kaleler, alçak kısımlarda ise tarım alanları vardır. Hurma, buğday, darı, pamuk bu bölgede yetiştirilen ürünlerdendir.[95] İbn Saîd, Dammûn şehrinin bu bölgenin yönetim merkezi olduğunu aktarır.[96] Herhalde bu, yöneticilerin mensup olduğu Benû Hâris b. Muâviye'nin yaşamış olduğu şehir olmasından dolayı ulaşılmış bir sonuçtur. İleride açıklanacağı üzere yönetim bu koldan çıkınca, "başkent" diyebileceğimiz yönetim merkezi değişmiş olmalıdır.

---

89 Hemdânî, **Cezîre**, s. 168.
90 Hemdânî, **a.e.**, 168.
91 İbn Habîb, **a.g.e.** s. 371.
92 Olinder, **a.g.e.** s. 91
93 İbnü'l-Kelbî, **Ma´ad**, C. 1, s. 170
94 Olinder, **a.g.e.** s. 66.
95 Hemdânî, **a.g.e.**, s. 171, 172, 173.
96 Ebü'l-Hasan Nureddîn Ali b. Mûsâ İbn Saîd el-Mağrîbî (V:685/1286), **Neşvetü't-tarab fî Tarihi Câhiliyyeti'l-Arab**, 2c., thk. Nusret Abdurrahman, Mektebetü'l-Aksâ, Amman, 1982, C. 1, s. 244; İbn Haldûn, **a.g.e.**, s. 320.

2. Ğamr-ı zi-Kinde

Kaynaklarda hakkında kapsamlı bilgi bulunmayan bu bölge Kinde için, kuzeydeki varlıklarının ispatı olması bakımından önemlidir. Ğamr, kelime olarak "çok su, suyun çoğalması, taşması" gibi anlamlara gelir.[97] Zebîdî (V: 1205/1791), kelimenin anlamını verdikten sonra Ğamr kelimesinin Ğamr-u zi-Kinde olarak bilindiğini belirtmektedir.[98] Burası Basra ile Mekke arasında bulunan, Vecre'den sonra, Mekke'ye iki günlük mesafede bir yerdir.[99] İbnü'l-Kelbî buranın ilk olarak Ma´ad kabilelerinden Cünâde'ye ait olduğunu ve Kinde'nin ilk devrinde burada yaşadığını belirtmektedir.[100] Olinder bu ifadelerden Kinde'nin buraya sonradan geldiğini ve Ya'kûbî'nin aktardığı, "Hucr'dan önce Kinde'yi yöneten beş kral olduğu"[101] rivâyetinden bunun, V. asrın ortalarına denk geldiği sonucunu çıkarmaktadır.[102] İsfahânî, Hucr b. Amr'ın Himyerîler tarafından Ma´ad kabilelerini yönetmekle görevlendirildiği zaman onun Ğamru zi-Kinde'de yerleşmiş olduğunu belirtmektedir.[103] Hamevî buranın daha sonra Büstânü'l-Ğumeyr olarak anıldığını ve Benî Mahzum'a ait topraklar olduğunu[104] belirtir ki herhalde bu, Kinde'nin bu toprakları terk etme-

---

[97] İbn Manzûr, **a.g.e.**, C. 10, s. 116; Zebîdî, **a.g.e.**, C. 3, s. 453.
[98] Zebîdî, **a.e.**, C. 3, s. 453.
[99] İbnü'l-Kelbî, **Ma´ad**, C. 1, s. 170; Ebû Bekr Şemseddîn Muhammed b. Abdullah İbn Nâsırüddîn (V: 842/1438), **Tavzîhü'l-Müştebih: fî Zabti Esmâi'r-Ruva ve Ensâbuhum ve Elkâbuhum ve Künâhum**, 10c., Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1993, C. 6, s. 358.
[100] İbnü'l-Kelbî, **İftirâk**, s. 28.
[101] İbn Vâzıh Ahmed b. İshâk b. Ca'fer Ya'kubi (V: 292/905), **Târîhü'l-Ya'kubî**, 2c., Dâru Sâdır, Beyrut, [t.y.], C. 1, s. 216.
[102] Olinder, **a.g.e.**, s. 33, 35.
[103] İsfahânî, **el-Egânî**, C. 16, s. 354.
[104] Hamevî, **Mu´cem**, C. 1, s. 414.

sinden sonra olmalıdır. Kinde'nin burayı terk etmesi Şi´bu Cebele Savaşı'ndan sonra olmuştur.[105]

3. Batn-u Âkil

Batn-u Âkil, Necid Bölgesinde Basra ile Mekke'yi bağlayan yol üzerinde, Râmeteyn ve İmmerâ arasında bir yerdir.[106] Bugünkü Res şehrinin yaklaşık on üç kilometre kuzeydoğusundadır[107] ve "Âkilî" olarak da bilinir. "Âkiliyye" adı verilen, Basra'dan Mekke'ye gidenlerin sıkça uğradığı su kaynaklarına sahip bir bölgedir.[108] Râme Bölgesinden sonra gelen bir su kaynağı,[109] dağ ya da vadi olduğuna dair kayıtlar vardır.[110] Hemdânî'nin buranın Bahreyn'den bir bölge olduğuna dair kaydına[111] karşı çıkan çağdaş bir müellif buranın Necid'e ait bir bölge olma ihtimalinin daha kuvvetli olduğunu belirtmektedir: Buna göre Hemdânî, İmruü'l-Kays'ın şiirlerinde bahsettiği birçok bölgenin Bahreyn Bölgesinde olduğundan hareketle böyle bir kanıya varmıştır; ancak bu doğru değildir. Çünkü o Necid bölgesinde yaşamıştır ve

---

105 Hemdânî, **Cezîre**, s. 168.

106 Zebîdî, **a.g.e.** C. 8, s. 39; Hamevî, **Mu´cem**, C. 4, s. 69.

107 Ebû İshâk İbrâhim b. İshâk b. Beşir el-Bağdâdî Harbî (V: 285/898), **el-Menâsik ve Emâkinu Tariki'l-Hac ve Meâlimü'l-Cezîre**, thk. Hamed Câsir, Dârü'l-Yemâme, Riyad, 1981, s. 592.

108 Muhammed b. Nasır Ubûdî, **el-Mu´cemü'l-Coğrâfi li'l-Bilâdi'l-Arabiyyeti's-Suûdiyye**, 6c., Dârü'l-Yemâme, Riyad, 1979, C. 4, s. 1524; el-Gâzi, **a.g.e.**, s. 51; Âkil vadisi, yaklaşık olarak 27. Doğu meridyeni ve 46-48. kuzey paralelinin kesiştiği bölgede bulunmaktadır, Bkz. H. R. P. Dickson, "Map of the Kuwait Hitherland and North Central Arabia", **The Arab of the Desert: a Glimpse into Badawin Life in Kuwait and Sau'di Arabia**, George Allen & Unwin Ltd, Londra, 1972, s. 144.

109 el-Hasan b. Abdullah İsfahânî (V: H. III. asır), **Bilâdü'l-Arab**, thk. Hamed Câsir, Dârü'l-Yemâme, Riyad, [t.y.], s. 384.

110 Hamevî, **Mu´cem**, C. 4, s. 68.

111 Hemdânî, **Cezîre**, s. 328.

bahsettiği mekânların çoğu Necid Bölgesindedir.[112]

Kaynaklar Hâris b. Amr'ın Himyerîler tarafından Necid Bölgesine kral olarak görevlendirildiği zaman, Batn-u Âkil'in krallığının merkezi olduğunu, buradan Lahmîler üzerine saldırılar düzenlediğini ve öldüğünde buraya defnedildiğini aktarırlar.[113] *Ikdü'l-Ferîd* ve *Nihâyetü'l-Ereb*'de bu rivâyetlerin kaynağı olarak Ebû Ubeyde (et-Teymî el-Basrî Ma'mer b. Müsennâ) (V: 209/824) gösterilir. Ebû Ubeyde'nin *Nekâiz* adlı eserinde ise bu kişi Hucr değil Hâris b. Amr diye geçer[114] ki Olinder'e göre buradaki anlatım Hâris'ten çok Hucr için geçerlidir. Nitekim Âkilü'l-Murâr lakabı Hâris'in değil Hucr'un lakabı olduğundan bunu müstensih hatasına bağlamak yanlış olmayacaktır. Hucr krallığı zamanında, bu bölgede kendi kabilesi ve civardaki kabileleri yönetirken, onun torunu Hâris döneminde hâkimiyetleri

---

112 Hamed Câsir, **el-Mu´cemü'l-Cografi li'l-Bilâdi'l-Arabiyyeti's-Suûdiyye**, 4c., Dârü'l-Yemâme, Riyad, [t.y.], C. 3, s. 1122, 1123.

113 Ebü'l-Hasan İzzeddîn Ali b. Muhammed b. Abdülkerîm İbnü'l-Esîr (V: 630/1233), **el-Kâmil fi't-Tarih**, 9c., thk Halil Me'mun Şiha, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut, 2002, C. 1, s. 429; Kalkaşendî, **Nihâye**, C. 15, s. 406.

114 Ebû Ubeyde et-Teymî el-Basrî Ma'mer b. Müsennâ (V: 209/824), **Şerhu Nekâizi Cerîr ve Ferazdak**, 3c., thk. Velid Mahmut Hâlis, Mahmud İbrâhim, Mecma'u's-Sekafî, Abudabi, 1998, C. 2, s. 442; eserin Leiden baskısında ise Hâris b. Amr b. Hucr Akilü'l-Murâr'ın Rebîa kabilesi tarafından, Bekr b. Vâil (Rebîa'nın alt kollarından) üzerine yönetici yapıldığı ve onun Irak bölgesine seferler düzenlediği belirtilir ancak Batn-u Âkil'den bahsedilmez. Bkz. Ebû Ubeyde, **a.g.e.**, 3c., Ed. by Anthony Ashley Bevan, E. J. Brill, Leiden, 1905, C. 2, s. 1073. Nitekim Şerhu'l-Mufaddaliyyât adlı eserdeki rivâyet de bu şekildedir. Bkz. Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım b. Muhammed el-Enbârî (V: 328/940), **el-Mufaddaliyyât lid'Dabbî Maâ Şerhin Vâfir li'l-Enbârî**, Ed. Charles James Lyall, The Clarendon Press, Oxford, 1921, s. 427.

genişlemiş;[115] Doğu Arabistan'ın büyük bir kısmı ve Hîre'yi ele geçirmişlerdir.[116]

Rivâyetlere genel olarak baktığımız zaman hem Ğamr-ı zi-Kinde, hem de Batn-u Âkil, Kinde'nin Necid Bölgesindeki merkezi olarak gösterilmektedir. Buradan hareketle, onların Necid Bölgesinde "başkent" olarak nitelendirebileceğimiz bir merkez üzerinden hâkimiyetlerini sürdürdükleri sonucunu çıkarabiliriz.

4. Karyetü'l-Fav

Karyetü'l-Fav, Kevkeb Dağları'nın 153 km. kuzeydoğusunda, Cibâlu Kârât denilen dağların kuzeyinde, Himâ kuyusunun ise güneydoğusundadır. Kuzeybatı-kuzeydoğu yönünde uzanan Fav vadisinin güneyindedir ve 1,5 km batısında Remletü'l-Ubeyle vardır. Burası Nufud ed-Duhâ Çölünün bir parçasıdır.[117] Bugünkü Sulayyil kasabası yakınlarında, Güney Arabistan ile Doğu Arabistan kıyılarını, Kuzey ve Kuzeybatı Arabistan'ı bağlayan ticaret yolları üzerinde bulunur.[118]

Burası Riyad'ın 600-700 km. güneybatısındadır ve Vadiü'd-Devâsir'in tam merkezindedir.[119] Karyetü'l-Fav; Sebe, Main, Kataban,

[115] Kindeli şair İmruü'l-Kays, bir şiirinde Hâris'in hükümranlığını "Irak'tan Uman'a kadar" şeklinde tarif etmektedir: (أَبَعْدَ الحَارِثِ المَلِكِ بنِ عَمْرٍو   لَهُ مُلْكُ العِرَاقِ إلى عُمَان). Bkz. İmruü'l-Kays, **Dîvân**, s. 386.

[116] Buranın Hucr'un yönetim merkezi olduğuna dair ibâre için Bkz. Ebü'l-Meâli Bahâeddîn Muhammed b. Hasan İbn Hamdûn (V: 562/1167), **et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye**, 10c., thk. Bekr Abbas, İhsan Abbas, Dâru Sâdır, Beyrut, 1996, C. 7, s. 384; el-Gâzi, **a.g.e.** s. 14.

[117] Albert Jamme W. F, "Inscriptions Photographed at Qaryat al-Fa'w", **Rivista Degli Studi Orientali**, XLI, Roma, 1957, s. 290.

[118] Beeston, " Nemara and Faw", **Bulletin of the School of Oriental and African Studies**, Vol. 42, No. 1, s. 1.

[119] Abdurrahman et-Tayyîb el-Ensârî vd., **Âsâru Mıntıkati'r-Riyad**, 10c., Vizâretü'l-Maârif, Riyad, 2003, C. 1, s. 110; George S. Burrows, **The Ancient Settlement of Qaryat al Fau**, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO), Paris, 1978, s. 1.

Hadramevt ve Himyer'den gelen kafilelerin, Necran'dan sonra uğradıkları önemli bir ticari merkezdir. Sonra sırasıyla Eflâc ve Yemâme'yi takip eden bu yol, Körfez'e ve kuzeye, oradan da Suriye ve Mezopotamya'ya ulaşır.[120]

Fav kelimesi Arapça, iki dağ arasındaki boşluk,[121] dağların çevrelediği yer,[122] vadide genişliğe açılan boğaz, düz yer[123] kumla kaplı düz ya da düz olmayan yer,[124] anlamlarına gelir ve adını Devâsir Vadisi ile Tuvayk dağının kesiştiği, Fav denilen kanalın başlangıcından alır.[125]

Arabistan Yarımadası'nda birçok yerleşim yerinde olduğu gibi Karyetü'l-Fav da su kuyuları çevresinde kurulmuş bir şehirdir. Var olan üç su kuyusu ve vadinin girişindeki konumu[126] dolayısıyla Rub´u'l-hâlî Çölünü geçmek üzere yola çıkmış kervanların çölden önce konakladıkları son ve önemli duraktır.[127] Bu özelliği, baharat, tütsü, sakız, tuz, altın, değerli taşların ticareti[128] ve bunların taşındığı ticaret yollarının merkezinde olması, burasını önemli bir merkez haline getirmiştir.

---

120 A. al-Ansary (Ensârî), **Karyetü'l-Fav Sûretün li'l-Hadâreti'l-Arabiyye Kable'l-Islam fî'l-Memleketi'l-Arabiyyeti's-Suûdiyye = Qaryat Al-Fau a Portrait of Pre-Islamic Civilisation in Saudi Arabia**, Câmiatü'r-Riyad, Riyad, 1982, s. 15.

121 Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Fâris b. Zekeriyyâ İbn Fâris (395/1004), **Mu´cemu Mekâyisi'l-Luga**, 6c., thk. Abdüsselam Muhammed Hârun, Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Kâhire, 1972, C. 4, s. 468.

122 İbn Düreyd, **Cemheretü'l-Luğa**, 3c., Dâru Sâdır, Beyrut, [t.y.], C. 1, s. 186

123 Zebîdî, **a.g.e.**, C. 10, s. 374

124 İbn Manzûr, **a.g.e.**, C. 10, s. 186.

125 Ensârî, **a.g.m.**, s. 6.

126 Jamme, **a.g.m.**, s. 290.

127 Philip Lippens, **Rihletu İstikşâfiyye fî Vasati'l-Cezîreti'l-Arabiyye**, Çev. Muhammed el-Hanaş, Dâretü'l-Melik Abdülazîz, Riyad, 1999, s. 189.

128 G.S. Burrows, **a.g.e.**, s. 2.

Yapılan kazılar sonucu ulaşılan şekliyle "etkileyici bir şehir, geniş bir pazar yeri, saray, tapınaklar, mezarlar, evler, etkileyici duvar resimleri, büyük heykeller, yüksek kalitede cam, metal ve fildişinden yapılmış malzemeler yapacak ya da ithal edecek bir zenginliğin" burada var olduğu anlaşılmıştır. Kimi araştırmacılar bu eserleri Helenizm'in Arabistan Yarımadası'nın merkezindeki etkisi olarak yorumlar.[129] MS 220 tarihli[130] Ja 635'te bu şehirden ganimet olarak alındığı anlatılan çok miktarda esir, hayvan ve atlar buranın zenginliğini göstermektedir.[131] Çağdaş bir araştırmacı ise bu ürünlerin ait olduğu devrenin Helenist Çağ yerine Arabistan Yarımadası özelinde Kinde devresine ait ürünler olarak adlandırılması gerektiğini düşünmektedir.[132]

Çağdaş bir araştırmacı Kinde'nin buraya yerleşmesinin Adulis Monumentum yazıtında anlatılan Habeş Seferi sonrasında olduğunu; Kinde'nin önderliğindeki kabilelerin deniz ve kara ticaret yolları için tehdit oluşturduklarından, Kızıldeniz kıyılarından bu bölgeye gitmek zorunda bırakıldıklarını düşünmektedir.[133]

Karyetü'l-Fav'da yapılan kazılar sonucu evlerde, çarşının duvarlarında ve tütsü kaplarında, mezar taşlarında tanrı kabul ettikleri "Kahl" (𐩫𐩠𐩡) ismine sıkça rastlanmaktadır. Bu yüzden yazıtlarda geçen ve Kinde ile ilişkilendirilen "Karyat dhat Kahl'ın" (𐩫𐩠𐩡

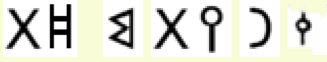
[129] James E. Montgomery, "The Empty Hijaz", **Arabic Theology, Arabic Philosophy: From the Many to the one: Essays in Celebration of Richard M. Frank**, Ed. by James E. Montgomery, Uitgeverij Peeters en Departement Oosterse Studies, Leuven, 2006, s. 64.

[130] Retsö, **a.g.e.**, s. 500.

[131] Jamme, **Mahrem Bilqis**, s. 137.

[132] el- Gazi, **a.g.e.**, s. 65.

[133] Bukharin, **a.g.m.**, s. 76.

) burası olduğu ayrıca buranın Kinde'nin başkenti olduğu düşünülmektedir.[134] İmruü'l-Kays'ın şiirlerinde geçen Sîktü'l-livâ, Dehûl, Tûdîh, Mikrât, Me'sel, Dâret-i Cülcül, Ar'arâ, Me'sel, Kar'karâ gibi bölgelerin burası ile coğrafi olarak bağlantıları,[135] güney kitâbelerinde Kinde-Karye-Kahl ilişkilendirmeleri buranın Kinde'ye ait bir şehir olduğu ihtimalini oldukça kuvvetlendirmektedir. O dönemdeki şehirlerle kıyas edildiği zaman, genişliği ve büyüklüğünden dolayı başkent olduğu düşünülmektedir.[136]

Bölge ilk olarak Batılı seyyahlar tarafından ziyaret edilmiştir. Burada yapılan kazılar Riyad Üniversitesi tarafından, Abdurrahman Tayyîb el-Ensârî başkanlığında 1971-2002 yılları arasında yürütülmüştür. Bu kazılar sonucunda ortaya çıkan arkeolojik malzemeden, burada müreffeh ve medeni bir yaşamın olduğu anlaşılmıştır.

Necid Bölgesinde "Karye" olarak tabir edilen birçok bölge bulunmaktadır. Prof. Ensârî, Hemdânî'nin; "Batnu'l-Akîk ve Hasya Kabâb'ı geçtikten sonra, sağ istikâmetinde 'Karyat' denen su bulunur, bu kuyu taştan oyulmuş kilise ve eski kuyuların yanındadır"[137] şeklinde ve Bekrî'nin ise; "Karye, 'Akîk Benî Ukayl' ve Yemen arasında bir yerin ismidir,"[138] şeklinde tarif ettikleri "Karye'nin," Karyetü'l-Fav olduğunu düşünmektedir.[139]

---

[134] Ja 634, Ja 635: Jamme, **a.g.e.**, s. 136, 137; Bafakih, **a.g.e.**, s. 220, 224; Christian Robin, "Two Inscriptions From Qaryat al-Fâw Mentioning Women", **Araby the Blest: Studies in Arabian Archaeology**, Ed. D.T. Potts, Museum Tusculanum Press, Kopehnag, 1988, s. 169: Yazar burada "Jamme 641" nolu yazıtı da eklemektedir; Ensârî, **A Portraid**, s. 15.

[135] Ensârî, **a.g.m.**, s. 6.

[136] Ensârî, **A portraid.**, s. 16; **a.g.m.**, s. 9.

[137] Hemdânî, **Cezîre**, s. 297.

[138] Bekrî, **Mu´cem**, C. 2, s. 1070.

[139] Ensârî, **A Portraid**, s. 15.

Bölgede bulunan on yedi adet oldukça büyük su kuyusu, Kinde'nin başkenti oluşu ve kervanların buraya uğramadan geçemeyecek şekliyle ticaret yollarına hâkim olması burayı önemli kılan sebeplerdendir.[140]

Ensârî, karbon testlerinden yola çıkarak bölgedeki yerleşimin MÖ II. asırdan, MS V. asra kadar devam ettiğini belirtmektedir.[141] Bölge hakkında yazdığı raporda Burrows ise Sebeliler'in çöküşüyle bölgenin terk edilmiş olabileceğini belirtmektedir.[142] Hoyland ise Kinde'nin Himyerîlere bağlı olduğu dönemde bu bölgede yaşadığını belirtmektedir.[143]

5. Dûmetü'l-Cendel

Res şehrinin kuzeydoğusunda bulunan Dûmetü'l-Cendel,[144] Asurlular tarafından "Adumatu," Tevrat'ta Dûme, Batlamyus coğrafyasında ise "Adomatho" olarak isimlendirilir.[145] Coğrafya bilginleri tarafından: "Medine'ye bağlı yerleşim birimlerindendir. Medine'den on üç, Kûfe'den on, Şam şehrinden ise on günlük mesafededir ve buradaki Ma'rid Kalesi ile bilinir"[146] şeklinde tarif edilir. Dûmetül-Cendel, (39 derece 52 dk kuzey paraleli, 29 derece 48 dk. doğu me-

[140] Ensârî, **a.g.e.**, s. 16
[141] Ensârî, **a.e.**, s. 29.
[142] Burrows, **a.g.e.**, s. 2.
[143] Robert G. Hoyland, **Arabia and the Arabs From Bronze Age to the Coming of Islam**, Routledge, New York, 2001, s. 50.
[144] el-Ubûdî, **a.g.e.**, C. 2, s. 751.
[145] Muhammed Beyyûmî Mehran, **Dirasât fî Târîhi'l-Arabi'l-Kadîm**, Câmiatü'l-İmam Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, Riyad, 1980, s. 487.
[146] Ebü'l-Kâsım Ubeydullah b. Abdullah İbn Hurdazbih (V: 300/913), **el-Mesâlik ve'l-Memâlik**, Ed. Michael Jan de Goeje, 2bs., E. J. Brill, Leiden, 1967, s. 129; Mes'ûdî, bölgenin konumu hakkında buna yakın bilgiler verir: Şam'a beş gece, Medine'ye on ya da on üç gece mesafede olduğunu belirtir. Bkz. Ebü'l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali Mes'udî (V: 345/956), **et-Tenbîh ve'l-İşrâf**, Dâr ve Mektebeti'l-Hilâl, Beyrut, 1981, s. 231.

ridyeni)[147] "güneydoğu-kuzeybatı istikâmetinde uzanan ve bir tarafta Havran ve Suriye, diğer tarafta ise Orta Arabistan'ı birbirine bağlayan Sirhan Vadisi'nin girişinde bulunur. Medine ile Şam'ı birbirine bağlayan en kısa yol üzerindedir ve bugün bu bölge "el-Cevf" diye bilinir."[148]

Hadramevt ve Aden'den başlayan, Necran'da birleşip, buradan Yemâme üzerinden Katif'e ulaşan iki kara ticaret yolunu, Şam'a ve Filistin Bölgesine, ayrıca Arap Körfezinin en kuzeydeki şehri olan Übülle'ye bağlayan ticaret yolu üzerindedir. Deniz yoluyla gelen Hint ve Çin mallarının da kara yolu ile Irak ve Suriye'ye ulaşmasını sağlayan ticaret yolu üzerinde bulunması[149] bölgeyi kadim çağlardan beri önemli bir ticaret merkezi haline getirmiştir.

Bu şehrin ismini nereden aldığı konusunda çeşitli rivâyetler mevcuttur. Kimi rivâyetler Hz. İsmail'in oğlu olan Dûma'dan geldiğini[150] ve burada taştan yaptığı kaleden dolayı bu isimle anıldığını aktarır. Kimi araştırmacılar ise bu ismin Âramca'dan geliyor olabileceğini belirtirler.[151] Bölgede yaşayan Cendel kabilesinden dolayı bu isimle anıldığı da ileri sürülen görüşler arasındadır.[152]

---

[147] **Mevsuâtü'l-Esmâ**, C. 2, s. 698.

[148] L.Veccia Vaglieri, "Dümat al-Djandal", **The Encyclopaedia of Islam** (**New Edition**), C. 2, s. 624.

[149] Burhaneddîn Dellû, **Cezîretü'l-Arab Kable'l-İslam: et-Târîhü'l-İktisâdî - el-İctimâî - es-Sekafî - ve's-Siyâsi**, 2b, Dârü'l-Fârâbî, Beyrut, 2001, s. 136; Hugh Kennedy, **a.g.e.**, s. 16 (16a ve 16b numaralı haritalar: Arabia in the time of Hijra)

[150] Bekrî'nin rivâyetini Süheylî, Ravdü'l Ünf'da aktarmaktadır. Bkz. Süheylî, **a.g.e.**, C. 6. s. 306; el-Ömerî, **Mesâlik**, thk. Abdullah b. Yahyâ es-Süreyhî, el-Mecmaü's-Sekafî, Ebûzabî [Abudabi], 2003, C. 3, s. 513; Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Abdullah Himyerî (V: 900/1395), **er-Ravzü'l-Mi'târ fî Haberi'l-Aktâr**, thk. İhsan Abbas, Mektebetu Lübnan, Beyrut, 1975, s. 245.

[151] Vaglieri, **a.g.m.**, s. 6٢4.

[152] Ahmet Güner, "Dümetülcendel", **DİA**, C. 10, s. 1.

"Yâkût el-Hamevî ve İslam coğrafyacıları bize Dûme adını taşıyan -bilinen Dûme'den farklı- iki bölgeden daha bahsederler. Bunlardan biri Şam yakınlarında[153] ve hala bu ismi taşıyan bölge, diğeri ise Hîre yakınlarında olandır."[154] Bu bilgiyi aktaran Vaglieri, mevcut durumun "Arap tarih kaynaklarında karışıklığa sebep olduğunu ve diğer iki bölgede gerçekleşen olayların da Dûmetü'l-Cendel'de olmuş gibi zannedildiğini" belirtmektedir.[155] Bu, Kinde tarihi ve yaşadığı coğrafya ile de yakından ilgili olduğundan kısaca değinmek istiyoruz.

Rasûlullah (s) döneminde Dûmetü'l-Cendel üzerine üç sefer düzenlenmiştir. Birincisi H. 5./626. yılda bizzat Rasûlullah'ın (s) komutasında gerçekleşmiştir[156] ve Vâkıdî'nin aktardığına göre bu gazveye sebep, "bölgede yaşayanların (Kuzâa ve Gassân kabileleri mensupları)[157] Medine'ye erzak taşıyan tüccarları engellemeleridir." Rasûlullah (s) ganimet olarak alınan birtakım develer dışında, savaşmadan geri dönmüştür çünkü haber alan karşı taraf etrafa dağılarak kaçmıştır.[158] İkinci sefer H. VI./627. yılda[159] Abdurrahman b. Avf komutasında yapılmış;[160] burada yaşayan Kelb kabilesinin Hristiyan olan reisi ve kabileden bazı kişiler Müslüman olmuşlardır.[161] Üçüncü sefer ise kaynaklarda, "Ükeydir Olayı,"[162] "Ükeydir b. Abdilmelik Gazvesi"[163] ola-

---

[153] Ebü'l-Fedâil Safiyyüddîn Abdülmü'min İbn Abdülhak el-Bağdâdî (V: 739/1338), **Merâsidü'l-Ittıla' ala Esmâi'l-Emkine ve'l-Bika'**, 3c., thk. Ali Muhammed Bicâvî, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut, 1954, C. 2, s. 542.

[154] Süheylî, **a.g.e.**, C. 7, s. 362, Vaglieri, **a.g.m.**, s. 624

[155] Vaglieri, **a.e.**, s. 625.

[156] İbn Hişâm, **a.g.e.**, s. 775

[157] Belâzürî, **a.g.e.**, C. 1, s. 421.

[158] Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Vakıd el-Eslemî Vâkıdî (V: 207/823), **el-Megâzî**, 3c., Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1966, C. 1, s. 403.

[159] Vâkıdî, **a.g.e.**, C. 1, s. 5. Belâzürî, **a.g.e.**, C. 1, s. 484, 485; C. 10, s. 39.

[160] İbn Hişâm, **a.g.e.**, s. 1115

[161] Vâkıdî, **a.g.e.**, C. 2, s. 561

[162] İbn Hişâm **a.g.e.**, s. 1031

[163] Vâkıdî, **a.g.e.**, C. 3, s. 1025.

rak geçen, H. 9./630. yılda Tebük Gazvesi sırasında Rasûlullah 'ın (s) Halîd b. Velid komutasındaki bir birliği Dûmetü'l-Cendel ve onun yöneticisi Kinde kabilesinden Ükeydir b. Abdilmelik üzerine göndermesi, onu esir alıp Medine'ye getirmesi ile sonuçlanan savaştır.[164]

Görüldüğü üzere aynı yer üzerine yapılan seferlerde karşı tarafın liderleri farklıdır. Vaglieri bu konuda kendinden önce kimi araştırmacıların düştüğü şüphenin, rivâyetlerde geçen "Rasûlullah'ın (s) geldiğini öğrendiklerinde kaçtıkları[165]" ifadesinden kaynaklandığını düşünmektedir. Bu ifadeyle bölgenin merkezinde yaşayan yerleşik halktan farklı olarak çevre bölgelerde yaşayan bedevîlerin kastedildiğini düşünmektedir.[166]

Rivayetlerde belirtilmemesine rağmen, Ükeydir b. Abdilmelik, kardeşi ve yaşadığı kaleden yola çıkarak, bölgede Kinde mensuplarının yaşıyor olabileceği sonucuna varabiliriz. Arap toplumunda kabilesinin desteği olmadan bir kişinin var olabilmesi, özellikle de bir yöneticinin kendi kabilesi dışındaki kabilelerin yaşadığı bir yerde otorite sağlaması imkânsız göründüğünden bölgede yaşayan Kinde mensuplarının varlığının muhtemel olduğunu söyleyebiliriz.

Hîre yakınlarında bulunan Dûme için de bunu söyleyebiliriz. Nitekim kaynaklar Hîre bölgesine giden Ükeydir'in, Dûmetü'l-Cendel'e benzeterek bir yapı inşâ ettiğini anlatır.[167] Buradan onun kabilesi ile beraber göç ettiğini çıkarabiliriz. Çünkü ezeli düşmanları

---

[164] İbn Hişâm, **a.g.e.**, s. 1031, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb Nesâî (V: 303/915), **Sünenü'l-Kübrâ**, 6c., thk. Abdülgaffar Süleyman Bündârî, Ebû Abdullah Seyyid b. Kesrevî b. Hasan, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1991, C. 5, 259, 260; Kasım Şulul, **İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber Devri Kronolojisi: (Tahlil ve Tenkit)**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003, s. 266, 296, 396.
[165] Vâkıdî, **a.g.e.**, C. 2, s. 561; Mes'ûdî, **a.g.e.**, s. 231; Vaglieri, **a.g.m.**, s. 625.
[166] Vaglieri, **a.e.**, s. 625.
[167] Hamevî, **Mu´cem**, C. 2, s. 487.

olan Lahmîler'in topraklarına yakın bir bölgede az sayıda bir güç ile bunun gerçekleşmesi zordur. Göç edilen bölge Kinde'nin eski hâkimiyet alanı olduğundan burada yaşaması muhtemel kabile mensuplarının, göç için buranın seçilmesinde bir etken oldukları düşünülebilir. Nitekim H. 12. yılda, Şam'ı fethi sırasında Halîd b. Velid Hîre'den yola çıkıp kuzeybatıdaki Aynü't-temr[168] üzerinden Sandavda'ya geldiğinde burada Kindeli gruplarla savaşmıştır.[169] Belâzürî'nin; Vakıdî'den naklettiği rivâyete göre Halîd, Şam'a giderken Erek şehrini sulh yolu ile fethetmiş ve daha sonra Dûmetü'l-Cendel'e gelerek burayı fethetmiştir. Vaglieri buranın Hîre yakınlarındaki Dûme olduğuna dair De Goeje'nin görüşüne katılır. Çünkü burası ile Dûmetü'l-Cendel arasındaki mesafe gerçekten uzundur. Nitekim rivâyetin devamında Halîd b. Velid'in Tedmür'e geldiği belirtir ki bu, müellifin belirttiği gibi gerçekçi görünmemektedir.[170] Bu seçeneklerin hangisi doğru olursa olsun, her iki bölge için de Kinde kabilesi mensuplarının varlığına işaret olarak değerlendirilebilir.

6. Bahreyn ve Yemâme

İsmini Tasm kabilesinden bir kadından alan; buğdayı, hurması, su kaynakları ve eti ile bilinen[171] Yemâme'nin, "Bahreyn bölgesi ile birlikte Arûz Bölgesini oluşturduğu kabul edilir."[172] Necid Bölgesinin

[168] Hîre'nin kuzeybatısında, Enbar'ın güneyinde bulunan bir şehir.
[169] Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân:** (**Ülkelerin Fetihleri**), Çev. Mustafa Fayda, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1987, s. 159.
[170] Vaglieri, **a.g.m.**, s. 625.
[171] Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. İshâk el-Hemedânî İbnü'l-Fakîh (V: 289/902), **Kitâbü'l-Büldân**, thk. Yûsuf Hâdî, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1996, s. 86, 87.
[172] Bekrî, **Mu´cem**, C. 1, s. 9; **el-Mesâlik ve'l-Memâlik**, ٢c., thk. A. P. van Leeuwen, A. Ferre, Dârü'l-Arabiyye li'l-Kitâb, Kartaca, 1992, C. 1, s. 147; Mustafa L. Bilge, "Yemâme", **DİA**, C. 43, s. 399.

bir parçası olduğu da söylenen Yemâme[173] güneyden kuzeye buhur taşıyan ticaret yolları[174] üzerinde bulunmasından dolayı önemli bir bölgedir.

Kinde kabilesinin ilk büyük kralı sayılan Hucr b. Amr'dan (Âkilü'l-Murâr) sonra yerine oğlu Amr geçmiştir. Amr'ın hâkim olduğu bölge Kinde Krallığı'nın asıl yönetim merkezidir. Kaynakların bize aktardığına göre Hucr'un diğer oğlu, Muâviye ise Yemâme Bölgesinde kral olmuştur.[175] Yine kimi rivâyetler onun Hecer şehrinin yöneticisi olduğunu belirtmektedir[176] ki bu, Kindelilerin hâkim olduğu bölgedeki şehirlerden biridir. Var olan ifadeler kendi kabilesi ve orada yaşayan diğer Araplar üzerinde söz sahibi olduğunu göstermektedir. Nitekim *Ikdü'l-Ferîd*'deki, "Orada yaşayan Araplardan vergi tahsil ederdi."[177] ifadesi bunun örneklerindendir. İbn Hazm'ın *Cemhere* adlı eserinde geçen "Kinde'nin Sekasik koluna mensup bir zümrenin Yemâme'de bulunması,"[178] Yemâme'deki Karkarâ bölgesinde bulunan

---

[173] el-Hamevî, **Mû'cem**, 5c., Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, [t.y.], C. 5, s. 442; Bilge, **a.g.m.**, s. 399.

[174] Main, Sebe, Himyerîler döneminde, Aden'den başlayıp Necran üzerinden antik Sâc kentine ulaşan; buradan kuzeye devam eden buhur ticaret yolu ve Miladi VII. asır dolaylarında bu yolun batıya devam eden kolu üzerinden Mekke-Übülle arasındaki ticaret yolu Yemâme Bölgesinden geçmektedir. Bkz. Kennedy, **a.g.e**, 15b, 16b numaralı haritalar.

[175] Ebû Ca'fer İbn Habîb Muhammed b. Habîb b. Ümeyye Bağdâdî Hâşimî Muhammed b. Habîb (V: 245/860), **Muhabber**, thk. Ilse Lichtenstadter, Dârü'l-Âfâki'l-Cedîde, Beyrut, [t.y.], s. 369; İsfahânî, **Eğânî**, Kâhire, C. 8, s. 61 (İsfahânî'de Cevf olarak geçmektedir); İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil**, C. 1, s. 429,

[176] Ebû Ubeyde, **Nekâiz**, C. 2, s. 586; Ebû Tâlib Mufaddal b. Seleme b. Asım Mufaddal b. Seleme (V: 290/903), **el-Fâhir**, thk. Abdülâlim Tahâvî, Vizâretü's-Sekâfe ve'l-İrşâd, [y.y.], 1996, s. ٢٢٩; İbn Abdirabbih, **a.g.e.**, C. 5, s. 141: Burada "Cevn el-Kelbî" şeklinde geçmektedir ki bunun yazım hatası olması kuvvetle muhtemeldir.

[177] İbn Abdirabbih, **a.e.**, s. 141.

[178] İbn Hazm, **Cemhere**, s. 432; Salih b. Süleyman Nâsır Veşmî, **Vilâyetü'l-Yemâme: Dirâse fî'l-Hayati'l-İktisâdiyye ve'l-İctimâiyye**, Mektebetü'l-Melik Abdülazîz el-Amme, Riyad, 1992, s. 50

dört kaleden birinin Kinde'ye ait olması[179] ifadeleri de bu fikri desteklemektedir.

Kaynaklarda geçen bu rivâyetler Kinde'nin yaşadığı coğrafyaya Yemâme Bölgesini de eklemeyi gerekli kılmaktadır. Asıl vatanları Hadramevt'ten, kuzeye doğru, ticaret yolları boyunca yayılan Kinde için Yemâme, Hadramevt'ten Katif'e ve oradan Hîre'ye, Şam'a uzanan ticaret yolu üzerinde, Orta Arabistan'a göre daha ılıman ve münbit bir merkez olduğundan, nüfus ve nüfuz bakımından güçlenen "Kinde Krallığı'nın" bu bölgeye doğru yayılması ve hâkimiyetini genişletmesi, mezkûr sebeplerin doğal sonucu olmalıdır.

Kabileler arasında yaşanan savaşlarda, Kinde krallarından yardım istenmesi, onların bu bölgede önemli bir güç olarak var olduklarını göstermektedir. Fûruk adı verilen savaşta Sa'd kabilesinin yardım istemesine dair anlatımlar ve rivâyette, karşı tarafta bulunan Abese kabilesinin saldırısının, "Kralın askerlerine saldırdılar"[180] şeklinde ifade edilmesi, Şi´bu Cebele Savaşı'na katılmaları,[181] bundan bir yıl sonra gerçekleşen "Zi-Necb" Savaşı'nda, Temîm karşısında yenilen Âmir b. Sa'sa´a kabilesinin Muâviye el-Cevn'den yardım istemesi ve onun iki oğlunu savaşa göndermesi[182] gibi anlatımlardan, "Kinde krallarının," Yemâme'de kabileler arasındaki savaşlara katıldığını anlıyoruz ve onların bölgedeki varlıklarına işaret eden deliller olarak değerlendirebiliyoruz. Ayrıca bu ifadelerden, kuvvetlerini büyük ölçüde kaybettikleri Şi´bu Cebele Savaşı'ndan sonra bile güçlerini tamamen kaybetmediklerini çıkarabilmekteyiz.

---

[179] Ensârî, **a.g.m.**, s. 5.
[180] İbn Abdirabbih, **a.g.e.**, C. 5, s. 158.
[181] İbn Abdirabbih, **a.e.**, C. 5, s. 141.
[182] Ebû Ubeyde, **Nekâiz**, C. 2 s. 474; Belâzürî, **Ensâb**, C. 12, s. 123.

Coğrafya kitaplarının bu bölgede yaşayan Kindelilerden bahsetmemesi onların İslâm'ın gelişine yakın dönemde bölgeyi büyük ölçüde terk ettiklerine işaret olabilir. Hemdânî, Şi´bu Cebele Savaşı'ndan sonra Hadramevt'e döndüklerini aktarmaktadır. Ancak bu savaştan sonra bile bu bölgedeki kabileler arasında olan savaşlarda isimlerinin geçmesi, bu göçün topyekûn olmadığını gösterir. Nitekim "İslâmiyet'in ortaya çıktığı sırada Bahreyn Bölgesinde bazı küçük Kindeli emirliklerin mevcut"[183] olması bunun göstergelerindendir.

7. Hecer-Necran-Filistin

Hecer kelimesi Himyer dilinde köy anlamına gelir ve Câzân, Bahreyn, Necran gibi bölgelerde bu isimle anılan yerler vardır.[184] Bahreyn Bölgesindeki şehirlerden olan Hecer,[185] Yemâme'ye on gün, Basra'ya on beş günlük mesafededir.[186] Güney Arabistan devletleri döneminde, Aden Körfezi'nden başlayıp Sâc şehrine ulaşan ve Uman'daki Selâle'den başlayıp Bahreyn'e ulaşan iki ticaret yolunun önemli merkezlerindendir. Milâdi VI. asırda ise bu iki yol ve ayrıca Maskat'tan başlayıp Selâle-Hecer yolu ile birleşen üçüncü bir ticaret yolu da Hecer şehrinden geçmektedir.[187] Böylece Hecer güneyden gelen ticaret yolları üzerindeki önemli bir merkez konumundadır. Burada bulunan yöneticilerin ikamet ettiği ünlü Muşakkar Kalesi, Bekrî'nin aktardığına göre Kinde Kralı Muâviye tarafından yapılmıştır.[188]

---

[183] Çağatay, **a.g.e.**, s. 80.
[184] Hemdânî, **Cezîre**, s. ١٧٠.
[185] İstahrî, **a.g.e.**, s. 19; İbn Havkal, **a.g.e.**, C. 1, s. 25.
[186] Hamevî, **Mû'cem**, 5c., C. 5, s. 393.
[187] Bkz. William C. Brice, **An Historical Atlas of Islam**, E. J. Brill, Leiden, 1981, s. 14, 15.
[188] Bekrî, **Mu´cem**, C. 2, s. 1232.

Kinde ile karşılaştığımız bir başka bölge ise Necran'dır. Hicretin 10./631. yılında Necran'dan Medine'ye gelen heyetin liderlerinden biri -Kindeli-[189] Abdü'l-Mesih'dir ve Necran'da son sözü söyleyen, bütün işlerde görüşü sorulan yönetici anlamına gelen "Akîb" unvanına sahiptir.[190] Burada, Dûmetü'l-Cendel'de Ükeydir'in kral olarak bulunmasından hareketle vardığımız sonuca yine varabiliriz. Yani bölgede krallık yapabilecek kişinin kabilesi olmadan bunu yürütmesi imkânsız olduğundan, Kinde mensuplarının bölgedeki varlığından söz edebiliriz.

Roma İmparatoru Jüstinyen (MS 527-565) döneminde Kinde "Krallığı'na" elçi olarak gönderilen Nonnosus aynı zamanda bir tarihçidir ve onun eseri bir özet halinde günümüze ulaşmıştır.[191] Bu özette anlatıldığına göre, Kindeliler'e elçi olarak gönderilen Nonnosus'un babası Abram, Kinde Kralı Kays'ı, "krallığını iki kardeşi Amr ve Yezid'e bırakmak, İmparatorla İstanbul'da görüşmek, Filistin'de bir bölgeye yönetici olarak gitmek ve beraberinde kendi kabilesinden kişileri de götürebilmek" üzere, ikna etmiştir.[192] Eğer bu bilgi doğruysa Kinde'nin yaşadığı bölgeler arasına Filistin de eklenmiş olacaktır.

Kinde birçok alt kola ayrılmış büyük bir kabile oluşu, başka kabileler üzerinde hâkimiyet kurması sonucu büyük bir coğrafyaya yayılmıştır. Savaşlar, iklim ve su kaynaklarından dolayı yaşanan göçler bir yana; kaynakların kabilenin coğrafyası konusunda aktardığı bilgilerin karmaşıklığı, bir ismin birçok bölge için kullanılması, isimlerin

---

189 İbn Sa'd, **a.g.e.**, C. 1, s. 307.

190 İbn Hişâm, **a.g.e.**, s. 485, 487 (Müellif sadece ismini verdiği bu kişinin Kindeli olduğunu belirtmez); Ebû Muhammed Bedreddîn Mahmûd b. Ahmed b.Mûsâ el-Hanefî Aynî (V: 855/1451), **Umdetü'l-Kâri Şerhi Sahihi'l-Buhâri**, 25c., İdâretü't-Tıbaâti'l-Münîriyye, Kâhire, [t.y.], C. 18, s. 27; İbn Haldûn, **a.g.e.**, Dârü'l-Fikr, Beyrut, 1979, C. 2, s. 57.

191 Irfan Shahid, **Byzantium and Kinda**, s. 57; Photius, **a.g.e.**, s. 27.

192 Irfan Shahid, **a.g.m.**, s. 66; Photius, **a.g.e.**, s. 28.

zaman içerisinde değişmesi, var olan ticaret yollarının yön değiştirmesi, coğrafya konusunda bir zaman kısıtlamasının bulunmaması, bazen verilen mekânlarda kabilenin kısa süreli yaşamış olması ihtimalinin kaynaklarda aktarılan tarihî olaylar ve coğrafya ile bütünlük sağlayamaması, aktarılan bilgilerin çoğunlukla te'life ihtiyaç duyması ve nihâyetinde Kinde'nin diğer birçok kabileden farklı olarak bir krallık kurmuş olması gibi istisnai durumu, bu krallığın "nasıllığı" konusundaki muğlaklık kabilenin coğrafyasını tasvir etmede karşımıza çıkan zorluklardandır.

— İKİNCİ BÖLÜM —

KİNDE KABİLESİNİN SİYASİ TARİHİ

A. Kral Terimi ve Krallık

İslam öncesi Arabistan Yarımadası'nda Sâsânîler, Bizans ve Himyerîler'e bağlı olarak kurulan ve bu devletlerin bölgedeki politikalarında önemli görevler üstlenen Gassânîler, Lahmîler ve Kindeliler'i anlamak için öncelikle "kral (melik/ملك)" ve bu kralların yönetimi altındaki "krallığın/devletin (memleke/ مملكة)" ne olduğu konusuna değinmek gerekmektedir. Çünkü ilgili terimler bu üç vassal devlet ile birlikte kullanıldığında, var olan anlamlarından farklı manalar taşımaktadır ve manası kesin olmayan terimleri ifade etmektedirler.

Tam anlamıyla bir devlet sayılacak ya da sayılmayacak şekilde, hâkimiyet sağlayan yöneticiler ve hanedanlıkları ortaya çıkaran bir kavramdan bahsetmek yerinde olacaktır. İslam kaynakları "büyütâtü'l-Arab" adı altında kabilenin neseb ve şerefini temsil eden[193] ailelerden bahsederler. Bunların sayısı konusunda farklı anlatımlar

---

[193] İbn Düreyd, **Cemheretü'l-Luğa**, 3c., Dâru Sâdır, Beyrut, [t.y.], C. 1, s. 199; Ebü'l-Hasan Ali b. İsmail İbn Sîde, **el-Muhassas**, Dârü'l-Fikr, Beyrut, 1978, C. 1, (Cüz 3), s. 129.

vardır. *Ikdü'l-Ferîd* adlı eser, sayılarının beş olduğu konusunda ittifak olduğu ve bunların, "Kinde kabilesinden Benî Muâviye el-Ekremîn, Tağlib kabilesinden Benî Cüşem b. Bekr, Bekr kabilesinden Benî Zi-Ceddeyn, Temîm kabilesinden Zürâre b. Ades ailesi ve Kays kabilesinden de Benî Bedr" olduğunu aktarır.[194] Bu ailelerin, kabilelerin yöneticileri de oldukları söylenebilir. Çünkü bu kavramın çıkış noktası "Kâbe'deki putlara hizmet etmek için onun etrafında, hâkim kabileyi temsilen evlerin kurulması ve gelen ziyaretçilerin ihtiyaçlarının giderilip hizmet edilmesidir. Bu görevi üstlenen kabile ya da aileler dini ve siyasî bakımdan daha itibarlı bir makamı işgal ediyorlardı."[195] Nitekim zikredilen aileler içinde Kinde ve Temîm'e mensup olanlar için bunu söyleyebiliriz.

Rivâyetlerden anlaşıldığı kadarıyla bütün kabileler için geçerli olmayan bu kavramın seçkinliği ifade ettiği açıktır. Buna benzer bir başka kavram/durum ise bazı kabile liderlerine verilen kral/melik unvanıdır ve önümüze çıkan en önemli terminolojik problemlerin kaynağıdır. Kelimenin, bugün bizim anladığımız mânâda olmadığı açıktır. Ancak asıl problem olan, ilgili dönemde de kelimenin kendine has bir anlamının oluşudur. Yani kimi kabile liderleri için kullanılan "melik" kavramı ile aynı tarihlerde var olan Himyer, İran, Bizans, Habeş kralları için kullanılan "melik" unvanı aynı anlamı taşımadığı gibi, "Lahmîler ve Gassânîler gibi tampon emirliklerin idarecileri için kullanılan unvanı da karşılamaz."[196]

---

[194] İbn Abdirabbih, **a.g.e.**, C. 3, s. 331.

[195] Sönmez Kutlu, "Ehl-i Beyt'in Sembolik Kapitalinin Tarihsel Süreçte Semerelendirilmesi" **İslâmiyat**, C. 3, Say. III, Temmuz-Eylül, 2000, s. 101.

[196] Khalil Athamina, "**İslam Öncesi Arabistan'da Kabile Kralları (Erken Dönem Arap Kaynaklarında Melik veya Zû't-Tâc Unvanları Üzerine Bir Çalışma)**", Çev. İsrâfil Balcı, Celal Emânet, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, Say. 18-19, s. 193.

Güney Arabistan yazıtlarında bir veya birkaç kabilenin lideri için kullanılan bu terim,[197] Câhiliye şiirlerinde[198] ve erken dönem İslam kaynaklarında karşımıza çıkmaktadır. İbn Hişâm'ın, Rasûlullah'ın (s) gönderdiği elçilere dair rivâyetinde Uman'daki Ceyfer ve İyad kardeşler, Bahreyn'deki Münzir b. Sava ve Yemâme'deki Hevze b. Ali ve Sümâme b. Usâl, "melik/kral" olarak tavsif edilmektedirler.[199]

Bu "krallar" genellikle bir ya da birkaç kabilenin yöneticisidirler. Hâkim oldukları topraklar bu ölçüde çok geniş olmamakla birlikte, bu toprakların sınırları da kesin değildir. Ayrıca onların yönettikleri kabilelerle kurdukları ilişkiler de o dönemdeki büyük devletlerdeki halk-devlet ilişkisiyle aynı değildir.

---

197 Ja 635: Kinde ve Kahtân Kralı Sevr; Bkz. Bafakih, **a.g.e.**, s. 222; Retsö, **a.g.e.**, s. 58: Jamme 2110: Kinde Kralı Mâlik b. Bed, Bkz. Jamme, **New Sabaean İnscriptions**, s. 15; Muâviye b. Rebîa yazıtı: Kahtân ve Mezhic Kralı, Bkz. Ensârî, **a.g.m.**, s. 8.

198 İmruülkays, **Dîvân**, s. 306, 386, Ebû Basir Sannâcetülarab Meymun b. Kays b. Cendel A'şâ (V: 7/629), **Dîvânu A'şâ el-Kebîr**, şerh Muhammed Ahmed Kâzım, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1994, s. 346, A'şâ, **a.g.e.**, thk. Hanna Nasr Hıttî, Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi, Beyrut, 1992, s. 162; Antere b. Şeddâd b. Amr el-Absî Antere (V: 614) **Dîvânu Antere**, nşr. Halîl el-Hûrî, Beyrut, 1893, s. 75. Gassânîler ve Lahmîler için kullanılan "melik/kral" unvanlarını dâhil edersek bu örnekleri daha da çoğaltabiliriz: Örneğin Hasan b. Sâbit'in Gassânîler'in ilk kralı Amr Müzeykıyâ b. Amr Mâüssemâ hakkında şiirinde kullandığı "melik/kral" unvanı için Bkz. Ebü'l-Velid el-Münzir el-Hazrecî el-Ensârî Hassân b. Sâbit (V: 54/674), **Dîvânu Hassân b. Sâbit**, 2c., thk. Velid Arafat, Dâru Sâdır, Beyrut, 1974, C. 1, s. 185); aynı şekilde Antere b. Şeddâd'ın, Hîre Kralı Münzir b. Mai's-Semâ için Bkz. Antere, **a.g.e.**, s. 55, Hâris b. Hillize'nin Muallakasında Hîre Kralı Amr b. Hind için kullandığı melik/kral unvanı için Bkz. **Yedi Askı = Muallakat-ı Seb'a**, Çev. M. Şerefettin Yaltkaya, Maârif Vekâleti, Ankara, 1943, s. 23; Abid el-Abras'ın Hâris b. Amr'ın oğlu Hucr için Melik unvanını kullandığı şiir için Bkz. İsfahânî, **Eğânî**, Beyrut, C. 9, s. 83

199 İbn Hişâm, **a.g.e.**, s. 1096; Athamina, **a.g.m.**, s. 194. İbn Hişâm'ın "kral" olarak nitelendirdiği bu kişilere gönderilen mektupların metninde onlara kral olarak hitap edilmez. Bkz. Muhammed Hamidullah, **el-Vesâiku's-Siyâsiyye: Hz. Peygamber Döneminin Siyâsi-İdâri Belgeleri**, Çev. Vecdi Akyüz, Kitâbevi, İstanbul, [t.y.], s. 178, 160, 161, 162, 163, 172, 173

Bu unvanların bazen yönetici aileden gelmekle elde edildiğini söyleyebiliriz. Ayrıca İran ve Bizans gibi büyük devletlerin, sınırlarını Arap kabilelerin saldırılarından korumak için "kral" unvanı verdikleri valilerle bölgeye hâkim olmalarının bu tür yönetimlerin kaynağı olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Örneğin yukarıda geçen Bahreyn ve Yemâme bölgesindeki kralların gücünün arkasında İran olduğunu tahmin etmek güç değildir.

Araplar arasında kral/melik kelimesinin bu anlamsal dönüşümü, Bizans'ta önceleri sadece kabile liderleri için kullanılan "phylarchus" kelimesinin, IV. ve VII. asırlar arasında Arap kabile yöneticilerinin emperyal sisteme dâhil olup Roma siyasetinde önemli bir figür haline gelmeleri sonucu eski anlamından daha geniş bir anlamı ifade etmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Bu asırlarda Roma ile Arap kabileler arasında siyasî, kültürel, ekonomik ilişkiler kurulmuştur.[200]

B. Kinde Kralları ve Kinde "Devleti/Krallığı"

İslam öncesi Arap Yarımadası'nda, güneydeki Himyerîler'e bağlı olarak, Orta Arabistan merkezli bir "krallık" kurmuş olan Kindeli yöneticiler, İslam kaynaklarında "Kinde kralları"[201] olarak tavsif

---

[200] Robet G. Hoyland, "Arab Kings, Arab Tribes and the Beginnings of Arab Historical Memory in the Late Roman Epigrapy", **From Hellenism to Islam Cultural and Linguistic Change in the Roman Near East**, Ed. Hannah Cotton vd., Cambridge University Press, New York, 2009, s. 381; **The Oxford Dictionary of Byzantium**, 3c., Ed. Alexander P. Kazhdan vd., Oxford University, Oxford, 1991, C. 3, s. 1672. Antik Atina'da süvari birliklerinin komutanları için kullanılan bu kelime Bizans tarafından MS III. asırdan itibaren atlarla savaşmalarından dolayı Arap kabile reislerine de verilmeye başlamıştır. Kinde'nin de Bizans ile ilişkiler geliştirdiği VI. asırda ise doğuda özellikle sınırdaki tüm eyaletlerde kullanılan bir terimdir. Bkz. Shahid, **Byzantium and the Arabs in the Fourth Century**, Dumbarton Oaks, Washington, 1984, s. 516, 517.

[201] Hizânetü'l Edeb adlı eserde, Ebû Ubeyde'den aktarılan rivâyette Araplar arasında kabilenin azamet ve şerefini temsil eden "büyütâtü'l-Arab"dan dört aile sayıldıktan sonra, Kinde'nin bu ailelerden olmadığı, çünkü onların "kral" oldukları vurgulanır. Bu

edilirler. İslam sonrasında siyasî güçlerini kaybedip yalnızca kendi kabileleri ve bir vadiden ibaret olan toprakların yöneticileri bile olsalar bu isimle anılmaya devam edilmişlerdir. Bu şekliyle daha çok hanedanlığı ifade eden kelime[202] geçen bölümlerde belirttiğimiz gibi ilk olarak Güney Arabistan müsned metinlerinde karşımıza çıkar. Yazıtlarda Kinde yöneticisi kral olarak tavsif edilir. Örneğin Ja 635 olarak isimlendirilen yazıtta Sevr ailesine mensup Kinde ve Kahtân Kralı Rebîa'dan,[203] Ja 576'da Kinde Kralı Mâlik b. Beddâ'dan[204] bahsedildiğini görmekteyiz.

Kindeli şair İmruü'l-Kays[205] başta olmak üzere bazı Câhiliye şairleri Kindeli yöneticileri "Kinde kralları" (ملوك كندة) olarak anarlar.[206] Örneğin, Fil Vakası'nı anlatan şair Ümeyye b. Ebi's-Salt (V:

ayrımı onların kabile liderleri ya da bu liderlerden kral unvanını taşıyanlardan daha büyük krallar olarak görüldükleri şeklinde yorumlayabiliriz. Bkz. Abdülkâdir b. Ömer b. Bayezid Abdülkâdir Bağdâdî (V: 1093/1682), **Hizânetü'l-Edeb ve Lübbu Lübâbi Lisâni'l-Arab**, 13c., thk. ve şerh Abdüsselâm Muhammed Hârun, el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, Kâhire, 1976, C. 5, s. 384, 385; İbn Kuteybe, Gassân, Himyer, Hemdan gibi önemli kabilelerin anıldıkları isimleri sayarken Kinde'nin "Kinde kralları" olarak bilindiğini belirtir. Bkz. Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe (V: 276/889), **el-Maârif**, thk. Servet Ukkâşe, Dârü'l-Maârif, Beyrut, 1981, s. 107.

[202] Benzer ifadeler için Bkz. Greg Fisher, "Kingdoms or Dynasties? Arabs, History and Identity Before Islam", **Journal of Late Antiquity**, Baltimore, 2011, Vol. 4, s. 265.

[203] Jamme, **Mahram Bilqis**, s. 137; çağdaş bir araştırmacı bunun İbnü'l-Kelbî'nin, "Rebîa b. Muâviye el-Ekremîn b. Hâris el Asğar b. Muâviye b. Sevr b. Amr Muratti' b. Muâviye b. Kinde" şeklinde nesebini verdiği kişi olduğunu tahmin etmektedir. Bkz. Hoyland, **Arab Kings**, s. 375.

[204] Jamme, **a.g.e.**, s. 68; Hoyland, bunun İbnü'l-Kelbî'nin nesebini "Mâlik b. Bedda b. Hâris el-Ekber b. Muâviye b. Sevr b. Amr Muratti' b. Muâviye b. Kinde" şeklinde verdiği kişi olduğunu düşünmektedir. Bkz. Hoyland, **a.g.m.**, s. 376.

[205] İmruü'l-Kays, **Dîvân**, s. 270, 286, 287; Hemdânî bu şiirin sadece ilk beytini aktarmıştır.Hemdânî, **İklîl**, C. 1, s. 157; Cevad Ali, **a.g.e.**, C. 3, s. 381.

[206] İbn Hişâm, **a.g.e.**, C. 1, s. 99; Murad kabilesi lideri Ferve b. Müseyk, kabilesi, Hemdan kabilesi ile yaptığı savaşta ağır yenilgi alıp; bağlı bulundukları Kinde kralları kendilerine yardım etmeyince, onlarla bağını koparmış Medine'ye gelip Müslüman olmuş ve şu şiiri söylemiştir: "Kinde krallarını/meliklerini yüz çevirdiklerini gördüğüm zaman,

M.630), Mekke'ye doğru ilerleyen orduda filin etrafında yer alan Kinde liderlerini, "savaşta şiddetli bahadırlar ve şahin gibi Kinde kralları/melikleri" şeklinde tavsif eder.[207]

Krallıkları yıkıldıktan ve siyasî güçleri kaybolduktan sonra bile bu isimle anılmalarını, "kral" kelimesinin onlar için artık onure edici bir lakap olarak kalmasına bağlayabiliriz. Nitekim İmruü'l-Kays, "İnsanlar onlara hâkim olup yönettiğimizi inkâr etmiyorlar. Biz onların efendileri, onlar bizim kölelerimizdiler. Biz kralız ve çocuklarımız da öyledir. Bu insanlar yıllar boyu bizim hâkimiyetimiz altında yaşamışlardır."[208] sözleriyle kısmen abartılı da olsa bu geçmişle övünmekte ve Araplar nezdinde üstünlüklerini ifade etmektedir. Krallık onların elinden çıkmış dahi olsa o kendini ve soyundan gelenleri hâlâ "kral" olarak nitelemektedir.

İbn Şebbe, bu konuda Ebû Ubeyde'den aktardığı rivâyette, krallığın Hâris'in oğulları arasında çıkan savaşlardan sonra çökmesini tâkiben Kinde'den "hakîki mânâsıyla bir kralın gelmediğini, ancak onların zengin olduklarını ve "Reyhânetü'l-Yemen" olarak adlandırıldıklarını, asıl Yemen krallarının ise Tübbâlar olduğunu" aktarır.[209] Nitekim kaynakların Hz. Ebûbekir döneminde kabile irtidât ettiği zaman dört "Kinde kralından" bahsetmesini[210] buna örnek gösterebili-

---

tıpkı uyluktaki damarın kendisine hainlik ettiği ayak gibi." Bkz. İbn Hişâm, **a.g.e.**, İstanbul, C. 4, s. 316 ; İbn Sa'd, **a.g.e.**, C. 1, s. 283; Sâlim Öğüt, "Ferve b. Müseyk", **DİA**, C. 12, s. 415.

[207] Mukâtil b. Süleyman (V: 150/767), **Tefsîr-i Kebîr**, 4c., thk. Abdurrahman Mahmud Şehhâte, Çev. M. Beşir Eryarsoy, İşaret Yayınları, İstanbul, 2006, C. 4, s. 460.

[208] İmruü'l-Kays, **Dîvân**, s. 270.

[209] İbn Şebbe, **a.g.e.**, C. 2, s. 545; benzer ifadeler için Bkz. İbn Haldûn, **a.g.e.**, C. 2, s. 319.

[210] Bunlar irtidât ettiklerinden dolayı Rasûlullah'ın (s) lanetlediği rivayet edilen; isimleri Cemd, Mişrâh, Mihves ve Ebdaâ olan krallardır. Bir de bu krallar kadar sözü geçen kız kardeşleri Amarrada'dan bahsedilir. Aynı rivâyette kral olarak isimlendirilmelerinin sebebi olarak "her birinin sahip oldukları vadi" gösterilir. Bkz. İbnü'l-Kelbî, **Ma´ad**, C. 1, s. 175; İbn Şebbe, **a.g.e.**, C. 2, s. 544; Cevad Ali, **a.g.e.**, s. 381. Dineverî ise Rasûlul-

riz. Çünkü İslam Devleti'nin yönetimi altındaydılar ve fiilen krallıklarından söz edilemezdi. Hâkim oldukları alan yalnızca bir vadiden ibaretti[211] ve öyle anlaşılıyor ki bu unvan kralların soyundan geldikleri için kendilerine veriliyordu.[212]

En açıklayıcı ifadesini, Şurahbil b. Hâris'in I. Külâb Savaşı'nda kendi üzerine saldıran ve öldürdüğü kişilerden dolayı intikam almak isteyen savaşçıya, "Kral sıradan insanlar gibi midir ?"[213] sözünde bulan "kral" teriminin, sonuç olarak uzun yıllar devam edecek bir üstünlüğü, ifade ettiği açıktır.[214]

Kindeliler'in kurmuş oldukları krallığı genel hatlarıyla, Himyerîler'e bağlı olarak bir vassal kral tarafından yönetilen, kabilelerden oluşan, kabilelerin bağlı bulundukları krala vergi ödedikleri,[215] bununla birlikte bu kabilelerin bir nevi özerklik içinde hareket edebildikleri,[216] sınırları kesin olmayan; ancak bir dönem yarımadanın büyük kısmına hâkim olan, bölgedeki kabileler ve İran, Bizans gibi büyük

---

lah'ın (s) lanetlemesine sebep olarak onların Hacerü'l Esved'i San'â'ya götürüp insanların Hac için Kabe'ye gitmelerini engellemek olduğunu zayıf bir söylenti olarak kaydeder. Bkz. Ebû Hânife Ahmed b. Davud b. Venend Dineverî (V: 282/895), **Ahbârü't-Tıvâl**, thk. Abdülmün'im Âmir, Mektebetü'l-Müsennâ, Bağdad, [t.y.], s. 39.

[211] İbnü'l-Kelbî, **Ma´ad**, s. 175; Ya'kubî, **a.g.e.**, C. 2, s. 132.

[212] Cevad Ali, **a.g.e.**, C. 3, s. 381. Daha mâkul görünen bu varsayıma aykırı bir takım olayların da gerçekleştiğini görüyoruz. Nitekim Ferve b. Müseyk'in lideri olduğu Murad kabilesinin Kinde krallarına bağlı oluşu, ya da Kinde'nin İslam dönemindeki lideri Eş´as b. Kays'ın Câhiliye döneminde esir düştüğü zaman, diyetinin "kralların diyeti" olan üç yüz deve olarak, normal bir insanın diyetinin üç katı ödenmesi gibi olaylar, onların krallık emâreleri taşıdıklarını göstermektedir. Ancak bu örnekler de krallığın onlarda siyaseten değil ancak bir şan ve şeref unvanı olarak kaldığı şeklinde yorumlanabilir. Bkz. Dipnot 201, 363.

[213] Ebû Ubeyde, **Nekâiz**, C. 2, s. 1076

[214] Benzer ifadeler için Bkz. Cevad Ali, **a.g.e.**, C. 3, s. 354.

[215] İbn Şebbe, **a.g.e.**, C. 2, s. 544.

[216] Andrey Korotayev, Vladimir Klimenko, Dmıtry Proussakov, "Orıgıns of Islam: Polıtıcal-Anthropologıcal and Envıronmental Context", **Acta Orientalia Academiae Scientarum Hungaricae**, Magyar Tudomanyos Akademia Könyvtara, Sayı: 52 (3-4), 1999, s. 245.

devletlerle ilişkileri bulunan kısa ömürlü bir devlet olarak tarif edebiliriz. Kuruluşları ve yıkılışları hızlı olmuş, Gassânîler ve Lahmîler gibi uzun süreli olmamıştır. Bilinen büyük kralları dört nesilden fazla devam etmemiştir. Ayrıca Himyerîlerle olan ilişkileri Gassânîler ve Lahmîler'de olduğu gibi açık ve belirgin de değildir.

Kralları hakkında birçok rivâyetin bulunduğu Kindeliler'in kurmuş oldukları krallığı açıklayıcı çok fazla rivayet yoktur. Zaten çoğunluğu edeb kitaplarında aktarılan rivâyetlerden bunu beklemek de yanlış olur. Çünkü rivâyetler genellikle kabileyi yüceltmek veya yermek, atalarının kahramanlıklarını ortaya koymak, kabileye mensup önemli kişilerin hayatı hakkında bilgi vermek amacıyla aktarılır. Yine de bu rivâyetlerdeki küçük ayrıntılardan, genel bir panorama çizmek kısmen mümkün olmaktadır.

Bizans kaynakları da bu devletler ve hâkim olduğu topluluklar yerine sadece yöneticileri hakkında, kendi siyasetlerini ilgilendirdiği ölçüde bilgi verirler ve olayların çok genel bir tasvirini sunarlar.[217]

Çoğu zaman kabile ve devlet arasında bir görünüm arz eden Kinde Krallığı, güçlü krallar zamanında Bekr b. Vâil, Esed, Üseyyid, Amr b. Temîm, Rebâb, Kays, Tağlib, Zeydu Menât, Nemr b. Kâsıt, Gatafan, Fezâre, Âmir b. Sa'sa´a[218] gibi kabileleri yönetmiş ve buna bağlı olarak toprakları genişlemiştir. İlk büyük kralı, Âkilü'l-Murâr lakabı ile anılan Hucr b. Amr olan Kinde, onun oğulları Amr (el-Maksûr) ve Muâviye (el-Cevn) yönetiminde ikiye bölünmüştür ve asıl yönetim merkezi Amr b. Hucr'un olduğu batı tarafı olmuştur. Amr b. Hucr'un oğlu Hâris b. Amr döneminde ise krallık en güçlü dönemini yaşamıştır ve rivâyetler Hîre'nin Kindeliler tarafından ele geçirilişinin

---

[217] Fisher, **a.g.m.**, s. 254
[218] Ebû Ubeyde, **Nekâiz**, C. 2, s. 1073, el-Gâzi, **a.g.e.**, s. 2, Olinder, **a.g.e.**, s. 71, 72.

bu dönemde olduğunu aktarır. Hâris krallığını oğulları arasında paylaştırmış ve onları muhtelif kabileler üzerine yönetici olarak tayin etmiştir. Babalarının ölümünden sonra birbirleri ile mücadeleye giren bu krallar, yönetimleri altındaki kabilelerin de desteğiyle birbirleri ile savaşmışlar ve bu savaşlar, var olan çoklu yönetim, coğrafyanın devletlerin varlığını sürdürmesini zorlaştırması,[219] hâkim olunan kabilelerin bedevî karakteri, Kinde Krallığı'nın sonu olmuştur. Meşhur şair İmruü'l-Kays'ın babası Hucr, Hâris'in bu dört oğlundan biridir ve kendi yönetimi altındaki Esed kabilesi tarafından öldürülmüştür.

Kuzeyde kurulan diğer vassal devletler gibi Kinde'nin de hâkimiyeti altındaki kabilelerle ilişkisi karmaşıktır. Kesin bir hâkimiyetin varlığından söz etmek zordur; çünkü otoritesi zayıf krallar döneminde kabileler isyan etmişler ve başka kralların hâkimiyeti altına girmişlerdir. Dolayısıyla kralların şahsiyeti ve nüfuzu bu hızlı kurulan, kısa sürede büyük topraklara hâkim olan ve süratli biçimde yıkılan krallıkların varlığının temel dayanağıdır.[220]

Kindeliler'de dikkatimizi çeken bir başka özellik ise onların güneyli bir kabile oldukları halde, kuzeydeki kabileler üzerine yönetici olmaları ve bu kabilelerin de onların otoritesine boyun eğmeleridir.[221] Hazâz Savaşı gibi büyük savaşlarda var olan kuzey-güney gruplaşmalarını dikkate alırsak, bunun sıra dışı bir şey olduğunu söyleyebi-

---

[219] Muhammed İzzet b. Abdülhâdî b. Derviş Derveze, **Târîhü'l-Cinsi'l-Arabi fî Muhtelifi'l-Etvâr ve'l-Edvâr ve'l-Aktâr**, 8c., el-Mektebetü'l-Asriyye, Sayda, 1961, C. 5, s. 122.

[220] Cevad Ali, **a.g.e.**, C. 3, s. 333.

[221] İbn Habîb, Kinde'nin otoritesinin kaynağı konusunda bize ilginç bir bilgi sunar: Râbiye pazarı hiçbir kralın egemenliğinde değildi ve bu yüzden oraya gidenler korumaya ihtiyaç duyardı. Burada kuvvetli olanlar korunmasız olanların mallarını gaspederdi. Kureyş burada Benî Âkilü'l-Murâr'ın; diğer insanlar ise yine Kinde'den Benî Mesrûk'un korunmasına girerdi. Şan ve şeref bu iki aileye ait olurdu, Âkilü'l-Murâr ailesi Kureyş sayesinde insanlara hâkim olabildi. Bkz. İbn Habîb, **a.g.e.**, 267.

liriz. Yani güneyden gelen bir kabilenin kuzeydeki kabileleri yönetimi altına alması, Arap toplumu ve kabile anlayışı açısından çok sıradan bir şey değildir. Bu açıdan Kinde Krallığı'nın sağladığı hâkimiyet önemli bir başarıdır diyebiliriz.

1. Hucr b. Amr (Âkilü'l-Murâr)

Kaynaklar çoğunlukla Kinde'nin Hadramevt Bölgesinden kuzeye (Necid Bölgesine) çıkışının Hucr b. Amr (hâkimiyeti: MS 450-478) ile gerçekleştiğini aktarır. İlk -büyük- kral sayılan Hucr'un,[222] bunu nasıl gerçekleştirdiği konusunda çeşitli rivâyetler vardır. Ancak çoğunluk onun Himyerîler'e bağlı bir vassal kral olarak Orta Arabistan Bölgesindeki Ma´ad kabileleri üzerine hâkim olduğunu belirtir.

Hucr, Kinde'nin ana kollarından biri olan Benû Muâviye kolundandır ve onun nesebi, Hucr b. Amr b. Muâviye b. Hâris el-Ekber b. Muâviye b. Sevr b Amr el-Murratti' b. Muâviye'dir.[223] Kinde onunla birlikte önemli bir güç olmuştur. Hucr'dan sonra ailesi onun ismiyle anılmış ve kabile mensupları kendilerini ona nisbet ederek övünmüşlerdir. Eş´as b. Kays'ın anne tarafından dedesi olmasına rağmen onunla övündüğünü daha önce belirtmiştik.

Taberî, İbnü'l-Kelbî'den aktardığı rivâyette Himyer krallarının, Himyer halkından ve kabilelerden yüksek seviyeli kişilerin çocuklarını hizmetlerinde kullandıklarını, Hassan b. Tubbâ'ın da, kabilesinin lideri olan Amr b. Hucr el-Kindî'yi yanında bulundurduğunu ve Cedis Bölgesine gittiği zaman, bazı işlerini yürütmesi için yerine onu bıraktı-

---

[222] Enbârî, **Mufaddaliyyât**, C. 2, s. 429; Ebû Hafs Zeynüddîn Ömer b. Muzaffer b. Ömer İbnü'l-Verdî (V: 749/1349), **Tarihu İbni'l-Verdî**, 2c., thk. Ahmed Rıfad Bedrâvî, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut, 1970, C. 1, s. 121; Salih Hamid, **a.g.e.**, s. 31.
[223] İbnü'l-Kelbî, (Caskel), **Ma´ad**, C. 2, s. 233-238.

ğını belirtir.[224] İbn Haldûn ise bu rivayeti tamamlayıcı olarak Amr'ın babası Hucr'un da, Tubbâ'ın yanında makam sahibi olduğunu, aynı zamanda onunla anne-bir kardeş olduklarını ve Tubbâ'nın Hicaz'dan dönerken onu Ma´ad üzerine tayin ettiğini aktarır.[225]

İbn Habîb ve İsfahânî'de Hucr'un hâkimiyetini "Tubbâ Ebûkerib'in Irak'a yaptığı seferde, Ma´ad topraklarında konaklayıp, Hucr'u onlar üzerine tayin etmesi olarak aktarır ve Hucr'un iyi bir yönetici olduğunu belirtir."[226] Rivâyetler genel olarak onun hâkimiyetini Himyer'e borçlu olduğunu aktarırlar. Nitekim Hucr ile aynı tarihlere denk düşen RY 509 yazıtında Kinde, Himyerîler'e gerektiğinde destek sağlayan kabile olarak anılır[227] ve bu yazıtta Himyer Kralı Ebûkerib Es´ad "Sebe, Zû Reydân, Hadramevt ve Yemen" Kralı olmasının yanında ayrıca "Bedevî ve Hadarî Arapların Kralı" olarak da tavsif edilir.[228] Bu, Kinde'nin Himyerîler'e bağlı bir alt devlet olduğunu açıkça göstermektedir.[229]

İbnü'l-Esîr'in anlatımında ise Hucr'un Ma´ad topraklarına geliş sebebi, Bekr kabilesinin içinde bulunduğu karmaşa ve anarşiden dolayı, düzeni sağlayacak bir kral için Yemen hükümdarlarına başvurmalarıdır. Çünkü kendilerinden bir kralın bütünüyle halk tarafından benimsenmeyeceğini, var olan gruplaşmaların buna müsade etmeye-

---

224 Ebû Cafer İbn Cerîr Muhammed b. Cerîr b. Yezid Taberî (V: 310/923), **Tarihü't-Taberî: Târîhü'l-Ümem ve'l-Mülûk**, 11c., thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim, Dâru Süveydân, Beyrut, 1967, C. 2, s. 89.

225 İbn Haldûn, **a.g.e.**, C. 2, s. 317; bazı rivâyetler ise Hucr'un Hassan b. Tubbâ ile anne bir kardeş olduğunu aktarır. Bkz. Cevad Ali, **a.g.e.**, C. 3, s. 321.

226 İbn Habîb, **a.g.e.**, s. 368; İsfahânî, **Eğânî**, C. 16, s. 354; İbn Said, **a.g.e.**, C. 1, s. 244.

227 Fisher, **a.g.m.**, s. 255.

228 Retsö, **a.g.e.**, s. 572,

229 Hoyland, **Arabs**, s. 49.

ceğini düşünüyorlardı. Sonuçta Hucr onlara kral tayin edilmiş ve Batn-u Âkil'e yerleşmiştir.[230]

Hucr'a dair rivâyetler onun iyi huylu bir kral olduğunu ve bunun ona itaati güçlendirdiğini belirtirler.[231] Nitekim eceliyle ölene kadar kral olarak kalmış ve oğlunun da kral olarak tanınması konusunda ahit almıştır.[232]

Hucr'un krallığının merkezinin Ğamru zi-Kinde ve Batn-u Âkil olduğuna dair iki anlatım mevcuttur. Basra ile Mekke arasında olduğu belirtilen bu her iki yerin onun hükümranlığı altında olduğu açıktır ve saltanatının farklı dönemlerinde farklı merkezleri kullanmış olabileceği ihtimalini akla getirmektedir.

Himyerîler'in desteğini alan Hucr, Lahmîler'in egemenliği altındaki Bekr kabilesi topraklarını ele geçirmiştir ve bu topraklar ölene kadar onun hâkimiyetinde kalmıştır.[233] Bu hâkimiyetten sonraki dönemi kastettiği anlaşılan bir takım rivâyetlerde Rebîa, Kinde için önemli bir müttefik ve asker kaynağıdır. Şerhu'l-*Mufaddaliyyât* adlı eserde, önceleri Kinde'nin Rebîa'dan sayıldığı ifadesi,[234] ayrıca Bekrî'nin "Kindeliler, Rebîa ile beraber savaşlara katılırlar ve ganimetten pay alırlardı,"[235] ifadesi bu fikri destekler niteliktedir. Daha sonra biz "Beredân Savaşı'nda" Hucr (Kinde) ve Rebîa kuvvetlerinin bera-

---

[230] İbnü'l-Esîr, **İslam Tarihi: el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi**, trc. Ahmet Ağırakça vd., Bahar Yayınları, İstanbul, 1985, C. 1, s. 449.

[231] Mağrîbî, **a.g.e.**, s. ٢٤٤

[232] İbn Habîb, **a.g.e.**, s. 369.

[233] İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. 1, s. 449; İbnü'l-Verdî, **a.g.e.**, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1996, C. 1, 62; RY 510 yazıtında Kinde Sâsânîlerin desteğindeki Nasrid/Lahmî lider Münzir'e karşı savaşan güçler arasında gösterilir: Bkz. Fisher, **a.g.m.**, s. 255.

[234] Enbârî, **a.g.e.**, C. 1, s. 427.

[235] Bekrî, **Câhiliye Arapları** (**Mu´cem**), Çev. Levent Öztürk, İz Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 104. (Rivâyette, hâkim grubun Rebîa olduğunun ima edilmekte olduğunu belirtmek durumundayız.)

ber Ziyad b. Hebüle'ye karşı savaştıklarını[236] görüyoruz. Bu, onun Rebîa kabilesine hâkim olduğunu göstermektedir.[237]

İbnü'l-Esîr rivâyetlerde Ziyad'ın Selih kabilesine mensup oluşuna ve onun için kullanılan "Şam Kralı" ifadelerine karşı çıkar. "Onun Şam'ın yüksek kesimlerindeki hâkimiyetinin Hucr'dan çok önce olduğunu belirtip kronolojik olarak aynı zamanda yaşamış olmalarını çelişkili ve imkânsız bulur. Aynı şekilde rivâyette onun bu savaştan sonra Hîre'ye döndüğüne dair ifadeyi de "Hîre'nin Lahmî hâkimiyetinden, yalnızca Hucr'un torunu Hâris'in İran hükümdarı Kubaz tarafından vali olarak atanması dışında çıkmadığını belirterek," çelişkili bulur ve kabul etmez. Ziyad'ın ya bir kabilenin lideri ya da Suriye'de küçük bir bölgeyi işgal etmiş bir kişi olduğunu söyler.[238]

Hakkında birçok anlatım bulunan, Hucr'un isminden daha çok bilinen "Âkilü'l-Murâr" lakabını alması çoğunlukla bu olayla ilişkilendirilir. Bu rivâyetlerdeki teferruatlar bize çoğu zaman birbirleriyle çelişen bilgiler sunar. Yine de biz Kinde ve Hucr hakkında bazı ayrıntılara bu anlatımlar üzerinden ulaşabiliriz.

Hucr, Rebîa kabilesi ile birlikte Bahreyn Bölgesinde seferde iken,[239] Ziyad b. Hebüle, Hucr'un topraklarına saldırmış; Hucr'un karısı ile birlikte çok miktarda ganimet ve Bekr kabilesinden birçok kadını esir almıştır. Bunu duyan Hucr dönmüş ve Ziyad'a yetişmiştir.

---

[236] İbn Düreyd, **a.g.e.**, s. 545; İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. 1, s. 446-449; İbn Hişâm'ın kaydettiği Ebû Tâlib'in şiirinde Kinde ile Bekr b. Vâil kabilesi arasında var olan ittifakın sağlamlığından bahsedilir. Bkz. Dipnot 56.

[237] Olinder, Rebîa'nın o dönemde büyük ihtimalle Yemâme ve Necid'in doğusunda yaşadığını düşünmektedir. Muâviye'nin Hucr'un ölümünden sonra bölgeye hâkim olmasını bunu destekleyici bir bilgi olarak kullanır. Bkz. Olinder, **a.g.e.**, s. 42.

[238] İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. 1, s. 448, 449.

[239] Bu kabile ile Ziyad b. Hebüle'nin saldırısı sonrası Bahreyn'den döndüğüne dair anlatım ise onun bu topraklar üzerinden daha ileri bölgelere saldırılar düzenlediğini gösterir. Bkz. İsfahânî, **Eğânî**, C. 16, s. 354.

Hucr'un karısı Hind, kendisine Hucr hakkında ne düşündüğünü soran Ziyad'a, "O seni Şam sarayları görünene kadar takip edecektir. Katı kalpli, istediğini elde etmeye azimli ve Murâr yemiş deve gibi ağzı köpüren biridir,"[240] cevabı üzerine bu lakap kendinin ve ailesinin anılacağı bir biçimde onunla kalmıştır. Yine ona bu lakabın kibri dolayısıyla verildiği de nakledilir ki[241] bu onun iyi huylu olduğu bilgisiyle çelişmektedir.

Olinder tarafından hâkimiyet devresi V. asrın ikinci yarısı olarak tahmin edilen;[242] kimi rivâyetlerde Kinde içindeki anarşiye son veren kişi[243] olarak gösterilen Hucr, kabile reisliğinden krallığa geçişin sembolüdür ve "diğer kabilelere üstünlük sağlayarak sınırlarını

---

[240] Ebû Ubeyde, **Eyyâmü'l-Arab Kable'l-İslâm**, 2c (1 ciltte), Adil Câsim Beyâtî, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1987, s. 36, 37; İsfahânî, **Eğânî**, C. 16, s. 356; Süheylî, **a.g.e.**, C. 2, s. 410; İbn Hişâm, Hâris b. Amr'ın lakabı olarak verdiği Âkilü'l-Murâr'ın veriliş olayında karşı taraftaki kişiyi, Amr b. Hebüle el-Gassânî olarak aktarır. Olayda adı geçen kadın ise Ümmü Ünâs bnt. Avf'tır. Bkz. İbn Hişâm, **a.g.e.**, Beyrut, s. 1079. Halil b. Ahmed ise Murâr kelimesini açıklarken, acı bir bitki olduğunu ve Yemen krallarından Hâris b. Âkilü'l-Murâr'ın bir sefer sırasında aç kaldığını, kendisinin bu acı bitkiyi yiyerek hayatta kaldığı ancak adamlarının öldüğünü aktarır. Bkz. Halil b. Ahmed, **a.g.e.**, C. 8, s. 261; İbn Kuteybe yalnızca bu bitkiden dolayı bu lakapla anıldığını söyler. Bkz. Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe (V: 276/889), **Edebü'l-Kâtib**, E. J. Brill, Leiden, 1990, s. 70; Suhârî de buna benzer bir rivâyette onun karısını kaçıran İbn Hebüle es-Selîhî'yi yakaladığı zaman ağzında Murâr otunun köklerini çiğnediğinden dolayı bu isimle anıldığını aktarır. Aynı müellif bu soruya onun "o bize ağzı köpüren develer gibi yetişir" denildiğini de nakleder. İbnü'l-Kelbî'de, Hind'e Hucr sorulduğu zaman "ona baktığım zaman ağzı köpüren Murâr yemiş bir deve gibi görüyorum" cevabını vermiştir. Bkz. Ebü'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed Dârekutnî (V: 385/995), **el-Mu'telif ve'l-Muhtelif**, 5c., thk. Muvaffak İbn Abdülkâdir, Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1986, C. 4, s. 2130; Suhârî, **a.g.e.**, C. 2, s. 391; Hucr'un lakabını çoğunlukla torunu Hâris'e ya da oğlu Amr'a nisbet eden rivâyetleri görebiliriz ancak neseb konusunda otorite sayılan İbnü'l-Kelbî, Âkilü'l-Murâr'ın Hucr'un lakabı olduğunu belirtmektedir. Bkz. İbnü'l-Kelbî, **Ma´ad**, s. 168.

[241] Mağrîbî, **a.g.e.**, s. 140.

[242] Olinder, **a.g.e.**, s. 46.

[243] İbnü'l-Verdî, **Tarih**, C. 1, s. 101.

Lahmîler'in sınırlarına kadar genişleten kişidir."[244] Rivâyetlerdeki ortak vurgu onun Lahmîler'le mücadele içinde olduğudur. Nitekim bu mücadele Kinde'nin yıkılışına kadar devam etmiştir. Sonuç olarak Himyerîler'in, İran sınırını korumak amacıyla bu mücadelede Kinde'ye destek verdiklerini de bir ihtimal olarak söyleyebiliriz.

2. Amr b. Hucr ve Muâviye el-Cevn

hucr b. Amr'dan sonra yerine oğulları Amr[245] ve Muâviye geçmiştir. Asıl yönetici Amr'dır, Muâviye ise Yemâme Bölgesinde Amr'a bağlı olarak hüküm sürmüştür.[246]

Rivâyetler Amr'ın soyunun anne tarafından Himyer hükümdarlarına dayandığını belirtmektedir. Annesi Himyer Kralı Hassân b. Amr b. Tubbâ'ın kardeşi[247] olan Şu'be'dir.[248] Bu bilgi, onun babasının yerine geçmesinde nesebinin etkili olduğu ihtimalini akla getirmektedir. Nitekim nüfuzlu bir lider değildir, hatta kimi rivâyetler onun bu görevi istemeyerek kabul ettiğini aktarmaktadır. Yaptığı evliliklerle bu nüfuzunu arttırmayı istemiş olabilir; çünkü biz onun Rebîa'nın önde gelen ailelerinden biriyle evlendiğini görüyoruz.[249]

---

244 Cevad Ali, **a.g.e.**, C. 3, s. 322.

245 Bazı rivâyetlerde babası Hucr için anlatılanlar, Amr için de anlatılır. Örneğin Taberî'de onun Himyer hükümdarları tarafından Ma´ad üzerine ilk olarak görevlendirildiğine dair bir rivayet bulunur, ancak bu genel kabul gören anlatıma aykırıdır. Bkz. Taberî, **Tarih**, C. 2, s. 89.

246 İbn Habîb, **a.g.e.**, s. 369.

247 İbn Hişâm, **Kitâbü't-Tîcân fî Mülûki Himyer**, Merkezü'd-Dirâsât ve'l-Buhûs, San'a, 1979, s. 310.

248 İsfahânî, **Eğânî**, C. 9, s. 79; İbn Kuteybe ise onun Hassan b. Tubbâ'nın kızı ile evli olduğunu aktarır. Dolayısıyla mezkûr rivâyetle çelişir ancak Kinde konusundaki rivâyetlerde çok sık rastladığımız bir durumdur. Bkz. İbn Kuteybe, **Maârif**, s. 634.

249 Câhiliye döneminde yüksek seviyeli bir ailenin mensubu ve çevresinde sözü dinlenen biri olan Avf b. Muhallim b. Zühl b. Şeyban'ın kızı Ümmü Ünâs ile evlenmiştir. Bkz. Enbârî, **Mufaddaliyyât**, C. 1, s. 329.

İstemeyerek bu görevi üstlenen Amr'ın lakabı el-Maksûr'dur. Bu ismin ona krallığı üstlenmekten imtinâ etmesinden, istemeyerek bu görevi kabul etmesinden[250] ya da babasının ona devrettiği toprakları genişletemeyişinden[251] dolayı verildiği kaydedilir. *Şerhu'l-Mufaddaliyyât* adlı eserde onun bu konudaki isteksizliği belirtildikten sonra İbnü'l-Kelbî'den aktarılan bir başka rivâyette bu isimle anılmasının sebebi olarak Rebîa kabilesinin ona itaat etmemesi ve krallığını engellemesi gösterilir. Rivâyetin devamında Amr, Himyerîler'den yardım istemiş, büyük bir askeri kuvvetle desteklenmiş; ancak yapılan savaşta öldürülmüştür.[252] Ya'kûbî'nin anlatımında ise Amr, Rebîa ile Şam'a saldırmış ve Gassânlı bir lider tarafından öldürülmüştür.[253] Bu iki rivayet birbiriyle çelişmektedir. Cevad Ali, birinci rivâyetten hareketle Rebîa'nın Amr'a itaat ettikten sonra isyan ettiğini ve onu öldürüp, saltanatından mahrum bıraktıklarını düşünmektedir.[254]

Amr'ın diğer kardeşi Muâviye ise Yemâme Bölgesinde yönetici olmuştur.[255] Eğer biz Amr'dan sonraki kral Hâris döneminde, onun oğullarının çeşitli kabileler üzerinde, daha babaları hayattayken yöneticilik yapmalarını, örnekleri daha önce yaşanmış bir gelenek olarak kabul edecek olursak, Muâviye'nin babası hayatta iken bu bölgede yönetici olduğunu varsayabiliriz.

---

[250] İbn Habîb, **a.g.e.**, s. 369; Suhârî, **a.g.e.**, C. 1, s. 392; İsfahânî, **Eğânî**, C. 9, s. 78; Dineverî, Hâris'in annesinin (dolayısıyla Amr'ın karısının) Âmir b. Sa'sa´a'dan olduğunu belirtmiştir. Bkz. Dineverî, **a.g.e.**, s. 52.

[251] Ebû Amr eş-Şeybânî (V: 213/828), **Şerh-u Muallakati Tis'a**, thk. Abdülmecîd Hemmû, Müessese el-Âlemi lil-Matbuât, Beyrut, 2001, s. 118; Suhârî, **a.g.e.**, C. 1, s. 392;

[252] Enbârî, **Mufaddaliyyât**, C. 1, s. 329; Ebû Ubeyde, **Eyyâm**, s. 48; Chrıstıan Julıen Robın, "Les rois de Kinda", **Arabia, Greece and Byzantium Cultural Contacts in Ancient and Medieval Times**, Ed. Abdulaziz al-Helâbî vd., King Saud University, Riyad, 2012, s. 72.

[253] Ya'kubî, **a.g.e.**, C. 1, s. 216.

[254] Cevad Ali, **a.g.e.**, C. 3, s. 327.

[255] İbn Habîb, **a.g.e.**, s. 369.

3. Hâris b. Amr

Amr'dan sonra, yerine oğlu Hâris b. Amr geçmiştir. Hâris, Kinde Krallığının en büyük ve en otoriter kralıdır. En geniş topraklara onun döneminde ulaşılmıştır. Giriştiği savaşların çokluğundan dolayı "el-Harrâb" olarak isimlendirilen[256] Hâris, İmruü'l-Kays'ın şiirinde hâkimiyeti Irak'tan Uman'a uzanan bir kral olarak betimlenir.[257] Cevad Ali'nin de belirttiği gibi bu "muhkem bir hâkimiyeti ifade etmez" ancak yaptığı ittifaklar ve sahip olduğu nüfuz ile sözünün geçtiği toprakları ifade etmesi bakımından önemlidir.[258] Onunla birlikte Kinde tarih sahnesinde görünür olmuş, çağdaşı olan Bizanslı yazarlar ondan bahsetmişlerdir. Nitekim zamanın büyük güçlerinin -Himyerîler, İran, Bizans- mücadelesinde önemli bir figür olmuştur.

Amr'ın beş oğlundan biri olan Hâris hakkında İslam kaynakları, özellikle edeb kitapları çokça rivayet aktarırlar. Ancak, başta dedesi Hucr olmak üzere, onun kendinden önceki Kinde kralları ile karıştırıldığını, biri için anlatılan olayların diğeri için de anlatıldığını görüyoruz.[259] Ayrıca bu rivâyetler, Cevad Ali, Olinder gibi araştırmacıların da belirttiği gibi, birbiriyle büyük ölçüde çelişmektedir ve kronolojik bir sıra belirlenmesini zorlaştırmaktadır. Rivâyetler genelde onun

---

[256] İbn Düreyd, **Cemhere**, C. 1, s. 219; Suhârî, **a.g.e.**, C. 1, s. 393.
[257] İmruü'l-Kays, **a.g.e.**, s. 386; Olinder, **a.g.e.**, s. 66.
[258] Cevad Ali, **a.g.e.**, C. 3, s. 346.
[259] Olinder, **a.g.e.**, s. 54. Örneğin Kinde'nin, Himyerîler desteği ile Ma´ad üzerine hâkim olan ilk kralı Hucr (Âkilü'l-Murâr) olduğu ifade edilirken, bunun birçok rivâyette Hâris olduğu aktarılır. Bkz. Enbârî, **Mufaddaliyyât**, s. 429; İbn Kuteybe, **a.g.e.**, s. 634; İbn Hişâm, **Tîcân**, C. 1, s. 310; Dineverî, **a.g.e.**, s. 52. Dede Hucr için kullanılan Âkilü'l-Murâr lakabı torunu Hâris için (İbn Düreyd, **İştikak**, s. 22) kullanılır. Aynı şekilde Hamza el-İsfahânî, Amr'ın lakabı olan Maksûr'u Hâris için kullanmaktadır. Bkz. Ebû Abdillâh (Ebû Abdirrahmân, Ebü'l-Hasen) Hamza b. Hasen İsfahânî Hamza İsfahânî (V: 360/971'den önce), **Târîhu Sinî Mülûki'l-Arz ve'l-Enbiyâ**, Dârü'l-Mektebeti'l-Hayat, Beyrut, [t.y.], s. 52; İbn Said, **a.g.e.**, C. 1, s. 245.

krallığa nasıl geldiği, İran Kralı Kubaz ile ilişkileri, Hîre'yi ele geçirmesi ve Lahmîler'le mücadelesini anlatırlar.

Hâris'in nasıl kral olduğu konusunda çok çeşitli rivâyetler bulunmaktadır. Bazıları dedesi Hucr için de anlatılan bu rivâyetlerde Hâris, Himyer kralları tarafından Ma´ad kabilelerine kral olarak görevlendirilmiştir.

İbn Şebbe, Ebû Ubeyde'den aktardığı rivâyette "Nizar kabileleri çoğalınca birbirlerinden korktular ve aralarında düzeni sağlayacak birini başlarına tayin etmesi; bunun karşılığında da kendilerinden vergi alması için Tubbâ'a başvurdular. O da Hâris b. Amr'ı tayin etti."[260] şeklinde aktarmaktadır ki bu Kinde'nin gücünü Himyer'e bağlayan tipik rivâyetlerdendir. İbn Kuteybe, zikri geçen Himyer Kralını Hassân b. Tubbâ olarak belirtir. Onun anlatımında Hâris, Tübbâ'ın kız kardeşinin oğludur.[261]

Bazı müellifler ise onun kral oluşunu babasından sonra klasik bir yer değiştirme olarak aktarırlar. Ya'kûbî ve İbn Habîb bu müellifler arasındadır. Ya'kûbî onunla ilgili olarak sadece Hîre'ye hâkim olduğunu belirtir. İbn Habîb de dışarıdan bir gücün desteğiyle bir hâkimiyetten söz etmez. Hâris'in güçlü ve nüfuzlu bir kral oluşundan ve Lahmîler'le mücadelesinden bahseder.[262]

Rivâyetlerin bize sunduğu genel panaromadan anlaşılan, Hâris'in Lahmîler ile sürekli mücadele halinde olduğudur. Bu şekilde babası ve dedesinin izlediği siyaseti devam ettirmiş görünmektedir. O, Himyerîler'in İran sınırını korumakla görevlendirilmiş gibidir. Nitekim İran ile sürekli mücadele halindeki Bizans'ın da dikkatini bu şekilde

[260] İbn Şebbe, **a.g.e.**, C. 2, s. 544.
[261] İbn Kuteybe, **a.g.e.**, s. 634.
[262] İbn Habîb, **a.g.e.**, s. 369.

çekmiş olmalıdır ki Bizans-Kinde ilişkileri Hâris döneminden başlamak üzere gelişme göstermiştir ve Kinde liderleri Roma devlet hiyerarşisinde yer almışlardır.

Bizans tarihçisi Nonnosus'un anlatımına göre büyükbabası Euphrasius, İmparator I. Anastasyus (MS 491-518) döneminde, Kinde lideri Hâris'e elçi olarak gönderilmiş ve MS 502 yılında yapıldığı tahmin edilen bir anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşma Hâris'i Bizans'a resmi olarak bağlı bir kabile reisi (phylarch) olarak konumlandırmıştır.[263] Theophanes'in anlatımına göre bu anlaşma ile Filistin, Arabistan ve Fenike Bölgesi sükûnete kavuşmuştur.[264] Bizans böylece hem yeni bir müttefik kazanmış, hem de Hâris ve yönettiği Araplar tarafından topraklarına yapılan saldırıları önlemiş oluyordu. Nitekim Theophanes, Hâris'in iki oğlu Hucr (Ogaros) ve Ma´dikerib'in (Badikarimos) Roma sınırına yaptığı, "karşı konulması zor, yağmacı ve hızlı" saldırılardan bahseder.[265]

Mezkûr anlatımlarda Hâris'ten Sa'lebâni [Sa'lebe kabilesine mensup] olarak bahsedilir ki araştırmacılar bu konuda çeşitli görüşler sunmuşlardır. Olinder, Hâris'in anne tarafından bu kabileye nisbet edildiğinden dolayı bu şekilde anıldığını söylerken,[266] Cevad Ali bu konuda daha temkinlidir. O Sa'lebe isminde Hicaz, Şam ve Necid Bölgesinde birçok kabile isminin bulunduğunu, ayrıca bu kabilelerin

---

[263] Photius, **a.g.e.**, s. 27; Shahid, **Byzantium and Kinda**, s. 59.

[264] Theophanes, **The Chronicle of Theophanes Confessor: Byzantine and Near Eastern History, AD 284-813**, Translated with introduction and commentary by Cyril Mango, Roger Scott, Clarendon Press, Oxford, 1999, s. 223.

[265] Theophanes, **a.e.**, s. 141; Muhsin Yunus, "Kinde ve Alâkâtühâ bi-Devleti Furs ve Ummâliha Mülûki'l-Hîre", **Dirasâtu Tarihiyye**, Sayı: 21-22, 1986, s. 197; Mahmut Fer'un, "Devru Memleketi Kinde es-Siyâsi fi Şimâli Cezîreti'l Arabiyye", **Dirasâtu Tarihiyye**, Sayı: 55-56, 1996, s. 21; el-Gâzi, **a.g.e.**, s. 19.

[266] Olinder, **a.g.e.**, s. 53.

birçoğunun Hâris adında yöneticileri olduğunu belirtir.[267] Gerçekten de Sa'lebe adını taşıyan yirmi altı kabile olduğundan[268] bunun tespiti zordur; ancak Şerhu'l-*Mufaddaliyyât*'taki "Kinde ilk zamanlarında Rebîa'dan sayılırdı"[269] ya da Bekrî'nin "Kinde'nin Rebîa ile savaşlar yapıp ganimetten pay alması" şeklindeki ifadesi, ayrıca bahsedilen iki ismin İslam kaynaklarında da Hâris'in oğulları olarak verilmesi Olinder'in görüşünü destekleyici ifadeler olarak anlaşılabilir.

Bir başka Bizans tarihçisi Malalas (V: M. 570) ise Roma'ya bağlı kabile reisi olarak tanımladığı Hâris'in, Filistin komutanı Diomedes ile savaştığı ve ondan korkarak güneye doğru kaçtığını[270] anlatır. Anlattığı bu kişi Kinde lideri Hâris'dir.[271]

Hâris b. Amr'ın en önemli mücadelesi İran'a bağlı olan Lahmîler'le olmuştur. Onun bu mücadelesi bölgede bu krallığın yönetimi altındaki kabileleri kendi hâkimiyeti altına almak ve nihâyetinde Hîre'yi bir süreliğine ele geçirmekle sonuçlanmıştır. Bunda İran ile Lahmî Krallığının geçici bir anlaşmazlığı olduğu söylenebilir. Aynı şekilde İran ile Roma arasındaki savaşın zirveye ulaşması ve İran'da baş gösteren Mazdek karmaşasının ortaya çıkardığı otorite boşluğundan da kaynaklanmış olabilir.[272] Nitekim onun buradaki hâkimiyeti uzun sürmemiştir. Bu sonuç Kinde gibi devletler ve onların liderlerinin çabuk yükseliş ve çöküşleriyle örtüşür; çünkü hâkimiyet alanları bölgede etkin büyük güçlerin izin verdiği ya da bunlardan doğan otorite boşluğu ölçüsündeydi.

---

[267] Cevad Ali, **a.g.e.**, s. 329.
[268] Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Benî Sa'lebe", **DİA**, C. 36, s. 27.
[269] Enbârî, **a.g.e.**, s. 427. Bekr b. Vâil, Rebîa'nın; Benî Sa'lebe ise Bekr kabilesinin alt kollarından biridir. Yani ana gövdeden alt kollara doğru: Rebîa-Bekr-Benî Sa'lebe şeklindedir.
[270] Malalas, **a.g.e.**, s. 252.
[271] Shahid, **Byzantium and Kinda**, s. 60.
[272] Olinder, **a.g.e.**, s. 61, 65.

İslam kaynaklarındaki rivâyetler, Hâris zamanında İran Kisrâ'sı olan Kubaz'ın kendi isteğinin veya zayıf bir yönetici olmasının sebep olduğu otorite boşluğunun, Kinde topraklarını genişletmek için imkân sağlamış olduğunu aktarırlar. *Nekâiz* adlı eserde, Kubaz otoritesi zayıf bir kral olarak zikredilir. Onun zamanında Rebîa kabilesi Hîre Kralı Münzir el-Ekber Maü's-Semâ'ya saldırmıştır. Bunun üzerine kaçan Münzir, İyad denilen yerde öldürülmüştür. Rebîa ise Kindeli Hâris'i kral kabul etmiş ve onunla Irak topraklarına saldırılar düzenlemiştir. Kubaz bu sırada müttefiki Münzir'i desteklememiştir.[273]

Bizanslı tarihçi Joshua the Stylite (V: M. VI. asır) bu olayı MS 501-502 tarihinde "Sa´lebîler olarak adlandırılan Roma Araplarının Hîre'ye (Nûman'ın Hîre'si olarak ifade edilir) saldırması olarak belirtir. Onlar, krala ait bir kervanı ve develerini yağmalamışlar; ancak Hîre'ye girememişlerdir. Çünkü orada yaşayanlar, saldıranları çölün içlerine doğru geri çekilmek zorunda bırakmışlardır."[274]

Hâris, krallığının ilerleyen yıllarında topraklarını genişletmiş ve bölgede önemli bir güç haline gelmiştir. Lahmîler'e, Bizans ile yaptığı anlaşmanın -muhtemel şartlarından biri olan "Lahmîler ve İran'la mücadelenin"- etkisiyle saldırılarını yoğunlaştırdığı anlaşılan Hâris, Hîre'ye yaklaşmış ve nihâyetinde buraya hâkim olmuştur. Rivâyetler onun Hîre'ye hâkim oluşunun Kubaz'ın da onayı ile gerçekleştiğini belirtirler. İbn Habîb, Hâris'in topraklarının doğuya doğru genişlediğini ve mücadelesini bu yönde yoğunlaştırdığını, Hîre tahtındaki İmruü'l-Kays b. Münzir'in ölümüne kadar bu mücadelenin devam ettiğini belirtir. Rivâyetin devamında onun yerine geçen Münzir ise İran Kralı tarafından Mazdek inancını benimsemeye çağrılmış; ancak o

[273] Ebû Ubeyde, **Nekâiz**, C. 2, s. 1073.
[274] Joshua the Stylite (V: M. VI. Asır), **The Chronicle**, Çev. W.Wright, Cambridge University Press, Cambridge, 1882, s. 45; Olinder **a.g.e.**, s. 54.

bunu kabul etmemiştir. Bu davete olumlu yanıt veren Hâris, Kisrâ tarafından Hîre'ye kral olarak tayin edilmiştir. Münzir ise bu görevden uzaklaştırılmıştır. Kisrâ, Hâris'le Surat Irmağı'ndan Arap topraklarına kadar olan bölgeyi ona bırakacak şekilde bir anlaşma yapmıştır.[275]

Suhârî, başka bir rivâyette rastlamadığımız ayrıntılarla Hâris'in Hîre'ye saldırısını ve İran ile anlaşmasını anlatır. Abartılı ifadeler olsa da bu rivâyeti Hâris'in güçlü bir kral olduğuna işaret olarak yorumlayabiliriz. Ona göre Hâris, İran topraklarına kırk bin kişiyle saldırmıştır ve bunların yirmi iki bini Kindeli'dir. Bu saldırıda Hâris'in yanında üç yüz altmış süvari bulunmaktadır. İran topraklarına kalıcı olmayan saldırılar yapmış ve sonunda bu ülke ile anlaşmaya varmıştır.[276]

Rivâyetler Hâris'in "Hadarî ve Bedevî" Arapların topraklarına hâkim olduğunu göstermektedir. İbn Habîb'in rivâyetindeki "Arabu'l-veber ve'l-meder" (العرب الوبر والمدر) ifadesi, aynı şekilde *Şerhu'l-Mufaddaliyyât*'ta bu ifadenin kullanılması,[277] Necid Bölgesinde bulunan ve Hâris'in hâkimiyet yıllarına denk gelen MS 516 tarihli RY 510 yazıtında Himyer krallarının kendilerini "Bedevî ve Hadarî Araplar'ın Kralı" (v-a'rb Tvd v-Thmt: Tihâme ve Tûd Bölgesindeki Araplar)[278] olarak da tanımlamaları, Kinde'nin bu dönemde de Himyerîler'in kontrolünde önemli bir güç olduğunu göstermekte ve Hâris'in gücünün arkasındaki faktörlerden birini ortaya koymaktadır.

---

[275] İbn Habîb, **a.g.e.**, s. 369; İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. 1, s. 377; Mes'ûdî, Hâris'i Hîre kralları arasında saymaktadır. Bkz. Mes'ûdî, **Tenbîh**, s. 174.

[276] Suhârî, **a.g.e.**, C. 1, s. 394.

[277] Enbârî, **a.g.e.**, C. 1, s. 429

[278] Retsö, **a.g.e.**, s. 572; Ebrehe'nin MS 552 tarihli yazıtında "Tihâme ve Tûd Bölgesi arapları/bedevîleri kralı" şeklinde aynı ifadeleri kullandığını görürüz. Bkz. Abdel M. Sayed, "Emendations to the Bir Muraygham Inscription RY 506 and a New Inscription From There", **Proceedings of the Seminar for Arabian Studies: 18**, Archaeopress, Oxford, 1988, s. 131; Robin, **a.g.m.**, s. 80.

Aktarılan rivayetlerden Hâris ile Hîre arasındaki ilişkilerin de oldukça değişken olduğunu tespit edebiliyoruz. Hâris Hîre'ye hâkim olduğu zaman, İran'dan destek görmeyen Münzir, ondan yardım istemek zorunda kalmıştır. O, kızı Hind'i Münzir'le evlendirmiştir[279] ve böylece aralarındaki ilişki düzelmiş olmalıdır. Nitekim Hind'i biz Hîre'de yaptırdığı manastırda (Deyru Hind el-Kübrâ/Akdem) yazdırdığı, aslı olmasa da metni bize ulaşan kitâbeden biliyoruz. O burada kendini "Hâris b. Amr b. Hucr'un kızı, kralların kızı ve kral Amr b. Münzir'in annesi" olarak nitelendirmektedir. Ayrıca "krallar kralı" olarak tavsif ettiği Hüsrev Nuşirevân'ın döneminde yazıldığı da belirtilmektedir.[280] Bu rivâyetten/kitâbeden Nuşirevân zamanının bir döneminde Hîre tahtında Amr'ın oturduğunu anlıyoruz ki, Hâris ve Münzir arasındaki olaylara dair rivâyetleri destekleyici niteliktedir.

Kubaz'ın yerine İran tahtına oğlu Nuşirevân geçince Hâris'in İran ile ilişkileri oldukça kötüleşmiş görünmektedir. İbn Habîb, herhangi bir detay vermeden Nuşirevân'ın Münzir'i yeniden "kral" olarak görevlendirdiğini[281] aktarır. Hamza İsfahânî'nin anlatımında ise Münzir, Kisrâ tarafından Yemen'e vali olarak atanmıştır ve Hîre'ye yaklaştığı zaman Hâris kaçmış, ancak onun (Hâris'in) oğlu, Münzir tarafından öldürülmüştür. Hâris ise Kelb kabilesinden iki kişi tarafından öldürülmüştür.[282]

Eğânî'de bu olayın teferruatına dair anlatımları görebiliyoruz. Buna göre yeni İran Kralı babasının aksine Mazdek mezhebinin kuru-

---

[279] Ebû Ubeyde, **Nekâiz**, C. 2, s. 1073; Enbârî, **a.g.e.**, C. 1, s. 428.

[280] Ebû'l-Ferec İsfahânî, **Diyârât**, thk. Celil Atiyye, Riad el-Rayyes Books, Londra, 1991, s. 168; Bekrî, **Mucem**, C. 1, s. 606; Yâkût, **Mu´cem**, C. 2, 542; Gabriel Oussani, "Christianity in Arabia", **The Catholic Encyclopedia**, Robert Appleton Company, New York, 1907, C. 1, s. 669.

[281] İbn Habîb, **a.g.e.**, s. 369.

[282] Hamza İsfahânî, **Tarih**, s. 111, 112.

cusuna ve mensuplarına karşı acımasız bir mücadele vermiş, onları ortadan kaldırmış ve Hâris'in yakalanmasını istemiştir. Bunu duyan Hâris, malları ve iyi cins develeriyle kaçmıştır. Tağlib kabilesi, Behra ve İyad kabilelerinden adamlarıyla onu takip etmiş, mallarını ganimet olarak almıştır. Tağlib, Âkilü'l-Murâr soyundan kırk kişiyi esir etmiş, teslim ettikleri Münzir ise Benî Merînâ topraklarında onları öldürmüştür. Bu olay, İmruü'l-Kays'ın şiirinde, "Akşam vakti, Diyâr-ı Benî Merînâ'da öldürülen Hucr b. Amr'ın soyundan krallar"[283] şeklinde anılmakta ve bu ölüm şeklinin onlara "yakışmadığı" dile getirilmektedir. Aynı rivâyetin devamında Hâris'in eceliyle öldürüldüğüne dair anlatımların olduğu da belirtilmektedir.[284]

Kırk yıl[285] ya da altmış[286] yıl krallık yaptığı rivayet edilen Hâris dönemi bu şekilde kapanmış ve kendi zamanında kabileler üzerine temsilcisi olarak görevlendirdiği oğulları tarafından Kinde hâkimiyeti bir süre daha devam etmiştir.

4. Hâris'in Oğulları (Çöküş)

Hâris b. Amr, henüz hayatta iken oğullarını kendi temsilcisi olarak Ma´ad kabileleri üzerine yönetici olarak görevlendirmiştir.[287] Kaynaklarda birbirinden farklı birçok rivâyette hangi oğlun hangi kabileyi yönettiğine dair bilgiler sunulur. Ebû Ubeyde, İbn Habîb, Dineverî, Ya'kûbî, Enbârî, İbnü'l-Esîr gibi müelliflerin eserlerinde kullandıkları rivâyetler Hâris'in dört oğlundan bahseder. Hâris'in Abdullah adlı beşinci oğlunu da dâhil eden anlatımlara biz, *Eğânî*'de, Hammâdü'r-Râviye'den (V: 160/776) alınan bir rivâyette ve

[283] İmruü'l-Kays, **a.g.e.**, s. 286, 287.
[284] İsfahânî, **Eğânî**, C. 9, s. 80.
[285] İbnü'l-Kelbî, **Ma´ad**, C. 1, s. 169.
[286] Enbârî, **a.g.e.**, C. 1, s. 429.
[287] Suhârî, **a.g.e.**, C. 1, s. 393.

Suhârî'nin *Ensâb* adlı eserinde rastlıyoruz. *Eğânî*'deki rivâyette, İmruü'l-Kays'ın babası Hucr, Esed ve Gatafan kabilelerine; Şurahbil, Bekr b. Vâil, Hanzala b. Mâlik ve Ribâb kabilelerine; Ma´dikerib Tağlib, Nemr b. Kâsit, Sa'd b. Zeyd Menât ve Benû Rukayye adlı kabileler ve bunların dışında, kralların yanında bulunan bir topluluğa, Abdullah; Abdü'l-Kays'a, Seleme ise Kays kabilesine yönetici olarak görevlendirilmiştir.[288] İsimler hemen hemen tüm rivâyetlerde aynıdır. Yalnızca İbn Şebbe, Ebû Ubeyde'den naklettiği rivâyette Hâris'in Yezid adlı oğlundan bahseder. Rivâyetlerin Abdullah'tan bahsetmemesi, bu ismin Abdü'l-Kays adının yanlış okunması ya da yazılması sonucu Abdullah şekline dönüştüğü ihtimalini akla getirmektedir.[289]

Dineverî bu konuda, Hâris'in otoritesinin kaynağı olan Himyerîler'in onayını hatırlatır ve babalarının ölümünden sonra, oğulları için de bu onayın devam ettiğini aktarır. Müellife göre bu krallar Sühban adlı kralın vâlileridirler.[290]

Eğânî'deki rivayet dışında İslam kaynakları yönetimdeki taksimâtın arkasında yatan sebepler konusunda yeterli bilgi sunmazlar. Bu anlatımda Nizar kabileleri, aralarında karmaşa ve anarşiden dolayı Hâris'e gelmişler ve "kendilerinin onun yönetimi altında olduklarını belirterek, bu karmaşaya son vermesi için oğullarını kabileler üzerine görevlendirmesini"[291] istemişlerdir. Ancak aynı anlatımın, dedeleri Hucr ve babaları Hâris'in, Tübbâ'lar tarafından görevlendirilmesine

---

[288] İsfahânî, **Eğânî**, C. 9, s. 82; İbnü'l-Kelbî'ye göre şu şekildedir: Hucr, Esed ve Kinâne; Şurahbil, Temîm ve Ribâb; Seleme, Tağlib ve Bekr; Ma´dikerib, Kays-u Aylan; Kays ise nerede konaklarsa oranın yöneticisi sayılırdı. Bkz. İbnü'l-Kelbî, **Ma´ad**, C. 1, s. 169, 170; İbn Habîb'e göre ise bu dağılım şöyledir: Hucr, Benî Esed ve Hüzeyme, Şurahbil, Temîm ve Ribâb, Seleme, Bekr ve Tağlib, Ma´dikerib, Kays ve Kinâne. Bkz. İbn Habîb, **a.g.e.**, s. 369, 370.

[289] Olinder, **a.g.e.**, s. 75.

[290] Dineverî, **a.g.e.**, s. 52, 53.

[291] İsfahânî, **Eğânî**, C. 9, s. 82; İbn Abdirabbih, **a.g.e.**, C. 5, s. 141.

dair de anlatılması sözlü, geleneğin bir karışıklığı ile karşı karşıya olduğumuzu düşündürmektedir.

Ebû Ubeyde, bu taksimin Hâris'in Hîre'ye yerleşmesinden ve Münzir ile kız kardeşini evlendirip aralarındaki nizânın sona ermesinin ardından olduğunu belirtmektedir.[292] Eğer bu rivayet doğru ise Hâris'i böyle bir seçim yapmaya iten sebeplerden biri, topraklarının genişlemesi olmalıdır. Rivâyetlerin genelinde ise bu konuda bir zaman belirtilmez. Hâris'i böyle bir tercih yapmaya iten muhtemel sebepler arasında, Arap Yarımadası'nda; özellikle Necid Bölgesinde otoriteyi tek elde toplamanın güçlüğü, kabilelerin alışageldikleri kabile lideri makamının bu şekilde doldurulması ve böylece uzakta bir kralın şiddetli yönetiminin yakından hissettirilmesi olabilir. Ayrıca Kindeliler'in güneyde Himyerî kralları yanında kazandıkları yönetim tecrübesi ve geleneği[293] ya da onların bizzat yönlendirmesi de olabilir. Nitekim biz Himyerîler'in ülkelerini mihlaflara bölerek idare ettiklerini ve kabilelerin onlar üzerine tayin edilen yöneticiler/alt krallar vasıtası ile yönetildiklerini biliyoruz.

Bizanslı tarihçi Theophanes, Hâris'in oğullarından Hucr ve Ma´dikerib'den birincinin Filistin, ikincinin ise Suriye'de Roma askerlerine saldırdıklarından bahseder.[294]

İslam kaynaklarındaki, Hâris ve oğullarından veya daha da eski tarihe götürürsek, Hucr b. Amr ve oğlu Amr'dan bahseden ri-

---

[292] Ebû Ubeyde, **Eyyâm**, s. 46.

[293] Örneğin, Ebîkerib Es´ad ve babası, Himyer Devleti'ni hiçbir zaman tek başına yönetmemişlerdir. Yazıtlarda Ebûkerib Es´ad, kardeşi Dhara'amar Ayman, oğulları Hassan Yu'min, Martadilan Yaz'an ve Şurahbil Ya'fur ile birlikte yetkilerini kullanmıştır. Tha'rab Yuhan'im ise yetkilerini oğulları Malki'karib Yuha'min, Dhamarali Yuhabir ile birlikte kullanmıştır. Bkz. **The Oxford Handbook of Late Antiquity**, Ed. Scott Johnson, Oxford University Press, New York, 2012, s. 264, 266.

[294] Theophanes, **a.g.e.**, s. 222; Olinder, **a.g.e.**, s. 51.

vâyetleri, çoğunlukla kardeşler arasında çıkan, “Eyyâmü’l-Arab” anlatılarında önemli bir yer tutan “Külâb Savaşı’na” dair rivâyetler ve bu savaşta söylenen şiirlerin açıklaması, ya da şair İmruü’l-Kays’ın yaşamı ve şiirlerinin açıklaması olarak görürüz. Yani Külâb Savaşı’na veya şair İmruü’l-Kays’ın Esed kabilesi ile babasının intikamını almak için giriştiği mücadeleye gelinceye kadar Kinde’nin tarihine dair anlatılan, kısa özetlerden ibarettir diyebiliriz.

Güçlü kral Hâris’in ölümünden sonra, oğulları arasında başlayan çekişmeler sonucu meydana gelen savaşlar, kabilelerin Hâris’ten doğan otorite boşluğundan faydalanıp “krallarına” isyan etmesi ve bütün bunları Kinde’nin kadim düşmanı Lahmîler’in kışkırtması sonucu “Kinde Krallığı” parçalanma yoluna girmiştir.

Önemli bir kırılma noktası sayılan Külâb Savaşı; Şurahbil, Seleme ve bunlara tâbi kabileler arasında gerçekleşmiştir. Rivâyetlerde belirtildiğine göre kralların yönetimi altındaki kabileler, birbirlerine karşı düşmanlık beslemeye başlamış, krallar ise diğerinin hâkim olduğu toprakları ele geçirmek istemiştir. Bu karşılıklı düşmanlık Külâb denen yerde Şurahbil, Bekr b.Vâil ve hâkim olduğu diğer kabileler, Seleme ise Tağlib, Nemr ve diğer kabilelerden oluşan ordularıyla karşılaşmış ve bu savaşta Şurahbil ve Bekr b. Vâil kabilesi yenilmiştir.[295] İbn Habîb ve İsfahânî’de Seleme’nin felç olduğu bilgisi aktarılır. Bu, Araplar arasında önem verilen; aileye, akrabaya hürmetin mezkûr

---

[295] Ebû Ubeyde, **Eyyâm**, s. 47-54; **Nekâiz**, C. 2, s. 1074, 1077; İbn Habîb, **a.g.e.**, s. 370; İbn Şebbe, **a.g.e.**, C. 1, s. 545; Ya’kubî, **a.g.e.**, C. 1, s. 217; Belâzürî, **Ensâb**, C. 12, s. 109; Suhârî; **a.g.e.**, C. 1, s. 395, 396; Enbârî, **a.g.e.**, 430, 431; Ebû’l-Ferec İsfahânî, **Eğânî**, C. 9, s. 82, 83; Hamza el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 112 (Müellif, ayrıntı vermeden sadece aralarında savaşların olduğunu belirtmektedir); İbnü’l-Esîr, **a.g.e.**, C. 1, s. 478, 479; İbn Haldûn, **a.g.e.**, C. 2, s. 318.

savaşta hiçe sayılması ve buna gösterilen tepkinin rivâyetlere yansıması olarak değerlendirilebilir.[296]

Esed kabilesi üzerine yönetici tayin edilen Hucr ise hakkında rivâyetlerin çokluğu ile tebârüz eden bir başka kraldır. Bunun sebebi, oğlu şair İmruü'l-Kays'ın babası ve Esed kabilesinin arasında geçen olayları şiirlerinde konu edinmesidir. Sonuçta Şurahbil ve Seleme'de olduğu gibi şiirlerle desteklenmiş ve bu şiirlerin açıklamalarıyla oldukça geniş; ancak olayların tüm yönlerine açıklık getirmeyen rivâyetler bütünü ortaya çıkmıştır.

Mes'ûdî'ye göre Kinde'den Ma´ad üzerıne ilk kral Muâviye b. Sevr b. Muratti´, sonuncusu ise İmruü'l-Kays'ın babası Hucr b. Hâris'tir.[297] Bu rivayet Sevr b. Muratti´ konusunda, diğer rivâyetlerle örtüşmez ancak Hucr konusunda isabetli görünmektedir. Onunla birlikte Kinde, Ma´ad kabileleri üzerindeki hâkimiyetini önemli ölçüde kaybetmiştir. Nitekim İbn Şebbe'deki "Hucr ve kardeşlerinin öldürülmesinden sonra Kinde'den kral vasfını tam anlamıyla taşıyabilecek birinin gelmediğini"[298] belirten rivayet bunu destekler niteliktedir.

Oğlu İmruü'l-Kays'ın "şanlı kral" (el-Melikü'l-Hülâhil),[299] Esed kabilesi mensubu Avf b. Rebîa'nın ise "yenilmeyen kral"[300] olarak

---

[296] Benzer ifadelere Hassân b. Tubbâ'nın kardeşi tarafından öldürülmesi rivâyetinde de rastlamaktayız. Kardeşini öldüren Amr b. Tubbâ, uykusuzluk hastalığına yakalanmıştır. Bkz. Dineverî, **a.g.e.**, s. 46.
[297] Mes'ûdî, **Tenbîh**, s. 175.
[298] İbn Şebbe, **a.g.e.**, C. 2, s. 545.
[299] İmruü'l-Kays, **Dîvân**, s. 247
[300] İsfahânî, **Eğânî**, C. 9, s. 85; İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. 1, s. 451.

tavsif ettiği Hucr, Hâris'in en büyük oğludur ve rivâyetler onun otoriter ve yönettiği insanlara sert davranan[301] bir kral olduğunu belirtirler.

Hucr, babasının ölümünden sonra Esed kabilesi tarafından öldürülmüştür. Rivâyetler "kral" ve yönettiği kabile arasındaki ilişkilerin nasıl kötüleştiği ve bu raddeye nasıl vardığı konusunda birbirinden farklı ayrıntılar sunmaktadır. *Eğânî*'de İbnü'l-Kelbî'den aktarılan rivâyette ilişkilerin kötüleşmesinin ilk olarak, kabilenin Hucr'a senelik olarak ödedikleri "vergiyi" ödememesi ile başladığı belirtilir. Bunun üzerine Hucr kendine bağlı ve kardeşi Seleme'den sağladığı kuvvetlerle onların birçoğunu sopalarla döverek cezalandırmış, mallarını yağmalamış, ileri gelen kişilerini hapsetmiş, geri kalanı ise Tihâme Bölgesine sürmüştür. Esed kabilesi bu yüzden "Ubeydu'l-âsâ" olarak adlandırılmıştır. Nihâyetinde geri dönen kabile Hucr'u öldürmüştür.[302] Aynı eserdeki diğer bir rivâyette, Hucr öldürülmeden önce kabilenin kendisine isyan edeceğini anlamış, ailesini ve kızını korumak üzere bir takım önlemler almıştır.[303] İbn Habîb ve Ya'kûbî ise onun ölümü hakkında herhangi bir ayrıntı vermezler.[304]

Dineverî, Hucr'un öldürülmesi konusunda bize başka yerde rastlamadığımız bilgiler sunar. Onun anlatımında Suhbân adındaki Himyer Kralı, babalarının ölümünden sonra oğullarının kabilelerin başında kalmasına izin vermiştir. Esed kabilesi Hucr'a isyan edip öldü-

---

[301] İbn Kuteybe, **eş-Şi'r ve'ş-Şuarâ**, 2c., thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Dârü'l-Maârif, Kâhire, 1982, C. 1, s. 158; Ya'kubî, **a.g.e.**, C. 1, s. 217; İsfahânî, **Eğânî**, C. 9, s. 85; Suhârî, **a.g.e.**, C. 1, s. 406; İbn Said, **a.g.e.**, C. 1, s. 246.

[302] İsfahânî, **Eğânî**, C. 9, s. 82, 83, 84; Benzer ifadeler için Bkz. İbn Şebbe, **a.g.e.**, C. 1, s. 545; İbn Kuteybe, **a.g.e.**, C. 1, s. 105; Suhârî, **a.g.e.**, C. 1, s. 406; İbn Said, **a.g.e.**, C. 1, s. 347; İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. 1, s. 450.

[303] İsfahânî, **Eğânî**, C. 9, s. 85; Ya'kubî, **a.g.e.**, C. 1, s. 217.

[304] İbn Habîb, **a.g.e.**, s. 370; Ya'kubî, **a.g.e.**, C. 1, s. 217.

rünce bundan dolayı gönderdiği kuvvetleriyle onları şiddetli bir biçimde cezalandırmıştır.[305]

Hucr'dan sonra gelen oğlu İmruü'l-Kays ve Arap kaynaklarının hemen hemen hiç bahsetmediği Kays'ın Kinde'nin gücünü toplamak üzere mücadeleler verdiğini görüyoruz. Ancak belirttiğimiz gibi bu ölüm, onlar için önemli bir güç kaybı olmuştur[306] ve öyle görünüyor ki Hadramevt'e dönüşü hazırlayan önemli sebeplerden biridir.

5. Kays b. Seleme

Bizans kaynakları, Kays adında Kindeli bir yöneticiden bahsederler. İslam kaynaklarının kral olarak bahsetmediği Kindeli bu lider, Jüstinyen döneminde Kinde-Bizans ilişkilerinin en önemli figürüdür ve Bizans kaynaklarının açıkça bahsettiği, bu ilişkiler çerçevesinde en çok ilgilendiği kişi olmuştur.

Bizanslı tarihçiler Procopius ve Nonnosus, Kays ile Jüstinyen arasında gerçekleşen elçiliklerden bahseden müelliflerdir. Nonnosus, Kays'a gönderilen elçilerden biridir ve diğer elçi ise bu görevi iki kere yerine getiren babası Abram'dır.[307]

Nonnosus'un babası Abram, Kays ile ilk görüşmesinde onunla bir anlaşma yapmış ve oğlu Muâviye'yi rehine olarak İstanbul'a götürmüştür.[308] İkinci olarak Nonnosus MS 530 yılında Kays ile görüşmüştür. Nonnosus bu elçilik sırasında Himyerîler ve Habeş Krallığı'na gönderilen Julien adındaki elçiye bağlı bir ikincil elçi olarak görev yapmıştır.[309] Nonnosus'un ayrıntı vermediği bu elçilik hakkında bir

---

[305] Dineverî, **a.g.e.**, s. 53.
[306] el-Gâzi, **a.g.e.**, s. 26.
[307] Irfan Shahid, **Byzantium and Kinda**, s. 58.
[308] Photius, **a.g.e.**, s. 27; Cevad Ali, **a.g.e.**, C. 3, s. 384; Robin, **a.g.m.**, s. 78.
[309] Irfan Shahid, **a.g.m.**, s. 61.

başka müellif Procopius detaylar sunar ve Julien'in Himyerîler'den, -Himyer Kralının bir akrabasını öldürdüğünden dolayı firari olan-Kays'ın kendi kabilesi ve Ma´ad kabilelerinden askerlerden oluşan büyük bir ordu ile desteklenip İran'a karşı kullanılmasını istediğini[310] kaydeder. Üçüncü olarak tekrar Abram gitmiş; Kays ile İstanbul'a gelmek, hâkimiyetini kardeşleri Yezid ve Amr'a bırakmak, Filistin'de bir bölgeye yönetici olarak gitmek konusunda anlaşmıştır.[311]

Nonnosus, Kays'tan Hâris'in torunu, en büyük Arap kabileleri olan Ma´ad ve Kinde'nin reisi olarak bahseder.[312] Procopius ise onun doğuştan liderlerin soyundan geldiğini ve çok iyi bir savaşçı olduğunu belirtir. Bununla birlikte onu, "hiçbir şekilde insanî yerleşimin olmadığı bir yerdeki kaçkın" şeklinde tanımlar. Bu yüzden Himyer ve Habeş krallarının Bizans'ın teklifini kabul etmediklerini söyler.[313]

İslam kaynaklarının bir Kinde Kralı olarak bahsetmediği Kays'ın kim olduğunu tespit etmek çağdaş araştırmacılar için önemli bir problem olmuştur. Kays'ın, bir "firarî/kaçkın" oluşu, İstanbul'a gitmesi, Kinde hâkimiyetinin onunla yeniden canlandırılmak istenmesi gibi özellikler onun Hucr b. Hâris'in oğlu şair İmruü'l-Kays olması ihtimalini akla getirmektedir. Ancak Bizans ya da Süryâni kaynaklarının ondan bahsetmemiş olması araştırmacıları bu görüşten uzaklaştırmıştır.[314] Olinder onun Hâris b. Amr'ın, oğlu Seleme tarafından torunu olan Kays olduğunu düşünmektedir ve buna Yâkût el-Hamevî'nin "Deyrü Benî Merînâ'dan bahsederken, Hîreli Münzir b.

---

[310] Procopius, **a.g.e.**, s. XX; Shahid, **Procopius and Kinda**, s. 74.
[311] Photius, **a.g.e.**, s. 28; Shahid, **Byzantium and Kinda**, s. 67.
[312] Photius, **a.g.e.**, s. 27; Cevad Ali, **a.g.e.**, C. 3, s. 383.
[313] Procopius, **a.g.e.**, XX.
[314] Coussin de Perceval gibi bazı araştırmacılar onun şair İmruü'l-Kays olduğunu düşünmektedirler. Bkz. Cevad Ali, **a.g.e.**, C. 3, s. 383.

Nu'man'a saldıran Kays b. Seleme'ye"[315] dair ifadelerini delil göstermektedir. Nitekim bu rivâyete göre de Kays ve İmruü'l-Kays ayrı kişilerdir. Aynı şekilde İbnü'l-Kelbî[316] ve İbn Habîb'in[317] aktardığı rivâyette Kinde'nin Hadramevt'e döndüğü zaman liderlerinin Kays b. Seleme'nin torunu olan Amr olduğunu görüyoruz. Dolayısıyla bu, onun Kinde'yi bir dönem yönettiğini ve soyundan gelenlerin de kabile içerisinde söz sahibi olduğunu göstermektedir.

Bizans'ın Kays'ı Roma hiyerarşisinde bir yere oturtması, Bizans ve Kays, dolayısıyla Kinde arasında, taraflar arasındaki farka rağmen gelişen diplomatik ilişkilerin arkasında, Jüstinyen döneminde İran ve Bizans arasında yeniden başlayan savaşlar sebebiyle Arap Yarımadası'nın stratejik öneminin artması[318] yatmaktadır. Jüstinyen, Kays liderliğindeki Kinde ile Yemen ve Habeşistan'ı, İran ve Lahmî topraklarına bağlayan doğu ticaret yolunu kesmek,[319] Himyer ile Bizans arasında kendine bağlı bir güç inşâ etmek istemiştir. Nihâyetinde İran'a karşı yerel bir müttefik ve çöl bölgelerinde hızlı hareket edebilen askerî güç kazanabilmek amacıyla bu tür ilişkiler geliştirmiştir demek yanlış olmayacaktır.

---

315 Yâkût, **Mu´cem**, C. 2, s. 501; Olinder, **a.g.e.**, s. 117. Irfan Shahid ve İbrâhim Mümeyyiz (Mumayiz), bu görüşü destekleyen ifadeler kullanmaktadır. Bkz. Irfan Shahid, **a.g.m.**, s. 70; İbrâhim Mumayız, "Imru' al-Qays and Byzantium", **Journal of Arabic Literature**, XXXVI, 2005, s. 139. Christian Robin ise onun Kays b. Seleme olabileceği ihtimali ile birlikte, Benû Kebşe ve Benû Âmir adlı Kinde alt gruplarına mensup bir kişi olma ihtimalini de belirtir. İbn Habîb'in *Muhabber* adlı eserinde "Yemenli savaşçılar" başlığı altında bahsedilen Kays b. Seleme ve Yezid b. Seleme, ifadelerini bu görüşü destekler nitelikte kullanır. Bkz. Robin, **Kinda**, s. 78, 81, 82; Olinder, **a.g.e.**, s. 115, 116, 117.

316 Ekhel b. Ebîkerib b. Kays b. Seleme, Bkz. İbnü'l-Kelbî, **Ma´ad**, C. 1, s. 170.

317 Ekhel b. Ebîkerib b. Kays b. Seleme b. Hâris el-Melik, Bkz, İbn Habîb, **a.g.e.**, s. 370.

318 Shahid, **Byzantium and Kinda**, s. 63.

319 Mumayiz, **a.g.m.**, s. 139.

6. imruü'l-Kays b. Hucr

Babası Hucr'un öldürülmesinden sonra Kinde'nin, önemli bir çöküş ve dağılma sürecine girdiği oğlu İmruü'l-Kays'ın biyografisini veren rivâyetlerden anlaşılmaktadır. Onun hayatı, öldürülen babasının intikamını almak ve kaybedilen "krallığı" ya da hâkimiyeti yeniden elde etmek üzere verdiği mücadeleyle geçmiştir. İçki, kadın ve intikam peşinde geçirdiği hayatı ve bunları anlattığı şiiriyle, Câhiliye hayatının en önemli şairi ve figürlerinden sayılan, hayatı Esed kabilesi topraklarında başlayıp, antik Ankara şehrinde biten İmruü'l-Kays, Kinde hâkimiyetini yeniden sağlayamamıştır. Bununla birlikte, Kinde ve Arap tarihinde kendi soyundan gelmiş diğer "krallar" kadar önemli bir kişi olmayı başarmış ve yukarıda belirtildiği üzere Kinde tarihi ile ilgili haberlerin çoğu onun hayatı ile ilgili olduğu için bize ulaşmıştır.

Câhiliye dönemi şairlerinin en üstünü sayılan[320] İmruü'l-Kays'ın asıl adı Hunduc, künyesi ise İbn Düreyd'in ifadesine göre Ebû'l-Hâris'tir. Aynı zamanda "Zü'l-Kurûh" [Yaralar Sahibi] ve "el-Melikü'd-Dıllîl" [Saltanatı kaybetmiş kral] de denilir.[321] İbn Kesir, Ebû Yezid ve Ebû Vehb olarak da künyelendirildiğini belirtir.[322] "el-Melikü'd-Dıllîl" denmesinin sebebi ise babasının krallığını kaybetmesidir.[323]

---

[320] Ebû Ubeyde, **Kitâbü'd-Dibâc**, thk. Abdurrahman b. Süleyman el-Useymin, Abdullah b. Süleyman Cerbû, Mektebetü'l-Hanci, Kâhire, 1991, s. 1; Muhammed b. Ebi'l-Hattab Ebû Zeyd el-Kureşî (V: IV. asrın sonları), **Cemheretu Eş'âri'l-Arab fi'l-Câhiliyye ve'l-İslâm**, 2c., thk. Muhammed Ali Hâşimî, Dârü'l-Kalem, Dımaşk, 1986, C. 1, s. ٢١٨.

[321] İbn Said, **a.g.e.**, s. 139.

[322] Ebü'l-Fidâ İmadüddîn İsmail b. Ömer İbn Kesîr (V: 774/1373), **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, 21c., thk. Abdullah b. Abdülmuhsîn et-Türkî, Hicr li't-Tıbâa ve'n-Neşr, Cize, 1997, s. 269.

[323] Suhârî, **a.g.e.**, C. 1, s. 406; Nüveyrî, **a.g.e.**, C. 5, s. 192.

Rasûlullah'a (s) isnad edilen bir sözde "Cehennem'deki şairlerin bayraktarı"[324] olarak nitelendirilen İmruü'l-Kays'ın hakkındaki rivâyetler, onun babası tarafından, şiirleri ya da kadınlara duyduğu ilgi yüzünden kovulduğunu belirtir. Bundan sonra o, etrafına topladığı başıboş kişilerle gezici bir hayat yaşamaya başlamıştır.[325] Rivâyetlerin genelinin aksine Suhârî, bu dönemden önce amcası Şurahbil'in yanında bir süre yaşadığını ve onun ölümü üzerine böyle bir hayat sürdüğünü belirtir.[326] Babasının ölüm haberi kendisine ulaştığında oldukça soğukkanlı davranmış[327] ve mesel olarak kalacak sözlerle başladığı, Esed kabilesine karşı zorlu bir mücadelenin içine girmiştir.

İmruü'l-Kays'ın harekete geçmeden önce bir takım hazırlıklara girdiğini ve çevre kabilelerden destek aldığını görüyoruz. Rivâyetler onun önce Bekr[328] ve Tağlib'den,[329] daha sonra Himyer kabilesinden,[330] güneyde yaşayan Kinde ve Mezhic mensuplarından[331] yardım aldığını belirtir.

---

[324] Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed Şeybânî Ahmed b. Hanbel (V: 241/855), **el-Müsned**, şrh. Ahmed Muhammed Şâkir, Dârü'l-Hadis, Kâhire, 1995, C. 6, s. 530. (7127 nolu Hadis).

[325] İbn Kuteybe, **a.g.e.**, C. 1, s. 107; Ebû'l-Ferec İsfahânî, **Eğânî**, C. 9, s. 87; Ebû'l-Hattab, **a.g.e.**, C. 1, s. 234; İbn Said, **a.g.e.**, C. 1, s. 252; İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. 1, s. 452.

[326] Suhârî, **a.g.e.**, C. 1, s. 426.

[327] İsfahânî, **Eğânî**, C. 9, s. 87.

[328] Suhârî, sadece Bekr b. Vâil kabilesinden destek aldığını belirtir. Bkz. Suhârî, **a.g.e.**, C. 1, s. 406.

[329] İsfahânî, **Eğânî**, C. 9, s. 90.

[330] İbnü'l-Kelbî, **Ma´ad**, C. 1, s. 546; İsfahânî, **Eğânî**, C. 9, s. 92. Yukarıda hep Himyerîler Devleti olarak geçen tamlamanın burada Himyer kabilesi olarak kullanılmasının sebebi Himyerîler'in yıkılış tarihinin MS 525 olmasıdır. Bkz. Hüseyin Algül, "Himyerîler", **DİA**, C. 18, s. 62.

[331] Ya'kubî, **a.g.e.**, C. 1, s. 219.

Bekr ve Tağlib ile birlikte Esed kabilesine saldırıp onları mağlup etmiştir.[332] Bu yenilgiyi yeterli görmeyen İmruü'l-Kays'ı biz daha sonra Yemen'den sağladığı gönüllü ve ücretli askerler ve diğer kabilelerden katılanlarla yeniden Esed kabilesi üzerine yürürken görüyoruz. Herhalde bu mücadele güneydeki büyük kabilelerin desteğini alınca Lahmîler ve İran'ın dikkatini çekmiş olmalıdır. Çünkü İran ve Lahmî kuvvetleri İmruü'l-Kays'ın topladığı bu orduyu yenilgiye uğratmıştır.[333]

Rivâyetler onun bu savaştan sağ kurtulduğunu aktarır ancak onun için güvenli bir yer aramakla geçecek bir çeşit sürgün hayatı başlamış görünmektedir. Tay kabilesi ve Teymâ bölgesinde yaşayan Sümâl adında bir şair ya da yöneticinin yanında kalmış; nihâyetinde Bizans İmparatoru'ndan yardım istemek üzere İstanbul'a gitmiştir. Sümâl, Gassânîler[334] ile İmruü'l-Kays arasında, onun Bizans İmparatoru ile görüşmesinin sağlanması için aracılık yapmıştır.[335] İmruü'l-Kays bu yolculuk öncesi oldukça umutlu olmalıdır ki güçlü Kinde krallarının kayboluşuna hayıflanarak başladığı şiirinde Araplar'a hitaben: "Muzaffer Gassânîler istemese de Rum bölgesinde (Suriye) size hâkim olacağım, eskiden olduğu gibi bize dost olacaksınız ve isteseniz de

---

[332] İsfahânî, **Eğânî**, C. 9, s. 91; Suhârî, **a.g.e.**, C. 1, s. 406. Ya'kubî, Esed kabilesini güneyden sağladığı kuvvetlerle mağlub ettiğini belirtmektedir. Bkz. Ya'kubî, **a.g.e.**, C. 1, s. 219.

[333] İsfahânî, **Eğânî**, C. 9, s. 93.

[334] İmruü'l-Kays'ı Bizans İmparatoruna tavsiye eden kişi 563 yılında İstanbul'u ziyaret eden Hâris b. Cebele'dir. Bkz. M. Şemsettin Günaltay, **İslam Öncesi Arap Tarihi**, sadeleştiren Mehmet Mahfuz Söylemez, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2006, s. 193.

[335] İbn Kuteybe, **a.g.e.**, C. 1, s. 109, 117, 118; İsfahânî, **Eğânî**, C. 9, s. 99; İmâdüddîn el-Melikü'l-Müeyyed İsmail b. Ali Ebü'l-Fidâ (V: 732/1331), **el-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer**, 3c., Dârü'l-Maârif, Kâhire, [t.y.], C. 1, s. 98, 99.

istemeseniz de bize boyun eğeceksiniz"[336] şeklinde coşkulu ifadeler kullanabilmiştir.

İstanbul yolculuğuna beraber çıktığı, şiirinde: "Derb'i geride bıraktığımız zaman arkadaşım Bizans bölgesinde olduğumuzu anladı ve ağladı"[337] diye bahsettiği kişinin Bekr kabilesinden şair Amr b. Kâmiâ olduğu rivayet edilir.[338] Olinder onun İstanbul'a giderken geçtiği güzergâhları şiirlerinden hareketle "Havran, Dımaşk, Bâ'lebek, Hıms, Hama, Şeyzer ve sonrasında Anadolu"[339] olarak belirtir. Takip edilen istikâmet Akdeniz kıyılarından yaklaşık 100 km. içerdedir. Şam'ın güneyinden başlar, Şam üzerinden kuzeybatıya doğru bugünkü Lübnan sınırları içerisinden geçer. Tekrar Suriye sınırları içerisine girer ve Hıms-Şeyzer üzerinden Anadolu'ya ulaşır.

İmparator ona iyi davranmış ve askerî destek sağlamıştır. Rivâyetler onun dönüş yolunda Ankara'da öldüğünü belirtir. Ölüm sebebi ise, İmparator'un kızı ile olan ilişkisi; hakkındaki yakışıksız konuşma ve şiirleri dolayısıyla, Esed kabilesine mensup biri tarafından İmparator'a şikâyet edilmesi; bu sebeple kendisine gönderilen zehirli bir kaftanla zehirletilmesi olarak aktarılır. Nitekim kendisine Zü'l-Kurûh denmesinin sebebi bu olay sonucu yaralarının çoğalıp derisinin dökülmesidir.[340]

---

[336] İmruü'l-Kays, **Dîvân**, s. 270.

[337] İmruü'l-Kays, **a.e.**, s. 339.

[338] Ebû Saîd Abdülmelik b. Kureyb b. Ali el-Asmaî (Esmaî) (V: 216/831), **Fuhuletü'ş-Şuarâ**, yay. haz. Charles C. Torrey, Dârü'l-Kitâbi'l-Cedîd, Beyrut, 1980, s. 10. Ona bu yolculukta eşlik edenin, ölümüne sebep olan ve asıl adı Tammâh olan, şair Cümeyh olduğuna dair anlatım için Bkz. Ebû Zekeriyyâ el-Hatîb Yahyâ b. Ali b. Muhammed Tebrîzî (V:502/1109), **Şerhu İhtiyârâti'l-Mufaddal**, 3c., thk. Fahreddîn Kabave, Dârü'l-Fikr, Beyrut, 1987, C. 1, s. 151.

[339] Olinder, **a.g.e.**, s. 110.

[340] Ebû Osman Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Kinânî el-Leysî Cahiz (V: 255/869), **el-Mehâsin ve'l-Ezdâd,** thk. Muhammed Süveyd, Dâru İhyâi'l-Ulûm, Beyrut, 1991, s.

Ebû'l-Fidâ, İmruü'l-Kays'ın zehirletilerek ölmesi haberini uydurma olarak değerlendirir.[341] Çağdaş birçok araştırmacı da onun bu görüşünü paylaşır. "Zehirli kaftan" anlatısının Yunan mitolojisinde sıkça rastlanan bir öğe olması,[342] İmruü'l-Kays'ın görüştüğü Bizans İmparatoru Jüstinyen'in hiç çocuğu olmaması[343] gibi sebepler onun ölümü hakkındaki rivâyetlerin çelişkilerindendir. Var olan anlatımlar genellikle kabilelerarası ilişkiler çerçevesinde aktarıldığından[344] ve muhtemelen onun hayat tarzının ölüm sebebi olarak da gösterilme isteğinden, böyle bir sonuca bağlanmış olabilir. Kimi çağdaş araştırmacılar, şiirlerinden[345] de yola çıkarak onun ölüm sebebinin, bölgede var olan vebâ salgını olduğunu düşünmektedirler.[346]

Görünen o ki Bizans, bir müttefik olarak uygun bulmadığı Kays (b. Seleme) yerine onun yeğeni İmruü'l-Kays'ı en iyi seçenek olarak görmüştür.[347] Nuşirevân'ın Suriye'ye girmesi ve Antakya'yı ele geçirmesi ile yeniden alevlenen Bizans-İran mücadelesi sonucu Bizans

---

280; İbn Kuteybe, **a.g.e.**, C. 1, s. 109; Ya'kubî, **a.g.e.**, C. 1, s. 220; İsfahânî, **Eğânî**, C. 9, s. 99, 100; Suhârî, **a.g.e.**, C. 1, s. 318; İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. 1, s. 454. Şiirinde belirttiği gibi onun Asîb denen dağda, daha önce kraliyet ailesinden bir prensesin mezarı yakınlarına gömüldüğü; üzerine tazim için heykel yapıldığı ve Halife Me'mun'un Ankara'da bu heykeli gördüğüne dair rivâyette bahsedilen mezar, Ankara'da bugün de bulunan "Jülien Anıtı" olmalıdır. Muhtemelen İmruü'l-Kays'ın mezarı "Augustus Tapınağı" yakınlarındaydı. Bkz. Clive Foss, "Late Antique and Byzantine Ankara", **Dumbarton Oaks Papers**, Vol. 31, 1977, s. 77.

341 Ebû'l-Fidâ, **a.g.e.**, C. 1, s. 99.

342 Irfan Shahid, "The Last Days of Imru'al-Qays: Anatolia", **Tradition and Modernity in Arabic Literature**, Ed. Issa J. Boullata, The University of Arkaansas Press, Fayetteville, 1997, s. 210; Olinder, **a.g.e.**, s. 112.

343 el-Gâzi, **a.g.e.**, s. 25.

344 Mumayiz, **a.g.m.**, s. 138.

345 "Sağlıklı oluşum, kanayan yaralara dönüştü. İmdâdıma yetiş ki bendeki bütün nimetler felakete döndü, Tammah uzak yerlerden kendi payına düşmüş kötülüğü bana da getirmek için geldi." Bkz. İmruü'l-Kays, **a.g.e.**, s. 352.

346 Shahid, **a.g.m.**, s. 215; Mumayiz, **a.g.m.**, s. 542; Olinder, **a.g.e.**, s. 112.

347 Mumayiz, **a.g.m.**, s. 138.

zayıf duruma düşmüştür.[348] Jüstinyen'in, hem bu durumdan kurtulmak, hem de askeri kaynaklarını kurutan ve Batı'ya yönelmesini engelleyen İran'a[349] karşı yerel müttefikler kazanmak için yaptığı hamlelerden biri de İmruü'l-Kays'ın İstanbul seyahati olmalıdır. Böylece çökmeye yüz tutmuş Kinde ile Ma´ad kabileleri yeniden bir güç etrafında toplanacak ve onların İran'a karşı kullanılması bu şekilde mümkün olacaktı.[350] Bu plan onun beklenmedik ölümüyle gerçekleşememiştir.

C. Yönetimin El Değiştirmesi

Suhârî'nin İmruü'l-Kays'ın ölümünden sonra olduğunu belirttiği; İbnü'l-Kelbî, İbn Habîb ve Hemdânî gibi müelliflerin ise Şi´bu Cebele Savaşı sonrasında gerçekleştiğini söylediği Hadramevt'e dönüşten sonra, kabile içi savaşlar sonucu yönetim Hâris b. Muâviye koluna mensup, Âkilü'l-Murâr ailesinden, Hâris (el-Asğar) b. Muaviye'ye geçmiştir. İslam geldiği zaman kabilenin başında bulunan Eş´as b. Kays bu kola mensuptur.

Suhârî dışındaki kaynaklar bu değişimin sebepleri konusunda detaylı bilgi sunmazlar. Örneğin bu değişimden bahseden Enbârî[351] ve Hamza el-İsfahânî,[352] herhangi bir sebep belirtmezler. Bu rivâyetlerdeki amaç, yönetimin Eş´as b. Kays'a geçişinin öncesine kısaca değinmektir. *Şerhu'l-Mufaddaliyyât*'da Eş´as'ın babası Kays'ın bu soydan

---

[348] Georg Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, Çev. Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1981, s. 66.
[349] M. V. Levçenko, **Bizans Tarihi: Kuruluşundan Yıkılışına Kadar**, Çev. Mâide Selen, Özne Yayınları, İstanbul, 1999, s. 80.
[350] Mumayiz, **a.g.m.**, s. 141.
[351] Enbârî, **Mufaddaliyyât**, C. 1 s. 441.
[352] Hamza İsfahânî, **a.g.e.**, s. 112; Benzer bilgiler için: Lecker, **a.g.m.**, s. 337.

gelen ilk yönetici olduğu belirtilir. Suhârî ve el-İsfahânî'de ise Kays'tan önce babası Ma´dikerib yöneticidir.

Suhârî bu değişim öncesinde var olan mücadeleler hakkında geniş mâlumat verir. Onun anlatımında, Kinde Hadramevt'e döndüğü zaman, Eş´as b. Kays'ın dedesi Ma´dikerib yönetici olarak seçilmiş; ancak çıkan ihtilaf üzerine, Sekûn ve Amr b. Muâviye kolu ile savaşmışlardır. Ma´dikerib, yani Hâris b. Muâviye kolu yenilmiştir. Bu savaşta aynı zamanda karşı tarafın yöneticileri de öldüğünden Ma´dikerib'e itaat edilmiştir. Rivâyetin devamında, ölen yöneticilerden Amr b. Yezid'in oğlu Ebû'l-Hayr ile aralarında yeniden ihtilaf başlamıştır. Başlarda kabul gören bu yeni lider, kabile içi ihtilâfı körüklediği için gücünü kaybetmiştir. Bu yüzden İran kralından yardım istemiştir. Yardım için özellikle Kisrâ'nın seçildiği belirtilir çünkü Bizans, İmruü'l-Kays tecrübesinden dolayı artık güven vermemektedir. İran tarafından desteklenen bu lider, yolda kendisine destek için gönderilen askerler tarafından zehirlenmiş ve yönetim yeniden ve bütünüyle Ma´dikerib'e geçmiştir.[353]

Kister, bu rivayette ismi geçen Ebû'l-Hayr'ın, RY 506 yazıtında "Ebrehe'nin ordusunda bir komutan olarak zikredilen" "Ebû Cebr" olduğunu düşünmektedir.[354] Yazıtta Kinde'nin lideri (Bgbr b-m Kdt) olarak görünen bu kişi, Ebrehe'nin emriyle Benî Âmir'e karşı savaşmakla görevlendirilmiştir.[355]

---

[353] Suhârî, **a.g.e.**, C. 1, s. 426-429; Hemdânî'nin "*İklîl*" adlı eserinden mevcut rivâyeti aktaran Lecker, bu durumu Yemen'i işgal eden İran'ın Kinde üzerindeki etkisi olarak yorumlamaktadır. Bkz. Lecker, **a.g.m.**, s. 337; Hemdânî, **İklîl**, C. 8, s. 123.

[354] M. J. Kister, "Hulubân Seferi: Ebrehe'nin Seferi Üzerine Yeni Bir Bakış", Çev. Fatih Erkoçoğlu, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. XIV, Say: 2, 2010, s. 584.

[355] Bkz. Dipnot 33.

Ma´dikerib'den sonra yerine geçen oğlu Kays hakkında İbn Habîb'in belirttiği "Yemenli büyük savaşçılardan olması,"[356] lakabının "Yemen patriği" oluşu[357] ve Murad kabilesi tarafından öldürülmesi[358] dışında çok fazla bilgiye sahip değiliz. Ancak Âkilü'l-Murâr ailesininden kralların yönettiği güçlü Kinde kabilesi ile karşı karşıya olmadığımız kesindir. Kabilenin Arabistan Yarımadası'nın bütününde var olan etkisi yerel ve bölgesel sınırlara inmiştir. Bununla birlikte Kinde, rivâyetlere yansıdığı kadarıyla hala güçlü bir kabiledir. İslam sonrasında, devlet yönetiminde ve önemli olaylarda isimlerinin geçmesi buna kanıt olarak gösterilebilir.

Kays'tan sonra yerine oğlu Eş´as b. Kays, Kinde lideri olmuştur. İslam-Kinde arasındaki ilk ilişkilere dair az sayıdaki rivâyetin merkezinde genellikle bu isim vardır. Ancak onun Müslüman olmadan önceki hayatı hakkında çok fazla bilgiye sahip değiliz.

Asıl adı Ma´dikerib b. Kays'tır ve saçlarının dağınıklığından dolayı Eş´as olarak isimlendirilmiştir.[359] Künyesi ise Ebû Muhammed'dir. H. 40/661[360] veya 42/663[361] yılında vefat etmiştir.

İbn Habîb, Eş´as b. Kays'ı, aralarında sulh bulunan Benî Hâris b. Kâ'b'a saldırdığı, esir düşünce diyet olarak vermesi gereken iki yüz devenin yüzünü, serbest kaldıktan sonra vermediği ve irtidât ettiği için "en soylu vefâsızlar"(A'raku'l-Arab fi'l ğadr)[362] arasında sayar.

---

356 İbn Habîb, **a.g.e.**, s. 251.

357 Cevad Ali, **a.g.e.**, C. 3., s. 358.

358 İbn Kuteybe, **Maârif**, s. 333.

359 İbn Kuteybe, **a.e.**, s. 333.

360 İbn Sa'd, **a.g.e.**, C. 6, s. 232; Ebû Amr eş-Şeybânî Halife b. Hayyât (V: 240/854), **Kitâbü't-Tabakât**, thk. Süheyl Zekkâr, Vizâretü's-Sekâfe ve's-Seyyâhe ve'l-İrşâd ve'l-Kavmî, Dımaşk, 1996, C. 1, s. 163.

361 İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe**, 7c., Mektebetu Vehbe, Kâhire, 1869, C. 1, s. 98.

362 İbn Habîb, **a.g.e.**, s. 244.

Aynı müellifin "Yemenli büyük savaşçılar" olarak babası ile birlikte zikrettiği Eş´as b. Kays'ın, Hâris b. Kâ'b'a saldırmasına sebep olarak İbn Sa'd'da babasının öldürülmesi gösterilir. Bir başka rivâyette Araplar arasında daha önce hiç görülmemiş bir şekilde üç bin deve karşılığında serbest bırakıldığı aktarılır ki[363] herhalde bu onun "Kinde kralları" soyundan gelmesi ve onların makamında bulunması dolayısıyladır. Câhiliye döneminde kralların diyetinin bin deve olarak verildiği[364] düşünüldüğünde bu rivâyette abartı olduğu düşünülebilir. Ancak onun normal diyetin üzerinde bir diyet ödemesini, sıradan bir kabile reisinden farklı görüldüğü şeklinde yorumlayabiliriz. İbn Habîb'in rivâyeti ile bu rivayet arasındaki çelişki ise, iki farklı olaydan belirten rivâyetler olmaları ihtimalini akla getirmektedir.

Suhârî, Eş´as b. Kays'ın Medine'ye geldiği zaman Rasûlullah'ın (s) onun oturması için ridâsını serdiğini, "size bir kavmin şerefli kişisi gelince ona ikram ediniz" dediği bilgisini aktarır ve Rasûlullah'ın (s) bu şekilde davrandığı kişilerin hepsinin Kahtânî Arapları'ndan olduğunu belirtir.[365] Biz bu bilgilere başka bir yerde rastlayamadık.

D. İslam Döneminde Kinde

Kinde kabilesinin İslam ile karşılaşması nübüvvetin ilk yıllarında gerçekleşmiştir. İbn İshâk'ın rivâyetinde, "Rasûlullah (s) Arap kabileleri arasında dolaşarak onları İslâm'a davet ettiği ve kendini korumalarını teklif ettiği" zaman Kinde kabilesinin konakladığı yere

---

[363] İbn Sa'd, **Tabakât**, 11c, Ed. Adnan Demircan, Çev.Abdurrahman Elmalı vd., Siyer Yayınları, İstanbul, 2014, C. 6, s. 236; ayrıca Bkz. İbn Kuteybe, **a.g.e.**, s. 333.

[364] İsfahânî, **Eğânî**, C. 11, s. 111; Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Herevî Ezherî, (V: 370/980), **Tehzîbü'l-Luğa**, 15c., thk. Abdüsselam Muhammed Hasan, ed-Dârü'l-Mısriyye li't-Te'lif ve't-Terceme, Kâhire, [t.y.], C. 1, s. 417; Ali Bardakoğlu, "Diyet", **DİA**, C. 9, s. 474.

[365] Suhârî, **a.g.e.**, C. 1, s. 431.

de gelmiştir. Liderleri Müleyh adında biri olan Kindeli topluluk onun davetini reddetmiştir.[366] İbn İshâk'ın herhangi bir tarih belirtmediği bu olayı İbn Hişâm, Rasûlullah'ın (s) Tâif'ten dönüşü sonrasında anlatmaktadır.[367] İbn Sa'd'daki rivâyette açık ifadelerle bunun üçüncü seneden sonra olduğu belirtilmektedir.[368] Belâzürî de bunu Tâif dönüşünden sonraya yerleştirmektedir.[369] Bu rivâyetlerden, Kinde'nin İslâm'dan Mekke döneminde haberdar olduğunu ancak kabul etmediğini anlayabiliyoruz.

İslâm'ın Arabistan'da karşı konulamaz bir güç olarak yükselişi karşısında H. 10./631. yılda, Müslüman olmak için gelen heyetlerden biri de Kinde heyetidir. Sayılarının on küsürü süvari[370] olmak üzere yetmiş[371] ya da seksen[372] kişi olduğu konusunda farklı rivâyetlerin olduğu; taranmış saçları, ipekli elbiseleri ve sürmelenmiş gözleriyle dikkat çeken bu topluluk Rasûlullah'ın huzurunda Müslüman olmuştur. Rasûlullah (s) diğer heyetlere verdiği gibi onlara da, gelen herkese on ukiyye, kabile lideri Eş´as b. Kays'a ise on iki ukiyye olmak üzere hediyeler vermiştir. Ziyad b. Lebid'i ise bölgedeki ürünlerden zekât almak üzere kendileri ile birlikte göndermiştir.[373]

---

[366] Ebû Abdullah Muhammed b. İshâk b. Yesâr İbn İshâk (V: 151/768), **Sîretü İbn İshâk**, thk. Muhammed Hamidullah, Hayra Hizmet Vakfı, Konya, 1981, s. 215.
[367] İbn Hişâm, **Sîre**, s. 369.
[368] İbn Sa'd, **a.g.e.**, C. 1, s. 184.
[369] Belâzürî, **Ensâb**, C. 1, s. 274; Şulul, **a.g.e.**, s. 137.
[370] İbn Sa'd, **a.g.e.**, C. 6, s. 231.
[371] İbn Sa'd, **a.g.e.**, C. 6, s. 231; İbn Habîb, **a.g.e.**, s. 291; İbn Kuteybe, **a.g.e.**, s. 333.
[372] İbn Hişâm, **Sîre**, s. 1079.
[373] İbnü'l-Kelbî, **Ma´ad**, C. 1, s. ١٣٩, 140, 141 vd.; İbn Şebbe, **a.g.e.**, C. 2, s. 546 (İbn Şebbe'deki rivâyette Rasûlullah (s) tarafından gönderilen kişi Muhacir b. Ümeyye b. Muğire'dir); İbn Hişâm, **Sîre**, s. 1079; İbn Sa'd, **a.g.e.**, C. 6, s. 231; Ahmed b. Hanbel, **a.g.e.**, 52c., hakkakahu ve harrace ehâdîse ve allake aleyh Şuayb el-Arnaut, Adil Mürşid, C. 36, s. 165; İbn Habîb, **a.g.e.**, s. 291; Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid er-Rebeî el-Kazvînî İbn Mâce (V: 273/887), **Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi**, 10c., Çev. Şrh. Haydar Hatipoğlu, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1982, C. 7, s. 249;

Kaynaklar, Kinde kabilesinin alt kollarından olan Hâris el-Vellâde'ye mensup Benû Abdullah'ın,[374] Tucîb ve Sedif kabilelerinin de heyetler halinde Medine'ye gelişlerini ve Müslüman oluşlarını aktarırlar.[375]

Hadramevt'e dönüşleri öncesi varolan saygınlıklarını önemli ölçüde kaybetmiş olan Kinde'nin İslam ile birlikte Rasûlullah'ın (s) vefâtına kadar önemli bir değişikliğe uğradığını söylemek zordur. Nitekim kısa süre sonra zekât vermeyerek irtidât etmişlerdir. İslâm'ın kabile üzerindeki asıl etkisi Ridde Olayları ve sonrasında olsa gerektir. Câhiliye döneminde göz ardı edilmeyecek bir nüfuza sahip olan Kinde, İslam ile birlikte İslam Devleti'nin (Kureyş'in) yönetimi altına giriyor ve böylece siyasî iddiâsını kaybetmiş oluyordu. Raşid Halifeler ve sonrası dönemde Tahkim Olayı, Eş´as b. Kays'ın Azerbaycan valiliği, Temîm kabilesinin aralarında husumet olmasından dolayı Kinde'den çok korkması ve Kûfe'ye bu yüzden girememesi,[376] Abdurrahman b. Eş´as'ın isyanı gibi birçok önemli olayda etkin olmaları, devlet kademelerinde önemli görevler almaları, onların nüfuzlarını bu şekilde devam ettirdiklerini göstermektedir.

Taberî, **a.g.e.**, C. 2, s. 337; Fayda, **İslamiyetin Güney Arabistan'a Yayılışı**, Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982. Rasûlullah'ın (s) Eş´as b. Kays'ın kız kardeşi Kuteyle ile nikahlandığı, ancak Medine'ye gelmeden Rasûlullah'ın (s) vefat ettiği veya böyle bir evliliğin gerçekleşmediğine dair bilgilere kaynaklarda rastlamak mümkündür. Bkz. İbn Sa'd, **a.g.e.**, C. 10, s. 142; Belâzürî, **Ensâb**, C. 2, s. 599.

[374] Câhiliye döneminde isimleri "Benû Şeytan" olan bu topluluğun ismi Rasûlullah (s) tarafından Benû Abdullah olarak değiştirilmiştir. Bkz. İbnü'l-Kelbî, **Ma´ad**, C. 1, s. 172.

[375] İbn Sa'd, **a.g.e.**, C. 1, s. 279, 284; Fayda, **a.g.e.**, 121, 123.

[376] İbnü'l-Kelbî, **Cemheretü'n-Neseb**, thk. Nâci Hasan, Mektebetü'n-Nehdati'l-Arabiyye, Beyrut, 1986, s. 256.

E. Kinde'nin Bizans-İran-Himyer ve Ma´ad ile İlişkileri

Hâkimiyet alanı ve şekli konusunda kesin ifadelerle tanımı yapılamayan, İslam öncesi Arabistan'da kurulan krallıklardan biri olan "Kinde Krallığı"nın, hâkim olduğu kabileler ve Arabistan üzerinde etkin olan üç büyük devlet Himyer, Bizans ve İran ile geliştirdiği ilişkiler; bu ilişkilerde Kinde'nin nasıl bir konumda olduğu kanımızca önemli bir ayrıntıdır. Tümdengelimsel bir bakış açısıyla Lahmîler ve Gassânîler üzerinden örneklemeler yaparak bu konuda genellemeci yorumlarda bulunabiliriz ancak Kinde bu devletlerden farklı olarak uzun süreli ve sistemli bir hâkimiyet kuramadığından, ayrıca yukarıda belirtildiği üzere bu ilişkilerin mâhiyeti ve sınırları kesin olarak bilinmediğinden, tikel örnekler üzerinden bu konuyu anlamaya çalışmak gerekecektir.

MS V. asırda Kinde'nin bölgede bir güç olarak ortaya çıktığı dönem Himyerîler'in Orta Arabistan'a düzenledikleri saldırılarla aynı tarihe rastlar.[377] Bunu hem İslam kaynaklarında hem de Güney Arabistan yazıtlarında görebiliyoruz. Kinde, Himyer için kuzey sınırının güvenliğini sağlayan ve gerektiğinde ana orduya destek veren,[378] "böylece baş düşmanları Habeşliler'e karşı tam anlamıyla yönelmelerini sağlayan," bölgedeki bedevî kabileleri yöneten bir güç olmuş ve güney Arabistan üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışan İran için bölgede bir tampon görevi görmüştür.[379]

---

[377] Norbert Nebes, "Ancient South Arabia", **Ancient Arabia: A Brief History and Time-Line**, s. 10, (Çevrimiçi) http://krc2.orient.ox.ac.uk/krc/index.php/en/, 04/05/2015.
[378] Beeston, "The Relations of Kinda With Saba and Himyar", **EI**, C. 5, s. 120.
[379] Montgomery, **Hijaz**, s. 74.

Kinde, Himyer'e bağlı bir güç iken Bizans ile de ilişkiler geliştirmiştir. Himyerîler'in Hristiyan Habeş yayılmacılığına karşı hassas oldukları göz önüne alınınca, bu dönemde Bizans ile İran'a karşı ittifak halinde olduklarını söyleyebiliriz. Nitekim İran'ın Yemen'i işgalinin önünü açan sebeplerden biri de Kinde'nin bölgedeki gücünü kaybetmesi olarak değerlendirilir.[380]

Bu dönem aynı zamanda Bizans ve İran'ın hem birbirlerine karşı kullanmak hem de bedevî kabilelerin saldırısından korunmak için eyalet görevlileri olarak atadıkları valilerin ortaya çıktığı bir döneme rast gelir.[381] Yerel Arap kuvvetler bu şekilde unvanlar verilerek Bizans ve İran arasındaki, Kızıldeniz'e hâkimiyet mücadelesinin birer figürü haline geliyordu.[382]

İran ve Bizans bununla sadece gücünü ve etkisini kullanacağı kişiler istemiştir. Böylece onlarla bedevîler üzerinde kontrolü sağlayabilecek[383] ve topraklarının kuzey batısına yönlendirdiği askeri gücün, buradaki etkisizliğinden dolayı savunmasız hale gelen Suriye bölgesini koruma altına alacaklardır.[384] Ayrıca, Kinde ile ani saldırı ihtimali olan Lahmîler'e karşı çölde hızlı hareket edebilen savaşçılara da sahip olacaktır.[385]

Kinde ile İran ilişkileri genellikle mücadele halinde geçmiştir. Hâris b. Amr'ın, liderliğinin ilk yıllarında Şam civarındaki Bizans topraklarına yaptığı saldırılarla İran'ın yanında görünen Kinde, ilerleyen yıllarda Bizans'ın emrinde, Lahmîler'le sürekli mücadele halinde ol-

---

[380] el-Gâzi, **a.g.e.**, s. 63.
[381] Benzer ifadeler için Bkz. Montgomery, **Hijaz**, s. 70.
[382] Hoyland, **Arab Kings**, s. 374.
[383] Hoyland, **a.e.**, s. 394.
[384] J. Spencer Trimingham, **Christianity Among the Arabs in Pre-Islamic Times**, Longman, London, 1979, s. 270.
[385] Mumayiz, **a.g.m.**, s. 147, 148.

muştur. Bununla birlikte, Hâris döneminde, kısa bir süre Bizans ile iyi ilişkiler geliştiren Lahmî Kralı Münzir'e karşı, İran Kralı Kubaz onu desteklemiş ve Hîre yönetimini ele geçirmesini onaylamıştır.[386] Nuşirevân döneminde ise Münzir yeniden Hîre'de yönetime iâde edilmiş ve Kinde'nin sonunu getirecek olan mücadeleler bu şekilde başlamıştır.[387] Olinder'e göre, Kinde hiçbir zaman İran'a bağlı bir vassal devlet olmamıştır; ancak Muâviye el-Cevn yönetiminde Hecer ve Muşakkar bölgesinde hüküm süren Kinde, İran onayıyla bu bölgede kalmıştır.[388] Yine Kinde yöneticisi Ebü'l-Hayr'ın gücünü kaybetmemek için İran'dan yardım istediğine dair rivayet İran etkisi altında olduğunu gösteren bir işaret olarak yorumlanmıştır.[389]

Büyük devletlerle kabileler arası bir yerde tanımlayabileceğimiz Kinde, hâkim olduğu kabilelerin kendi bağımsızlıklarını muhafaza ettikleri, aynı zamanda üst yönetim olan Kinde krallarına bağlı oldukları için "kabileler konfederasyonu" olarak nitelendirilmiştir.[390] Bu birlikteliği muhafaza eden, güçlü kralların şiddetli yönetimidir.[391] İran ve Bizans için bu oluşumların, herhangi bir memnuniyetsizlik duyduklarında o devlet için problem olup eski efendilerine karşı hemen düşman kesilmeleri, bu konfederasyonların kendi içerisinde de yaşadığı bir sorun olarak görünmektedir. Örneğin, Hucr döneminde Kinde ile müttefik olan Rebîa, oğlu Amr için babasına olduğu kadar sâdık bir müttefik olmamıştır. Hâris döneminde ise yeniden Kinde ile beraber görünen bu kabile, muhtemelen Amr döneminde yakınlaştığı Lahmîler'e karşı savaşmıştır. Çağdaş bir araştırmacının tanımıyla "im-

---

[386] Yunus, **a.g.m.**, s. 199.
[387] Yunus, **a.e.**, s. 200.
[388] Olinder, **a.g.m.**, s. 207.
[389] Lecker, **Kinda on the Eve**, s. 337
[390] Beyyumî, **a.g.e.**, s. 604.
[391] Cevad Ali, **a.g.e.**, s. 333.

paratorluk sınırlarında dolaşan ve hizmetini en iyi parayı verene satmaya hazır bedevîlerden devşirilmiş bu askerlerin"[392] başlarında bulunan reislerine bağlılıkları öyle görünüyor ki büyük devletlere bağlılıklarından farklı değildir.

Kinde'nin güneyli bir kabile olarak kuzeyli kabilelere hâkimiyet sağlamasını; Dineverî onlarla akrabalıklarına,[393] İbn Habîb ise yine kuzeyli bir kabile olan Kureyş ile kurdukları ilişkilere bağlar.[394] Gassânî ve Lahmîler'in de güneyden geldiklerini göz önüne alacak olursak bu durum sıra dışı görünmeyebilir. Ancak asabiyenin etkin olduğu bedevî kabilelerin yaşadığı Necid Bölgesi için sıra dışı sayılabilir.

Kinde konfederasyonu dâhilindeki kabileler, üst yönetime karşı asker sağlamak ve vergi ödemekle sorumlu görünmektedirler. Bedevî kültüründe devlete bağlı olma geleneğinin yerleşik olmadığı gerçeği, Kinde'nin erken sürede çözülmesi ile bir kez daha ispat edilmiştir. Ayrıca kısıtlı imkânlar içinde vergi vermenin zorluğu ve bunun onların "hürriyet" anlayışına aykırı oluşu, bu çözülmeyi tetikleyen isyanların başlangıcında önemli bir sebep gibi durmaktadır. Böylece, Kinde öncesinde siyasi açıdan dağınık halde yaşayan bedevî kabilelerin siyasi birlikteliği, İslâm'ın onları bir ümmet bilinci içerisinde birleştirmesine kadar neticesiz kalmıştır. Bu durumu İmruü'l-Kays, şiirinde "krallar kaybolduktan sonra kabileler parça parça yaşamaya devam ettiler"[395] şeklinde ifâde etmiştir.

---

[392] Levçenko, **a.g.e.**, s. 73.
[393] İbn Habîb, **a.g.e.**, s. 267.
[394] Dineverî, **a.g.e.**, s. 52.
[395] İmruü'l-Kays, **Dîvân**, s. 270.

— ÜÇÜNCÜ BÖLÜM —

KÜLTÜR ve MEDENİYET

A. İslam Öncesi Arap Kültürüne Genel Bir Bakış

İslam öncesi Araplarının sahip oldukları kültürel seviyeyi ortaya koyan çalışmalar genellikle coğrafi bir ayrım üzerinden tespitler yapmaya çalışırlar. Çünkü Arabistan Yarımadası Yemen, Hadramevt ve kıyı kesimlerdeki münbit topraklardan, başta Rub'ulhâli ve Nûfud Çölü olmak üzere geniş çöllere, yer yer vahalara, yüksek dağlara uzanan geniş bir coğrafi çeşitlilik arz eder. Tek tip bir yaşam tarzını imkânsız kılan bu coğrafi farklılıklar, yarımadadaki kültürün, burada yaşayan insanların hepsini kapsayacak bir tanımının yapılmasını, özellikle İslam öncesi Arabistan/Araplar için oldukça zorlaştırmıştır.

Bu ayrımı, Yunanlılar'ın Arap Yarımadası'nı tanımlarken, -güneyden başlayarak- Arabia Felix, Arabia Deserta ve Arabia Petra şeklindeki bölümlendirmelerinde görürken, İslami kaynaklarda bunu Adnânî (Arab-ı Mustâ'rebe) ve Kahtânî Arapları (Arab-ı Âribe) şeklinde bir ayrım olarak görürüz. Kaynaklardaki bu ayrım genellikle

neseb ve dil temelinde bir ayrıma işaret eder; ancak buna, coğrafya temeline dayanan daha geniş kültürel öğeleri de ekleyebiliriz.

Güneydeki bereketli topraklar tarımla uğraşan yerleşik hayat tarzına sahip insan tipini ortaya çıkarmışken; kuzeyin kısıtlı imkânları ve "haşin tabiatı" bedevî yaşam tarzının ana sebebidir.[396]

Güneyli Araplar, özellikle Yemen Bölgesinde yaşayanlar "tarihin nüfuz edebildiği dönemden beri medeni bir hayat yaşamaktaydılar."[397] "Yemen'in verimli arazisi ve yağışlar bölgedeki vadilerde tarım yapılmasını sağlamıştır. Yağmurun az olduğu bölgelerde ise ticaret ve zanaat zenginliğin önünü açmıştır. Ayrıca setler inşâ etmek, sarnıçlar yapmak, kuyular açmak suretiyle suyu kullanmak üzere mîmârilerini geliştirmişlerdir."[398] Main, Sebe, Himyerî, Kataban ve Hadramevt gibi devletlerden geriye kalan saraylar, tapınaklar, heykeller, süs eşyaları, yazıtlar bunun, elimizde bulunan canlı örnekleridir. Hindistan, Afrika, Mezoptamya ve Akdeniz'in merkezindeki konumu[399] dolayısıyla sakız ağacı, buhur, kıymetli taşlar, fildişi, değerli elbiseler gibi emtianın[400] üretim/alım-satım noktalarının geçişinde bulunması güneyin ticari bakımdan gelişmesinin önünü açmış ve medeniyet sahasında ilerlemelerinin temel dinamiklerinden olmuştur.

Kuzeyde ise çölün, insanları mecbur bıraktığı bedevî yaşam şartları hâkimdir. Çoğunlukla siyaseten birbirinden kopuk kabileler-

---

[396] Irfan Shahid, "İslam Öncesi Arabistan", Çev. İlhan Kutluer, **İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti**, 3c., Ed. Peter Malcolm Holt, Ann Katherine Swynford vd., Çev. Hamdi Aktaş vd., Hikmet Yayınları, İstanbul, 1988, C. 1, s. 20, 21.

[397] M. Şemseddîn Günaltay, **İslam Öncesi Araplar ve Dinleri**, sdl. M. Mahfuz Söylemez, Mustafa Hizmetli, Ankara Okulu, Ankara, 1997, s. 39.

[398] Adnân Tersîsî, **el-Yemen ve Hadâretü'l-Arab**, Dârü'l-Mektebeti'l-Hayat, Beyrut, [t.y.], s. 33

[399] Hoyland, **Arabs**, s. 1.

[400] Tersîsî, **a.g.e.**, s. 33, 37.

den oluşan topluluklar için su ve hayvanların otlak ihtiyacı yaşamın temel belirleyicisi olmuştur. Bu çerçevede konargöçer bir hayat yaşanmış ve "çölün sert tabiatı ile şaşırtıcı ölçüde uyum sağlamış," deve ve koyun sürülerinin ardında devamlı hareket halinde, var olmak için sürekli mücadele eden, savaşçı, yağmacı bir insan tipi ortaya çıkmıştır.[401] Kabile içerisindeki ortak yaşam, çölde bedevînin hayatta kalabilmesi için vazgeçilmezdir ve bedevî âdetâ kabilesi ile hayat bulur.[402]

Var olan bu iki ana akımın toplamından oluşan İslam öncesi Arap kültürü; ticaret yolları, İran'ın Yemen'i işgali ve Doğu Arabistan'daki kabileler vasıtasıyla Mecûsîlik ve İran kültürünün, kuzeyden Bizans vasıtası ile gelen Hristiyanlık ve Helenistik kültürün, yarımadaya yerleşmiş Yahudiler vasıtası ile kısmen de olsa yayılan Yahudiliğin ve İran'dan önce Yemen'i işgal etmiş Habeşliler'in[403] etkisi ile birçok kültürden izler taşımaktadır. Bununla birlikte İslâm'ın gelişine yakın dönemde dil ve inanç temelinde ortak bir kültüre yaklaşmış bulunan, "Arap"ın alâmet-i fârikası diyebileceğimiz bir kültürel çerçeveden bahsetmek mümkün olmaktadır.

Var olan bu iki yaşam tarzı kesin çizgilerle birbirinden ayrılmış değildir. Örneğin herhangi bir bölgede hem bedevî hem de yerleşik kabilelerin olduğunu görebiliriz. Çağdaş bir araştırmacı bunu "İslam öncesine kadar varlığını göstermiş; Arap tarihini anlamada en

---

[401] Shahid, **a.g.m.**, s. 20, 21.

[402] Muâviye b. Mâlik'in şu şiirini kabilenin Arap yaşamındaki önemi açısından örnek gösterebiliriz: "Aşiretimizin hakkını verir, kusurunu bağışlarız. Aşiretimiz bize bir yük yüklediğinde onu taşırız. Bu istekleri tekrar etse de bu tavrımız devam eder. Sözlü ya da fiili bir cüret görürsek ey Sümeyye, düşmana tuzak kurarız." Bkz. Hârun Öğmüş, **Câhiliye Döneminde Araplar: Câhiliye Şiirine Göre İslam Öncesi Arap Toplumu ve Kur'an'ın Getirdiği Değişim**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 56.

[403] Bernard Lewis, **Tarihte Araplar**, Çev. Hakkı Dursun Yıldız, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 1979, s. 30.

önemli dinamiklerden biri"[404] olarak görür. Ayrıca şartların değişmesi sonucu yerleşik olan bir kabilenin zamanla göçebe; hatta yağmacı bir kabileye dönüştüğünü de görebilmekteyiz. Şair Şenferâ'nın (V: M 525-550 arası) "Bazen her şeye sahibim, bazen ise hiçbir şeyim yok" şeklindeki sözlerinde isabetli bir tanım bulan bu hızlı değişim, kabilelerin hayat tarzlarında mecburi değişikliğe sebep olabilmiştir.[405] Nitekim biz ilerleyen bölümlerde Kinde kabilesinin de böyle bir değişime uğradığını göreceğiz.

B. Güney ve Kuzey Kültürü Arasında Kinde

İslam öncesi Arabistan'da herhangi bir devlet ya da kabilenin sosyal veya kültürel hayatını tasvir etmek genellikle coğrafya temellidir. Örneğin, Sebe Devleti ya da Mezhic, Benî Süleym gibi kabileler kuzey ve güney kültürü çerçevesinde bir yere oturtulabilir. Kinde özelinde böyle bir tasvir, öncekiler kadar kolay olmayacaktır.

Güney Arabistan kökenli bu kabilenin, bedevî kabilelerin yaşadığı Necid Bölgesine hâkim oluşu ve onlarla kurduğu etkileşim, bir dönem başkentleri olan Karyetü'l-Fâv'da çıkan yazıtlara yansıdığı ölçüde dillerinin de kuzey ve güney özelliklerini taşıması,[406] bu yazıtlarda geçen put isimlerinin hem güney hem de kuzeye ait olması[407] onların kuzey ve güney kültürünün özelliklerine aynı anda sahip olduklarını göstermektedir. Ayrıca, rivâyetlerde vurgulanan, 'Kinde krallarının, Ma´ad kabilelerinden, o bölgede hiç var olmamış merkezi bir otoritenin varlığının işareti olarak yorumlanabilecek vergi

[404] Shahid, **a.g.m.**, s. 34.
[405] Hani Elayyan, "Pre-Islamic Man of Excess", **People From The Desert: Pre-Islamic Arabs in History and Culture: Selected Essays**, Ed. Nader al-Jallad, Reichert, Wiesbaden, 2012, s. 27.
[406] Ensârî, **A Portraid**, s. 28.
[407] Ensârî, **a.g.e.**, s. 28.

(itâve)[408] almaları,' kabilenin daha sonra tekrar güneye dönmesi, onların kuzey ve güney arasında kültür etkileşiminde önemli bir rol oynadığına dair işaretler olarak yorumlanabilir. Bu durum ise kabilenin hangi kültürel coğrafyaya ait olduğu konusunda kesin tespitleri zorlaştırmaktadır.

Göç, İslam öncesi Arabistan'a dair yapacağımız siyasî ve kültürel tasvirlerde önemli bir belirleyicidir. Yarımadanın şartları gereği birçok kabile otlak bulmak, suya ulaşmak, savaşlardan kaçmak gibi sebeplerden dolayı konar-göçer bir hayat yaşamış veya göçe mecbur olmuştur. Sıradan görünen bu olaylara ilâveten Me'rib Seddi'nin yıkılması gibi daha büyük ölçüde göçlere sebep olan sıra dışı olaylar, Kinde özelinde bir kabilenin hâkim güç Himyerîler'in kontrolü ve müsadesiyle Orta Arabistan'a yönetici olarak tayin edilmesi ya da ticaret yollarının önemini kaybetmesi gibi göçleri etkileyen başka sebepleri de bunlara dâhil edebiliriz. Sonuç olarak farklı yaşam tarzlarına sahip toplulukların kuzey ve güney arasındaki göçlerinden söz edebilmekteyiz.

Eyyâmü'l-Arab ve neseb kitaplarında anlatılan ittifak ve savaşlara rağmen, özellikle kuzeye göçen güneyli kabileler, politik ve kültürel üstünlüklerine bağlı olarak kuzeyliler tarafından benimsenmiş görünmektedirler.[409] Özellikle MS III. asırdan sonra yakın doğuya hâkim olan Himyer, Bizans ve İran'ın bölge üzerinde etkin olması ve bahsettiğimiz bu kabileleri orduları içerisinde kullanmaları yarımada dâhilinde kültürel etkileşimin önünü açmış, "bütün bu gruplar hareket

---

[408] İbn Şebbe, **a.g.e.**, C. 2, s. 544; İsfahânî, **Eğânî**, C. 9, s. 82.

[409] Gustav von Grunebaum, "The Nature of Arab Unity Before Islam", **The Arabs and Arabia on the Eve of Islam**, Ashgate, New York, 1999, s. 8. Kinde için bunun Gassânî ve Lahmîler'e göre daha kısa süreli olduğunu belirtmeliyiz.

ettikleri ortamdan etkilenmişler" ve etkilemişlerdir.[410] Suriye ve Irak bölgesinde sırasıyla Gassânî ve Hîre etkisine mukabil Necid Bölgesi bedevîleri üzerinde Kinde özellikle MS VI. asırda etkili olmuştur.[411] Bu kısa süreli devlet Orta Arabistan Bölgesinde İslam öncesinde kurulan yegâne kabileler üstü güç olmuştur.[412]

Kinde'nin sahip olduğu kültürü tespit konusunda problem olduğunu düşündüğümüz bir başka konu ise Güney Arabistan yüksek kültür ve medeniyetine kabilenin ne ölçüde sahip olduğudur. Câhiliye'ye dair İslam kaynaklarındaki anlatımlar bize kabilelerin kültürel yaşamı konusunda çok fazla bilgi sunmazlar.

Kinde'nin kültürel hayatına dair bir takım işaretlere ulaşabildiğimiz en önemli bilgi kaynaklarından biri müsned yazıtlardır. Bu yazıtlarda Kinde çoğunlukla Sebe ve Himyer Devletleri'nin yönetici kabilelerinden ayrılmaz. Bu da onların güney kültürüne mensubiyetlerine bir işaret sayılabilir. Örneğin Ja 635 ve Ja 2110 yazıtlarında Kinde, başında kral bulunan, Sebe kralları ile savaşabilecek güçte bir topluluktur. Ja 665'te Sebe ve Himyer kabileleri ile aynı kategoride Mezhic ile birlikte zikredilir. Ja 660'da Hadramevt ve Mezhic ile birlikte yine herhangi bir ayrım yapılmadan, RY 506'da ise Tûd ve Tihâme Bölgesindeki A'rablardan ayrı olarak bir alt kralın yönetiminde güç olarak tavsif edilir. Buna karşın RY 509'da Hadramevt, Sebe ve Benî Me'rib kabileleri sayıldıktan sonra Kinde Araplar'ı; avcılar, reislerle birlikte zikredilir ki bu yukarıda Necid ve Tihâme Bölgesi bedevîleri için kullanılan bir tanım değildir. RY 510'da ise kuzeye yapılan sefer

---

[410] Shahid, **a.g.m.**, s. 37.
[411] Shahid, **a.e.**, s. 37.
[412] Shahid, "**Procopius and Kinda**", s. 76; Ansary (Ensârî), "Arabia Before Islam", **History of Humanity: From the Seventh Century B.C. to the Seventh Century A.D.**, UNESCO, London, 1996, s. 140; Trimingham, **a.g.e.**, s. 267; Montgomery, **Empty Hijaz**, s. 59.

anlatılırken Sebe, Himyer ve Hadramevt kabileleri sayıldıktan sonra Kinde Arapları; Mezhic ve Benî Sa'lebe Arapları ile birlikte ayrı olarak zikredilir ve dolayısıyla ana unsur olan kabilelerden ayrılmış olur.

Yazıtlardaki kullanım sırasının Kinde'nin siyasî konumu sebebiyle değiştiğini tahmin etmek güç değildir. Ancak var olan kullanımlardan Kinde'nin bedevî bir kabile olduğu ve onun yalnızca savaşçılığından faydanıldığına dair bir sonuca ulaşmak da zor görünmektedir. Nitekim ilerde değinmeye çalışacağımız Karyetü'l-Fav kazılarında[413] ortaya çıkarılan bulgular bu fikri destekler niteliktedir. Ayrıca Fâkihî'nin İbnü'l-Kelbî'den aktardığı "Kinde, kralların kendilerine yakın tuttukları kişilerdendi (Erdâfü'l-Mekâvîl)"[414] rivâyetini, onların yüksek güney kültürünün yaşandığı kraliyet ailesine yakın olduklarına işaret olduğu için bu fikri destekleyici olarak kullanabiliriz.

MS V. asırda güney kültürünün Orta ve Kuzey Arabistan Bölgelerine taşınmasında önemli bir rol oynayan kabilenin, bu medeniyet seviyesinde kaldıkları ya da bunu daha ileri seviyeye taşıdıklarını söylemek zor olacaktır. Çağdaş bir araştırmacı bu problemi, "geç Antik Çağ'dan erken dönem Orta Çağ'a geçişte Yemen başta olmak üzere Arabistan'da göçebe kabilelerin, şehirlere yerleşmesi, böylece bir kabilenin farklı kolları itibariyle hem bedevî hem de yerleşik özellikler göstermesi" olarak açıklar ve Kinde-Karyetü'l-Fav arasındaki ilişkiyi bunun en tipik örneği olarak sunar.[415] Eğer bu bilgiyi doğru kabul ede-

---

[413] Biz Kinde kabilesinin sosyal ve kültürel hayatını ortaya koymaya çalışırken çoğunlukla bu kazılar üzerinden sonuçlar çıkarmaya çalışacağız.

[414] Ebû Abdullah Muhammed b. İshâk b. el-Abbas Fâkihî (V: 272/885), **Ahbâru Mekke fî Kadîmi'd-Dehr ve Hadîsih**, 6c., thk. Abdülmelik b. Abdullah b. Dehîş, Matbaatü'n-Nehdati'l-Hadîse, Mekke, 1986, C. 5, s. 205.

[415] Mikhail B. Piotrovsky, "Late Ancient and Early Mediaeval Yemen: Settlement Traditions and Innovations", **The Byzantıne and Early Islamıc Near East: Land Use and Settlement Patterns**, Ed. G.R.D. Kıng, Averil Cameron, The Darwin Press, Princeton, 1994, Vol. 2, s. 216.

cek olursak, Kinde'nin başlarda bedevî karakterli kültürünün zaman içinde yerleşik kültüre evrildiğini söyleyebiliriz.

Medeniyet seviyesinde geri gidiş de mümkün görünmektedir. Bunun örneklerine kuzeyde kurulan gelişmiş Nebâtî ve Palmira Devletleri'nin yerine, sonraki asırlarda medeni olarak daha geri, çadırlarda yaşayan Tenuh kabilesinin[416] veya Yemen'in büyük kabilelerinden olan, "Kuzey Arapları üzerinde kuvvetli tesir bıraktığı düşünülen"[417] Huzaâ kabilesinin İslam döneminde Mekke'nin çevresinde bedevî hayat süren bir kabileye dönüşmesini medeniyet seviyesindeki geri gidişe örnek olarak gösterebiliriz. Rivâyetlere yansıdığı ölçüde Kinde'nin de medeniyet seviyesinde bir geri gidiş yaşadığını söyleyebiliriz. Ancak tamamıyla bedevî bir kabile sonucunu çıkarmak zordur. Bu çerçevede Kinde'yi bazı kolları bedevî karaktere sahip, çoğunlukla yerleşik kültüre mensup bir kabile olarak tanımlayabiliriz.

C. Toplum ve Sosyal Hayat

Göçebe olsun ya da olmasın İslam öncesi Arap toplumunun en belirleyici özelliği onun kabilelerden oluşmasıdır. Bu, Arap kültürünün olduğu kadar bölgenin şartlarının da ortaya çıkardığı bir durumdur.[418] Burada bir tercihten söz etmek mümkün değildir. İslam öncesi Arap toplumunun sosyal, dini, ekonomik, siyasî ve kültürel hayatında temel belirleyici kabiledir demek abartılı bir yorum olmayacaktır.[419]

---

[416] Hoyland, **Arabs**, s. 82.
[417] Günaltay, **Araplar ve Dinleri**, s. 70.
[418] Âdem Apak, **Anahatlarıyla İslam Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2012, s. 129.
[419] Câsim Avcı, Recep Şentürk, "Kabile", **DİA**, C. 24, s. 30; Adnan Demircan, **Câhiliye Döneminde Araplar**, Beyan Yayınları, İstanbul, 2015, s. 49.

Bütün yarımadada var olan bu toplumsal yapı, kuzey ve güneyde hayata yansıması bakımından bazı farklılıklar arz eder. "Kuzeydeki kabileler genelde himâye ve asabiyetle yönetilen kabileler iken; güneydekiler daha medenî kabul edilir."[420] Ayrıca birbirine yalnızca kan bağı ile bağlı bulunan kabileleri, güney ve kuzeyde örneklerine rastladığımız, fertleri kısmen emek ve ticaretle birbirine bağlı, yerleşik sosyal bir organizasyon olan kabilelerden de ayırmak gerekir.[421] Göçebe kabilelerde hayat daha az medenî ve çevreye göre şekillenmiştir. Kabilenin başında genelde yaşlı, mal ve şeref bakımından üstün kişilerden seçilmiş biri bulunur ve yerleşik bir kural olmamasına karşın bu liderlik genelde aynı aile üzerinden devam ederdi.[422] Hayvancılık, ticaret ve yağmacılık bu kabilelerin temel geçim yöntemleriydi.

Kinde toplumundaki sosyal hayata işaret etmeleri sebebiyle Karyetü'l-Fav'daki yazıtlar ve buradan çıkan arkeolojik malzemeler önemlidir. Bunlar bize, ticaret ve tarımla uğraşan, yazılı kültüre aşinâ, avcılık yapabilen, suyu kullanmak için çeşitli suyolları, sarnıçlar inşâ eden, hayvancılık yapan, ressam, heykeltıraş, mimar gibi zanâatkarlar, yapılarda çalışan işçiler, askerlerden oluşan; sıradan halk, soylular ve kralların olduğu bir sosyal yapı görünümü sunmaktadır.[423] Kralların mezarı, onların sıradan halktan üstünlüklerini vurgularcasına gösterişli ve karmaşık yapıdadır. Ayrıca arkeolojik bulgulardaki malzeme farkından, ekonomik anlamda tamamıyla homojen bir yapının olmadığı tahmin edilebilir.[424]

---

[420] Apak, **a.g.e.**, s. 114.
[421] Shahid, **a.g.m.**, s. 23.
[422] Apak, **Asabiyet ve Erken Dönem İslam Siyâsi Tarihindeki Etkileri**, Düşünce Kitâbevi, İstanbul, 2004, s. 4; Demircan, **a.g.e.**, s. 51.
[423] Ensârî, **A portraid**, s. 16, 19.
[424] Ensârî, **a.e.**, s. 22.

İslam kaynaklarında yöneticiler ve yönettiği kabilelerin halkı arasında bariz bir ayrımdan söz edilmez. Bu, Arap tabiatına, otorite altında uzun süre yaşamama ve kurallara tabi olmama alışkanlığına da aykırı bir anlatım değildir. Ancak İmruü'l-Kays'ın babası Hucr'un, Esed kabilesini -ödemeleri gereken vergiyi vermediklerinden dolayı- sert cezaya çarptırdığına dair rivâyetler, kutsallığına inanılan krallar olmasa dahi,[425] gerektiğinde bu tür bir yola başvurabilecek, yetkileri geniş bir kralı hatırlatmaktadır. Ayrıca kral nâibliği olarak açıklayabileceğimiz, Belâzürî'nin "kral oturunca sağ tarafına oturan, içtiği zaman meclistekilerden ilk olarak içen, savaşa çıktığı zaman savaştan dönene kadar ona vekâlet eden, savaş sırasında ganimetten en çok payı alan"[426] şeklinde tarif ettiği "ridâfe" görevini yürüten bir grubun da toplumsal bir sınıf olmasa da seçkin bir grup olarak var olduğunu söyleyebiliriz. Buna ilâveten İslam öncesi Arap toplumunda var olan hürler, köleler ve mevâlînin[427] Kinde topluluğu için de geçerli olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Meysere Ebû Sâlih, Zâzân Ebû Ömer, Hakem b. Uteybe, Recâ b. Hayve gibi; tabakât kitaplarında "Kinde'nin Mevlası" olarak anılan kişileri buna örnek gösterebiliriz[428]

Kadın

İslam öncesi Arap toplumunda eşraftan bazı kadınların istisnai konumları dışında genel anlamda kadının konumu bugünün beklentilerine kıyasla iç açıcı değildir. Kadını, hür kadınlar ve câriyeler

---

[425] Kinde krallarının kanının kuduz hastalığına iyi geleceğine dair inanışın varlığına bakılırsa bunun kısmen var olduğu da düşünülebilir; ancak Arap örfü içerisinde oldukça zayıf bir fikir olarak kaldığını söyleyebiliriz. Bkz. Hemdânî, **Cezîre**, s. 173; Suhârî, **a.g.e.**, C. 1, s. 435.

[426] Belâzürî, **Ensâb**, C. 12, s. 154.

[427] Demircan, **İslam Tarihinin İlk Döneminde Arap-Mevâlî İlişkisi**, Beyan Yayınları, İstanbul 1996, s. 33.

[428] Sırasıyla Bkz. İbn Sa'd, **a.g.e.**, C. 8, s. 343, 298; Halife b. Hayyât, **Tabakât**, C. 1, s. 376, 793.

olarak iki gruba ayırabiliriz ve hür kadın, câriye ile erkek arasında bir yerdedir.[429]

Kadının Arap toplumundaki ikincil konumu "çölde savaşçı güce olan ihtiyaca"[430] bağlanır ancak çölden uzak, yerleşik hayat süren antik Yemen'de "şans yıldızı ve erkek evlat dileyen"[431] ifadelerin olduğu yazıtlardan, bu anlayışın yalnızca mezkûr sebebe bağlanmasının yetersiz olacağı sonucuna varabiliriz.

Güney Arabistan yazılı metinlerinde kadınlar; eş, hayat arkadaşı, kız kardeş, evlenmemiş kız, hanımefendi, hizmetçi, köle, kraliçe, râhibe, yönetici kadın ve mâbed yöneticisi olarak tavsif edilmişlerdir. Yemen toplumunda kendi yapılarını ve mezarlarını inşâ ettirebilmişlerdir.[432] Bu onların toplumdaki yerini göstermesi bakımından önemlidir. Erkeklerin yazdırdığı, kadına dair bazı yazıtlarda ise "eşlerinin ve hizmetçilerinin (veya annelerinin) sağlığı için Almakah'a (Ay tanrısı) teşekkür eden,"[433] karısına kötü davrandığı için af dileyen, kadın hizmetçisine kötü muamele ettiği için Almakah tarafından cezalandırılmaya dair anlatımlardan[434] belli bir kesim arasında kadına değer verildiği sonucunu çıkarabiliriz.

Karyetü'l-Fav bölgesinde ortaya çıkan kazı sonuçlarından kadınların toplumdaki aktivitelerine dair kesin ve kapsamlı sonuçlara ulaşmak zordur. Örneğin buradan çıkarılan kadın heykellerinin tanrı-

---

[429] Günaltay, **Araplar ve Dinleri**, s. 118.
[430] Günaltay, **a.e.**, s. 119.
[431] Mohammed Maraqten, "Women's İnscriptions Recently Discovered by The AFSM (American Foundation Fort the Study of Men) At The Awam Temple/Mahram Bilqis in Marib, Yemen", **Proceedings of the Seminar for Arabian Studies**, Archaeopress, Oxford, 2008, Vol. 38, s. 234.
[432] Maraqten, **a.e.**, s. 232, 234.
[433] Maraqten, **a.e.**, s. 234; Jamme, **Sabaean Inscriptions**, s. 99.
[434] Maraqten, **a.g.m.**, s. 235.

çalara ait olduğu düşünülmektedir ve bunlardan kadınlara dair bir fikir edinmek zordur. Kadınlardan bahseden müsned metinlerde ise onların isim ve soy bilgilerine rastlamak mümkündür. Örneğin bir mezar taşında yazılan “Âlihâ bnt. Âd abdu Benû Eftâh” ve buhur yakılan küp şeklinde bir taş üzerine kazınmış “Ddh bnt. Dadûl,” yine bir buhurdanlık üzerinde yazılı olan “Binti Kebşe”[435] yazıları buna örnektir. Bu sonuncusu göründüğü kadarıyla yapılması ucuz bir şey olmadığından kadınların ekonomik alandaki seviyesine işaret olarak yorumlanmıştır.[436]

Bunlara ek olarak Âkilü’l-Murâr ailesinden bazı prensesler hakkında bilgiye sahibiz. Bunlardan ilki rivâyetlerde Hucr b. Amr’ın, ihanetinden dolayı öldürdüğü anlatılan Hind, diğeri İmruü’l-Kays’ın kız kardeşi ya da kızı olan;[437] şiirlerinde kendisine hitap ettiği Hind, bir diğeri Hâris b. Amr’ın kızı ve Hîre Kralı Amr b. Münzir’in annesi olan ve kendi adına Hîre’de bir kilise yaptıran kişidir. Sonuncusu ise Hind’in kız kardeşi Gassân Kralı Cebele’nin karısı ve oğlu Hâris’in annesi olan Mâriye bnt. Zâlim’dir.[438] Mâriye’nin, “Mâriye’nin iki küpesi dahi olsa” (velev bi kîrtey Mâriye) deyimine konu olan çok değerli iki küpesini Kâbe’ye hediye ettiği bilinmektedir.[439] İsmi geçen son iki kralın babaları değil de anneleri[440] ile künyelendirilmelerini, annelerinin toplum içerisindeki üstün konumuna bağlamak gerekir.[441] Hucr el-Karîd koluna mensup, “el-Mülûkü’l-Erbaâ” olarak nitelendirilen ve

---

[435] Ensârî, **a.g.e.**, s. 27.
[436] Robin, **Qaryat al-Faw**, s. 170-174.
[437] Nabia Abbott, “Pre-Islamic Arab Queens”, **The American Journal of Semitic Languages and Literatures**, Vol. 58, January, 1941, s. 17.
[438] Mufaddal b. Seleme, **a.g.e.**, C. 1, s. 107; Shahid, **Byzantium and the Arabs in the Sixth Century: Economic, Social, and Cultural History**, 2c., Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington, 2010, Vol. 2, s. 93.
[439] Shahid, **a.g.e.**, s. 223.
[440] Abbott, **a.g.m.**, s. 18.
[441] Shahid, **a.g.e.**, s. 94

Ridde Olayları'nda öldürülen dört küçük kralın kardeşleri olan "Amarrada'nın"[442] rivâyetlere yansıdığı ölçüde diğerleri gibi etkili bir kadın olduğunu ayrıca eklememiz gerekir.[443]

Rivayetlerde ismi geçen bu kadınların kraliyet ailesi içerisinde önemsendiğini ve toplumsal hayatta aktif olduklarını söyleyebiliriz. Ancak onların bu konumunun Kinde topluluğundaki diğer kadınlar için de geçerli olduğunu söylemek zordur.

İmruü'l-Kays'ın şiirleri bize kadının toplumsal değeri konusunda kısmen bir fikir verebilir; ancak şiirlerdeki abartı ve şairin kişisel eğilimleri bunu genele teşmil etmeyi imkânsız kılmaktadır. Onun ve Arap şiirinin genelinde sunulan "saygı duyulan, doğurgan ve sevilen kadın imajı" bilinen İslam öncesi Arap kadını imajına aykırı düşer, genel çerçeveye oturmaz.[444] Ayrıca Câhiliye şiirinin yansıttığı yaşamın normal halkın yaşamından ziyade yüksek seviyeli bir hayat oluşu[445] aynı şekilde bir genellemeyi zorlaştırır.

Bunlara ilâveten Arap Yarımadası'nda özellikle bedevî kabileler arasında kadına bakışın önemli bir yansıması olan "kız çocuklarını öldürme" âdetinin Kinde kabilesinde de var olduğuna dair bir takım görüşler bulunmaktadır.[446] Biz bunun yaygın bir adet olduğuna işaret olarak yorumlanacak bir rivâyete rastlayamadık. Mevcut görüş, bu âdetin yaygın olduğu Temîm, Kays-u Aylân[447] gibi kabilelere yöneti-

---

[442] Bkz. Dipnot 210.

[443] Lecker, **Kinda on the eve**, s. 342.

[444] Jihad M. Hamdan, Yaser S. Natour, "The Image of Women in Pre-Islamic Poetry Evidence From the Seven Odes", **People From Desert**, s. 46.

[445] Ahmet Emin, **Fecrü'l-İslam: İslamın doğuşu**, Çev. Ahmet Serdaroğlu, Kılıç Kitâbevi, Ankara, 1976, s. 103.

[446] Cevherî, **es-Sıhah**, C. 2, s. 546; Günaltay, **a.g.e.**, s. 120.

[447] Demircan, "Câhiliye Araplarında Kız Çocuklarını Gömerek Öldürme Âdeti", **İSTEM: İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi**, 2004, cilt: II, say. 3, s. 29 (Tablo-1).

cilik yapmış olmasından dolayı Kinde'ye de teşmil edilmiş olabilir veya çok az sayıda bir grup için geçerli olmalıdır.

D. Dini Hayat

İslam öncesi Arap Yarımadası'ndaki dini hayatın en belirgin özelliği putperestliğin hâkim olmasıdır. Bunun yanında coğrafi konumu, ticaret yolları, dinin bir siyasî yayılma aracı olarak kullanılması, yaşanan işgaller, göçler gibi çeşitli sebeplerden dolayı gerçekleşen kültürel etkileşimin bir sonucu olarak Yahudilik, Hristiyanlık, Mecûsîlik gibi dinler de var olmuşlardır.

Yahudilik çoğunlukla ticaret yolları vasıtasıyla, Hristiyanlık ise hem ticaret hem de misyonerler vasıtasıyla bölgede yayılmıştır. Batılı araştırmacıların bu dinlerin İslam öncesi Arabistan'daki varlıklarına dair abartılı yorumları, kimi araştırmacılar tarafından haklı olarak İslâm'ın orjinalitesini nakzetmek şeklinde yorumlanmıştır.[448]

Yaşadıkları coğrafya, ticaret yolları üzerindeki şehirlerdeki hâkimiyeti, bedevî kabilelerin yöneticisi olması, yarımada dâhilindeki ve dışındaki büyük devletlerle kurduğu siyasî ilişkiler Yahudilik ve Hristiyanlığın, putperestliğin yanında Kinde kabilesi arasında yayılmasının ana sebepleri olarak zikredilebilir.

1. Putperestlik

Putperestliğin Arap Yarımadası'na ne zaman girdiği konusu tartışmalıdır.[449] İslam kaynakları, putları ilk olarak Hicaz Bölgesine

---

[448] Resul Öztürk, "İslam Öncesi Arap Toplumunun Tanrı Tasavvuru ve Bu Tasavvurun İslâm'ın Tanrı Tasavvuruna Etkisi Sorunu", **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, C. 8, s. 1, s. 139.

[449] Mahfuz Söylemez, "Câhiliye Arap İnancında Putların Yeri", **Câhiliye Araplarının Ulûhiyet Anlayışı**, Ed. Mahfuz Söylemez, Ankara Okulu, Ankara, 2015, s. 10.

getiren kişi olarak Amr b. Luhay'ı gösterir.[450] Putlar kuzey ve güneyde farklılık göstermektedir. Güneydeki putlar kadim Mezopotamya tanrıları olan Aştar, İl, Ba'l iken kuzeydekiler Lat, Uzza, Menât ve Hübel gibi putlardır.[451] Bununla birlikte kuzey ve güneydeki ortak put isimlerinden her iki bölgede ortak dinî inanışların bulunduğunu tahmin etmek güç değildir.[452] Kâbe'nin bir dönem üç yüz altmış put bulunan bir putlar panteonuna dönüşmüş olması da bunu destekler niteliktedir.

Güneyde ayrıca gök cisimlerine dair inanışların var olduğunu görüyoruz. Arkeolojik bulgulardan ay, güneş ve zühre yıldızından oluşan üçlü tanrılar sisteminin olduğu anlaşılmaktadır.[453] Yağmur ya da güneş tanrısına adanan kurbanlara dair yazıtlar da bunun örneklerindendir. Ayrıca çevre medeniyetlerde olduğu gibi bir din adamları sınıfı olmasa da kurban ayinlerini ve ibâdetleri yöneten "Rişva" denilen bir gruptan bahsetmek mümkündür.[454] Kuzeyde ise kâhinler ve putlara hizmet edenler bir anlamda din adamı grubundadırlar.[455]

İslam kaynakları, Câhiliye dönemindeki putların isimleri ve bu putlara yapılan ibâdetler, sunulan kurbanlar konusunda bize birtakım malumât sunarlar. Bunlar ise genellikle sözlü kültürün bize taşı-

---

450 İbnü'l-Kelbî, **Putlar Kitabı: Kitab'ul Esnâm**, thk. Ahmed Zekî Paşa, Çev. Beyza Düşüngen, Pınar Yayınları, İstanbul, 2003, s. 42-43; İbn Hişâm, **Sîre**, s. 86.

451 Günaltay, **a.g.e.**, s. 40.

452 Bafakih, **Târîhü'l-Yemeni'l-Kadîm**, el-Müessesetü'l-Arabiyye, Beyrut, 1985, s. 201.

453 Apak, **Câhiliye**, s. 47.

454 Jacqueline Pirenne, "Recently Discovered Inscriptions and Archaeology as Sources for Ancient South-Arabian Kingdoms", **Mesâdir**, Vol. 1, Part. 1, s. 47.

455 Cevad Ali, **a.g.e.**, C. 6, s. 212; M.Hanefi Palabıyık, "İslam Öncesi Arap Düşüncesinde Din ve Din Adamı Algısı", **Câhiliye Araplarının Ulûhiyet Anlayışı**, s. 109.

yabildiği kadardır. Özellikle put sayıları ve isimlerinin bize sunulandan daha çok olduğu açıktır.[456]

Kaynaklardan tespit edebildiğimiz kadarıyla Kinde kabilesinin tazim ettiği putlar; Hadramevt'te, Nüceyr'de bulunan Züreyh[457] ve Celsed[458] putlarıdır. Yâkût el-Hamevî, Ahmed Hasan b. Abdullah el-Askerî'nin kitabından aktararak bu put hakkında şu bilgileri verir: "Baş kısmı beyaz, büyük bir insan suretinde oyulmuş, siyah bir taştır. Onun hizmetçisi Kinde'den Benû Allâk denilen âiledir. Bu puta ait bir otlak vardır ve sadece ona adanan hayvanlar için ayrılmıştır. Eğer bunların dışında bir hayvan burada otlarsa sahibine haram olurdu. Devesi kaybolan biri bu put için kurban keser ve kanını kendisine sürerdi. Bu sırada putun bakıcılarından ücret ile elbise alırlardı."[459]

Karyetü'l-Fav'da çıkarılan birçok malzemenin üzerinde "Kahl" adlı tanrının adı geçmektedir. Bunların en önemlilerinden biri, kral İcl b. Haf´am'ın mezarından çıkarılan yazıttır.[460] Kahl, bir kaya üzerine on metre yüksekliğinde, sol elinde iki mızrak tutan, uzun bir süngü ya da kılıçla silahlanmış şekilde tasvir edilmiştir.[461] Bu bölgede izleri bulunan Lat, Aştar, Uzzâ, Ved ve Şems putları[462] ayrıca Yemen-

---

456 Hamid, **a.g.e.**, C. 1, s. 59.
457 Söylemez, **a.g.m.**, s. 46.
458 İbn Abdülhak el-Bağdâdî, **a.g.e.**, C. 1, s. 341; Söylemez, **a.g.m.**, s. 42; Mustafa Sabri Küçükaşcı, "Kinde", DİA, C. 26, s. 38.
459 Hamevî, **Mu´cem**, C. 2, s. 151, 152; Şüccâ, **a.g.e.**, s. 69.
460 Ensârî, **Edvâ**, s. 8. Bu yazıtın metni şöyledir: "İcl b. Haf'am, kardeşi Rabibil b. Haf'am için bu mezarı yaptırdı. Kendisi, oğlu ve karısı için, çocukları, çocuklarının çocukları ve kadınları ve Benû Ğalvan'ın özgür halkı için. Onu Kahl, Lah ve As'ar el-Şerik'in koruması altına koydu, onu satmak ya da rehin almak isteyen bütün güçlü ve zayıf insanlara karşı, bütün hüsranla biten işlere karşı, gök yağmurlu yer yeşil olduğu sürece." Bkz. Beeston, **Nemâra**, s. 1.
461 Ensârî, **A portraid**, s. 26.
462 Ensârî, **a.e.**, s. 28.

liler'in Kâbe'si olarak bilinen Zü'l-Halasa'nın da Kinde'nin tazim ettiği putlar arasında olduğunu söyleyebiliriz.

Kinde kabilesinin çıplak olarak tavaf ettikleri Kâbe'de[463] söyledikleri telbiyeleri ise: "Buyur, ey Sebir dağını tek başına yerine koyan ve Cüdde'nin üzerine denizi yerleştiren. Gök simsiyah olduğunda yağmuru yağdıran, işte Kinde sana gerçekten yalvarıyor, Recep ayında ki biz onun meşakkatini gördük. Allah için onun yardım ve menfaatini istiyoruz"[464] ve "Buyur, senin ortağın yoktur, onu ister yaşatır ister öldürürsün. Sen onu bırakmak konusunda en iyi karar verensin"[465] şeklindedir. Telbiyelerinin ilkinde putperest unsurlara rastlanmazken; ikinci telbiye açıkça şirk inancını yansıtmaktadır.

Kinde, kabileler arasında krallar soyuna ait olmakla övünen bir kabile olmasının yanı sıra İslam öncesi nesî uygulamasını Kinâne'den önce yürütmesi sebebiyle dinî bakımdan da üstün bir konumdadır. İbn Habîb'in "nesî yetkisi kalâmiseden[466] olan Kinâne'nindir. Onlar Arapların fakihleri ve dinde müftüleridirler"[467] şeklindeki ifadesinden bu görevi daha önce yürüten Kinde'nin de[468] aynı makamda görüldüğünü söyleyebiliriz. Ayrıca bu görevi Kinâne'den ilk ifa eden kişinin Kindeli bir kadınla evlenmesi, bu görevin soyla devam eden bir kutsallık arz ettiğine işaret sayılabilir. Nesî

---

[463] Ebû Muhammed Abdullah b. Vehb b. Müslim el-Fihrî el-Mısrî (V: 197/813), **el-Câmi: Tefsîrü'l Kur'ân**, 3c., thk. Miklos Muranyi, Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 2003, C. 1, s. 108, 109.

[464] Ebû Ali Muhammed b. Müstemir b. Ahmed en-Nahvî Kutrub (V: 206/821), **el-Ezmine ve Telbiyetü'l-Câhiliyye**, thk. Hâtim Salih ed-Dâmin, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1988, s. 43.

[465] Ya'kubî, **a.g.e.**, C. 1, s. 256; Hamid, **a.g.e.**, C. 1, s. 57.

[466] Yüce, efendi, âlim, zengin, hayır getiren kişi anlamındadır. Bkz. Fayda, "Nesî", **DİA**, C. 32, s. 578.

[467] Palabıyık, **a.g.m.**, s. 129.

[468] Ebü'l-Velid Muhammed b. Abdullah Ezrâkî (V: 250/865), **Ahbâru Mekke ve ma Câe Fihâ mine'l-Âsâr**, thk. Rüşdi es-Salih Melhese, Dârü's-Sekâfe, Beyrut, 1979, s. 179.

uygulamasını güneyde ay takvimini uygulayan Himyerîler'den öğrenen Kinde'nin bu uygulamayı kuzeye taşımış olması da akıldan uzak bir ihtimal olarak görünmemektedir. Ayrıca Kinde krallarının kanlarının şifa olduğuna inanılmasına dair rivayetler, onların kutsal görüldüklerine işaret olarak yorumlanabilir.[469]

2. Yahudilik

"İslam öncesi Yemen Bölgesinde büyük dini gruplardan birisi Yahudilerdir. Ya'kûbî, Yemende'ki herkesin Yahudi olduğunu söylerken;[470] İbn Hazm Himyer'in tamamının ve bazı Kindelilerin Yahudi olduğunu belirtmektedir."[471]

Yahudiliğin, Filistin'den Arabistan'a gelişi Asurlular dönemine kadar uzanmaktadır. Asur, Bâbil ve Roma saldırıları sonucu Arabistan'ın kuzeyindeki çöllere sığınan Yahudiler bir süre sonra kuzey ticaretine hâkim olmuş, ticaret yolları üzerinden Yemen'e dinlerini taşımışlardır.[472] Bu, IV. asrın ortalarına tarihlendirilen yazıtlarda Yahudi inancına ait bir ifade olan "Cennet'in Rabbi, bağışlayıcı Rahman (Rahmanan) ifadesi"[473] ve ahbâr kitaplarında geçen Ebûkerib Es´ad'ın çevresindeki Yahudi din adamları vasıtasıyla Yahudiliğe girdiği rivâyetleriyle de örtüşmektedir.[474] Himyer krallarının Yahudiliğe girişiyle bölgede güç kazanan Yahudilik Zû-Nüvâs'ın "Ashab-ı Uhdûd"

---

[469] Bkz. Dipnot 425.
[470] Ya'kubî, **a.g.e.**, C. 1, s. 257.
[471] Lecker, "Judaism Among Kinda and the Ridda of Kinda", **Jews and Arabs in pre- and Early Islamic Arabia**, Ashgate Variorum, Surrey, 1999, s. 635; Ebû Saîd Neşvan b. Saîd Neşvan Himyerî (V:573/1178), **el-Hurü'l-În**, thk. Kemal Mustafa, Dâru Azal, Beyrut, 1985, s. 188.
[472] Günaltay, **a.g.e.**, s. 88.
[473] Norbert Nebes, **a.g.m.**, s. 11.
[474] Abdullah Hasan Şeybe, **Dirasât fî Târîhi'l-Yemeni'l-Kadîm**, Mektebetü'l-Va'yi's-Sevrî, Ta'izz, 2000, s. 71.

olayında Hristiyanları öldürmesi neticesinde Habeş ordusunun bölgeye girmesiyle eski yayılma hızını kaybetmiştir.

İbn Habîb'in rivâyetine göre Eş´as b. Kays'ın babasının cumartesi günü savaşmaktan imtinâ etmesi,[475] Yemen'den gelen Kindeli Ebû Mâlik adlı kişinin Yahudi oluşuna özellikle vurgu yapılması,[476] Kinde'den, Rasûlullah'ın (s) ölümünü temenni eden kadınların arasında "Hir" adında Yahudi bir kadının bulunması;[477] Eş´as b. Kays'ın Yahudi olan akrabalarının mirası hakkında Hz. Ömer'e sorular yöneltmesi;[478] Rasûlullah'ın (s) Yemen valisi Muâz b. Cebel vasıtasıyla Cened şehrinde büyük bir grubun Müslüman oluşu ve bu şehrin Kinde'nin yerleşim merkezlerinden biri olması,[479] Yahudiliğin Kinde arasında var olduğunu gösteren rivâyetlerdir. Ancak Yahudiliğin kabilenin tamamının dini olduğunu söylemek güçtür.

3. Hristiyanlık

Hristiyanlığın Arap Yarımadası'na girişi güneyde Habeşistan ve kuzeyde Suriye yoluyla olmuştur. Hristiyanlığın kuzeyden girişi, kilisede çıkan ihtilaflar üzerine İmparatorluk baskısından kaçan muhalif gruplar sayesinde MS IV. asrın ortalarında gerçekleşmiştir.[480] Güneyde ise Bizans'ın, İran aleyhine ittifak kurmak amacıyla gönderdiği heyette bulunan rahiplerin Basra, Zafar ve Aden'de açtıkları kili-

---

[475] İbn Habîb, **a.g.e.**, s. 244.

[476] İbn Sa'd, **Tabakât**, 8c., Dâru Sâdır, Beyrut, 1968, C. 5, s. 79; Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah b. İshâk İsfahânî Ebû Nuaym İsfahânî (V: 403/1038), **Ma'rifetü's-Sahâbe**, 3c., thk. Muhammed er-Râzî b. Hac Osman, Mektebetü'd-Dâr, Medine, 1988, C. 3, s. 263.

[477] İbn Habîb, **a.g.e.**, s. 185; Şüccâ, **a.g.e.**, s. 59.

[478] Abdürrezzâk es-San'ânî, **a.g.e.**, C. 6, s. 16, 17, 18; Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Fazl ed-Dârimî (V: 255/868), **Sünen-i Dârimî**, 6c., Çev. ve thk. Abdullah Aydınlı, Madve Yayınları, İstanbul, 1995, C. 6, s. 208.

[479] Lecker, **a.g.m.**, s. 638.

[480] Günaltay, **a.g.e.**, s. 91.

selerle başlamıştır. MS 345 ve MS 525'te gerçekleşen Habeş istilaları,[481] Lahmîler'in çöldeki kabilelere misyonerler göndererek Hristiyanlığı, dolayısıyla topraklarını genişletmeleri,[482] Gassânî Kralı Hâris'in MS 548'de Bizans'a yaptığı ziyarette iki piskoposun Busrâ ve Urfa kiliselerine atanmasını sağlaması[483] Hristiyanlığın sınırlı da olsa, Arap Yarımadası'nda güçlenmesinin önünü açmıştır. Böylece Kuzâa, Cüzâm, Tağlib, Bekr, İyad, Temîm, Tay, Hâris b. Kâ'b ve Kinde kabileleri arasında -çoğunlukla kısmi olarak- Hristiyanlık yayılmıştır.[484] Bölgesel olarak ise Hristiyanlık, Lahmî toprakları, Güney Arabistan ve Filistin'de yayılmıştır.[485]

Bazen yönetici aileler ve kabile halkı arasında din konusunda farklılıkların olması var olan rivâyetlerin genellemeci bir yaklaşımla okunamayacağının göstergesidir. Örneğin, Hristiyanlık Lahmîler arasında yaygın bir din iken, Gassânî Kralı Hâris'in oğlunu esir alan Hîre Kralı, onu Uzzâ putunun önünde öldürmüştür.[486]

Kinde kabilesinin güneyde yaşayan kolları arasında Hristiyanlığın yayıldığı konusunda herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Zü-Nüvas'ın ordusunda, Hristiyanlar'a karşı açılan ve ezici bir zaferle sonuçlanan savaşa katıldıklarını anlatan Ja 1028 yazıtı[487] bunun en önemli göstergelerindendir. Kuzeyde ne zaman Hristiyanlığı kabul ettikleri konusunda kesin bir bilgi sunmak zordur; ancak MS 502 yı-

---

[481] Günaltay, **a.e.**, s. 94.
[482] de Lacy O'leary, **Arabia Before Muhammad**, Kegan Paul Trench Trubner & Co., London, 1927, s. 140.
[483] O'leary, **a.g.e.**, s. 139.
[484] Theresia Hainthaler, "Christians Arabs Before İslam", **People From Desert**, s. 37
[485] Hainthaler, **a.g.m.**, s. 37.
[486] O'leary, **a.g.e.**, s. 165.
[487] Bkz. Dipnot 30, 31.

lında Bizans ile yapılan anlaşma ile Hristiyanlığı kabul ettikleri ihtimal dâhilindedir.[488]

İslam döneminde Dûmetü'l-Cendel'de Bizans'a bağlı olarak[489] yöneticilik yapan Ükeydir b. Abdilmelik'in[490] ve kardeşi Bişr'in[491] Hristiyan olduğunu biliyoruz. Rasûlullah'ın (s) onunla cizye vermesi şartıyla yaptığı anlaşma[492] bunun göstergesidir. Ayrıca yaptırdığı kilisedeki yazıtta ailesinin ve kendisinin Hristiyan olduğunu ilan eden Hind bt. Hâris'den ve Kindeli prenses Mâriye'nin isminden, Kinde'nin Hristiyanlığı hakkında kuvvetli deliller edinebiliyoruz. Hind'in yazdırdığı kitâbenin metni şöyledir: "Bu kiliseyi kralların kızı ve kral Amr b. Münzir'in annesi olan melike Hind bnt. Amr b. Hucr yaptırmıştır. Onun kendisi, oğlu ve babası Mesih'in hizmetçileridirler. Krallar kralı Hüsrev Nuşirevân ve Üsküf Efrâyim zamanında, onun günahlarını bağışlasın, kendisine ve çocuklarına merhamet etsin, onları kabul etsin ve doğru yolda yürümek için onları desteklesin, çağlar boyunca onunla ve oğluyla beraber olsun diye Allah için yaptırdı."[493]

Ayrıca, Ma´dikerib b. Hâris (b. Amr)'in "Kim işlerinde Allah'tan korkarsa, kurtuluşu umar, ibret alırsa ve kim Allah'ı, göklerin Rabbi bilir de, bunun dışındaki bir itikadı günah bilirse ki O (Allah), görülmeyenleri görür. Zebûr'un sağlam hükümleri onun yanındadır" şeklinde tercüme edebileceğimiz şiiri; oğlu Kays'ın, "Kim fazilet ve üstünlük istiyorsa bana doğru gelsin. Ben, yerin altında ya da üstünde makam sahibi hiç kimseden korkmam. Ancak güç sahibi ve yardım istenilenden korkarım, bize güneşi ve ayı hizmetçi kılan odur" şeklin-

---

[488] Shahid, **Sixth.**, s. 696.
[489] Mes'ûdî, **Tenbîh**, s. 248; Trimingham, **a.g.e.**, s. 277.
[490] Vâkıdî, **a.g.e.**, C. 3, s. 1025.
[491] İbnü'l-Kelbî, **Ma´ad**, C. 1, s. 191.
[492] İbnü'l-Kelbî, **a.e.**, C. 1, s. 190.
[493] İsfahânî, **Diyârât**, s. 168. Ayrıca Bkz. Dipnot 280.

de tercüme edilebilecek şiiri de onların, dolayısıyla kuzeydeki Kindeliler'in Hristiyan akîdesine sahip olduklarına işaret olarak yorumlanmıştır.[494]

E. Dil ve Edebiyat

İslam öncesi Arabistan'da kuzey ve güney ayrımının en önemli ayrışma noktalarından biri dil ve bu dillerin ifade edildiği yazı sistemleridir. Bu yüzden bu dönemde iki ayrı lehçeden ve iki ayrı yazıdan bahsetmemiz mümkündür. Dil, kuzey ve güney lehçesi olmak üzere iki ana gruba ayrılırken; yazı olarak güneyde Müsned, kuzeyde ise Cezm yazısı kullanılmıştır. İslam öncesi döneme yakın tarihlerden başlamak üzere, İslam döneminde kuzeydeki yazı ve lehçe güneye de hâkim olmuş ve İslam geldiği zaman Arap Yarımadası, ana omurgasını dilin oluşturduğu asgari bir ortak kültürde bu şekilde buluşabilmiştir.

Müsned, Arapların kullandığı en eski yazıdır.[495] Ayrık yazılan yirmi dokuz harften oluşur ve Kuzey Arapçasından farkı "ş" ile "s" arasında bir ses fazlalığıdır. Sağdan sola yazılır ve sessiz harflerden oluşur. Harflerin okunuşuna dair işaretler içermez.[496] Genellikle kelimelerin arası dik bir çizgiyle ayrılır. Ayrıca müsned yazısında, kral "Amdân Yehkabid" için kullanılan "ayn/be+he" örneğinde olduğu gibi, kral ve ilah isimleri için bazı kısaltmalar kullanıldığını,[497] sayıların ise özel işaretler arasında bulunduğunu biliyoruz.[498] Müsned yazının

---

494 Hilmi Mahrûs İsmail, **eş-Şarku'l-Arabi'l-Kadîm ve Hadâratuhu: Bilâdün ma beyne'n-Nehreyni ve'ş-Şam ve'l-Cezîreti'l Arabiyyeti'l-Kadîme**, Müessesetü'ş-Şebâbi'l-Câmia, İskenderiye, 1997, s. 386.

495 Cevad Ali, **a.g.e.**, C. 8, s. 153.

496 Bafakih, **Yemeni'l Kadîm**, s. 197.

497 Şerefeddîn, **a.g.e.**, C. 3, s. 4.

498 Bafakih, **a.g.e.**, s. 197.

kökenleri konusunda, Fenike yazısından doğduğu[499] şeklinde görüşler olmasına karşın bunlar genellikle harflerdeki şekil benzerliği ve coğrafi bağlantılar üzerine kurulmuş nazariyelerdir.[500]

Kuzey bölgesinde hâkim olan yazı ise Cezm yazısıdır. Bu ismi müsned yazısından ayrı olmasından dolayı aldığı düşünülmektedir.[501] Kökeni, Fenike yazısından doğan Ârâmî yazısıdır. Ârâmî yazısını ise geç dönem Nebâtî yazısı ve Kur'ân'ın yazıldığı günümüz Arap harflerine uzanan bir gelişim seyri izlemiştir.[502] Yazılmasının kolay olmasından dolayı bu yazı, MS VI. asırdan sonra müsned yazının yerini almıştır. Güneyde Nebâtî yazısı ile yazılmış yazıtlar, Orta Arabistan'daki Karyetü'l-Fav yazıtları, Yemâme ve Bahreyn'de bulunan müsned yazıtlar,[503] kuzeyde müsned yazısının kullanılması yarımadada her iki yazı türünün doğdukları coğrafi sınırların dışında da kullanıldığını göstermektedir.

Müsned yazısı ile yazılmış Karyetü'l-Fav'daki yazıtlar bölgede yazılı kültürün önemli ölçüde geliştiğini göstermektedir. Kayaların üzerinde, duvarlarda, süs eşyalarında, çarşıda, mezar taşlarında, kemiklerde, tahta, demir ve mermer kaplarda yazılmış yazılar bunun en belirgin örnekleridir.[504] Müsned yazısı burada kendine has bir özellik gösterir.

Kullanılan dil, gramer olarak Kuzey Arapçası'nın özelliklerinin hâkim olduğu, hem kuzey hem de güney lehçesinin özelliklerini

---

499 Çağatay, **a.g.e.**, s. 13.
500 Bafakih, **a.g.e.**, s. 123.
501 İbnü'l-Kelbî, **Ma´ad**, C. 1, s. 190.
502 Cevad Ali, **a.g.e.**, C. 8, s. 174.
503 Dellû, **a.g.e.**, s. 216.
504 Ensârî, **a.g.e.**, s. 28.

taşıyan bir görünüm arz eder.[505] Bunun sebebi ise halkın kuzey ve güneyli olarak karışık olmasındandır.[506] Ayrıca Orta Arabistan Bölgesinde kaya üzerinde bulunan bir yazıda "Kinde Kralı Hucr b. Amr" yazısı Kinde'nin MS V. asırda bu yazıyı kullandığının göstergesidir.[507]

Kinde'nin zamanla kuzey yazısını öğrenip benimsediğini ve Hicaz'da öğrenilmesine aracı olduğunu Belâzürî'nin rivâyetinde görebiliyoruz. Bu rivayete göre Dûmetü'l-Cendel yöneticisi Ükeydir b. Abdilmelik'in kardeşi Bişr, yazıyı seyahat ettiği Hîre'de öğrenmiş; daha sonra Mekke'de Süfyan b. Ümeyye ve Ebû Kays b. Abdimenâf ondan öğrenmiştir. Tâif, Şam ve Mudar Bölgesi de yazıyı ondan öğrenmiştir.[508] Suyûtî'nin aktardığı bir rivâyette ise yazı Hûd'un (as) vahiy kâtibi-Kinde-Hîre-Enbar yoluyla Mekke'ye ulaşmıştır.[509] Her iki rivâyette de Kinde'nin yazının yayılmasında önemli bir rol oynadığını görüyoruz. İkinci rivâyette yazının kökeninin Hûd'un (as) vahiy kâtibine, yani Yemen Bölgesine bağlanması 'Cezm yazısının bitişik Müsned yazıdan, Hicaz ve Necid'in kuzeyindeki yerleşik kabileler eliyle MS IV. asırdan önce geliştiği'[510] şeklindeki görüş ile kısmen örtüşmektedir.

---

[505] Ahmad al-Jallad, "On the Genetic Background of the Rbbl bn Hf'm Grave Inscription at Qaryat al-Faw", **Bulletin of the School of Oriental and African Studies**, Vol. 77, October, 2014, s. 453. Müellif, burada çıkan yazıtların kuzey ve güney Arapçası dışında Sami kökenli başka bir dile ait olduğu ihtimalini de özellikle vurgulamaktadır.

[506] Ensârî, **a.g.e.**, s. 28.

[507] Bkz. Dipnot 28.

[508] Belâzürî, **Fütûh**, s. 691; İbnü'l-Kelbî, **Ma´ad**, C. 1, s. 192

[509] Ebü'l-Fazl Celâleddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr Suyûtî (V: 911/1505), **el-Müzhir fî Ulûmi'l-Luğa ve Envâiha**, 2c., thk Muhammed Ahmed Cadelmevlâ Bek vd., Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kâhire, [t.y.], C. 2, s. 349; Cevad Ali, **a.g.e.**, C. 8, s. 164.

[510] Saad Abdulhab, "Roots of Modern Arabic Script: From Musnad to Jazm", **Dahesh Voice**, Vol. 50-51, New York, 2007-2009, s. 8.

Kuzey ve güney lehçesinin iki ayrı dil mi yoksa aynı dilin iki farklı lehçesi mi olduğu cevap verilmesi gereken önemli bir sorudur. İbn Haldûn'a göre Himyer Lisânı yani İslam öncesi güneyde konuşulan dil, Mudârî Arapça'dan yani Kuzey Arapçası'ndan tamamen farklıdır. Himyer dilini kuzeyli dil kaideleri ile açıklamak ilmen yetersizlerin işidir.[511] Yine Ebû Amr el-Âlâ'nın (V: 154/771) "Himyer dili bizim dilimiz değildir"[512] sözü bu cümledendir. Çağdaş birçok araştırmacı da bu şekilde düşünmesine rağmen[513] aynı dilin iki farklı lehçesi olduklarına dair fikir daha geçerli görünmektedir. İslâm'a yakın dönemde oluşan dil birlikteliği, kaynaklarda iki ayrı dil olduklarına dair örneklerin yok denecek kadar azlığı[514] güney dilindeki yazıtlarda geçen ortak; başta mekân, ilah, şahıs isimleri[515] olmak üzere birçok kelimenin benzerliği bu ikinci fikri daha geçerli kılmaktadır.

Kuzey ve güney lehçeleri arasındaki ortaklıklara rağmen birtakım kelime farklılıkları, nahiv kurallarındaki kimi değişiklikler[516] ve bazı şahıs isimleri[517] bu iki ana lehçe arasındaki ayrışan noktalardandır. Nitekim Hemdânî bunu, "Himyer kabilesi konuşurken, Himyer Lehçesi ile Kuzey Arapçası'nı karıştırdıklarından dolayı fasih konuşamazlar. Örneğin "Ya İbnü ammi" yerine; "Yebne maâm' derler"[518] şeklinde aktarır. Aynı şekilde bazen 'kâf' yerine 'cim' harfi kullandıkları ve Kâbe yerine Câbe, 'A'tâ' yerine 'Antâ' ya da kaf harfini şîn harfi

---

[511] İbn Haldûn, **Mukaddime**, 2c., haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1982, C. 2, s. 1337.
[512] Şerefeddîn, **a.g.e.**, C. 3, s. 4.
[513] Bkz. Shahid, **İslam Öncesi**, s. 21; Çağatay, **a.g.e.**, s. 35; al-Jallad, **a.g.m.**, s. 453.
[514] Bafakih, **a.g.e.**, s. 194.
[515] Şerefeddîn, **a.g.e.**, C. 3, s. 13.
[516] Bafakih, **a.g.e.**, s. 195.
[517] Günaltay, **a.g.e.**, s. 40.
[518] Hemdânî, **a.g.e.**, s. 277.

olarak söyleyerek “lebbeyş Allahumme lebbeyş”[519] demeleri var olan bu lehçe farkından dolayıdır.

Var olan bu lehçe farkından dolayı Kuzey Arapçası ile uyum sağlamayan bazı farklılıkların Kindeliler arasında da var olduğunu bize ulaşan rivâyetlerden anlayabiliyoruz. Hemdânî, Hadramevt Bölgesinin fasih konuşamadığını, bu bölgede en fasih konuşanların ise Hemdan ile birlikte Kinde ve alt kolu Sedif olduğunu belirtir. Ayrıca Sekâsik kolunun, Kila' kabilesinin Necid Bölgesindeki topraklarında olduğu için Himyer Lehçesi ile Mudar Lehçesini karıştırarak konuştuğundan fasih konuşamadığını belirtir.[520] Buna benzer örnekler olarak Kinde'den Hâris b. Hânî'nin 'ey Hucr' yerine 'ey Hukr' demesi,[521] Yemen Lehçesinde asil ve şerefli anlamında “Karîd”[522] kelimesinin Kindeli bir kişi için (Hucru'l-Karîd) lakap olarak kullanılması, Kindeli birinin müsned yazıyı okuyabilmesi[523] gibi örnekleri zikredebiliriz. Ayrıca Bekr b. Vâil kabilesi şairlerinden Albâ b. Erkâm'ın şiirinde 'nas' yerine 'nât', 'ekyas' yerine ise 'ekyat' kelimelerini kullanması,[524] Bekr b. Vâil kabilesinin Kinde ile müttefik olup aynı toprakları paylaşmalarından dolayı böyle olduğu veya bu şiirin Yemenli râviler, özellikle de Kindeli raviler eliyle nakledildiği ihtimâlini akla getirmektedir. Böylece bu örnek de konu açısından destekleyici bir anlatım olarak mütalaâ edilebilir.

Kur'ân'da Hûd ve Yûsuf Sûrelerinde “üzülme” anlamındaki 'fela tebteis' (فلا تبتئس)[525] ifadesinin, Enbiya Sûresi'nde “yollar” anla-

---

519 Cevad Ali, **a.g.e.**, s. 571, 573, 577.
520 Hemdânî, **Cezîre**, s. 277, 278.
521 İbnü'l-Kelbî, **Ma´ad**, C. 1, s. 142; İbnü'l-Esîr, **Üsdü'l-gâbe**, C. 1, s. 398.
522 İbn Nasırüddîn, **Tavzîh**, C. 2, s. 394.
523 Hemdânî, **İklîl**, C. 1, s. 2.
524 Cevad Ali, **a.g.e.**, C. 8, s. 572.
525 Hûd, 11/36; Yûsuf, 12/69.

mındaki ‘ficâc’ (فجاجا) kelimesinin,[526] Saffât Sûresi’ndeki “veya daha fazla” anlamında ‘ev yezîdûn’ (أو يزيدون) kelimelerinin[527] ve Vâkıa Sûresi’ndeki “dağlar serpiştirildikçe serpiştirildi” anlamındaki ‘büsseti’l-cibâlü bessâ’(بست الجبال بسا) ifadelerinin[528] Kinde lehçesine ait kelimeler olduğu ifade edilmiştir.[529]

Kinde, İslâm’a çok yakın bir dönemde Orta Arabistan’da kabileleri bir arada tutan hâkimiyeti, ünlü şair İmruü’l-Kays, Ma´dikerib b. Hâris gibi şairlere sahip oluşuyla şiirdeki üstünlüğü[530] sayesinde “MS VI. yüzyıla doğru kabile lehçelerinden ayrı, onları ortak bir kültür etrafında birleştiren bir şiir dilinin ve edebiyatın gelişmesinin” altında yatan en önemli faktörü temsil etmektedir.[531]

F. Ticaret

Yemen ve Hadramevt Bölgesindeki gelişmiş medeniyetin temelinde bölgenin münbit toprakları ve tarıma elverişli iklimi vardır.[532] Bölgede sakız, buhur gibi antik dünyanın çok talep gören ürünlerinin yetiştirilmesi ve konumu dolayısıyla Hindistan ve Habeşistan’dan gelen ürünlerin kuzeye aktarıldığı noktada bulunması; dilin, ticaret

---

[526] Enbiyâ, 21/31.
[527] Saffât, 37/147.
[528] Vâkıa, 56/4.
[529] Ebû Ubeyd, **Luğatü’l-Kabâili’l-Vâride fi’l-Kur’âni’l-Kerîm**, (Çevrimiçi) http://shamela.ws/browse.php/book-920, 28/5/2015, s. 8, 10, 12, 13. Bu eserin Ebû Ubeyd’e ait olduğu kesin değildir. Bkz. Zülfikar Tüccar, “Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm”, **DİA**, C. 10, s. 246.
[530] Mumayiz, **a.g.m.**, s. 143.
[531] Lewis, **a.g.e.**, s. 29.
[532] Ağaçların, meyvelerin ve tarım alanlarının çokluğundan dolayı Yemen, “el-Yemenü’l-hadrâ” olarak isimlendirilmiştir. Bkz. Hemdânî, **Cezîre**, s. 65; Günaltay, **Araplar ve Dinleri**, s. 27.

yapılan kavimlerin diline yakın olması[533] Yemen Bölgesinde ticaretin gelişmesindeki ana etkenlerdir.

Kinde kabilesinin ana yerleşim yerlerinden olan Hadramevt Bölgesi, tahnitte kullanılan sakız ağacının bu bölgede yetişmesi, ayrıca altın ve değerli taşlar, işlenmiş değerli deriler, gösterişli elbiseler, fildişi ve inci ticareti sayesinde önemli bir ticaret merkezî konumundadır.[534]

Hindistan'dan Arap Deniz'i vasıtasıyla gelen ürünler[535] Hadramevt Bölgesinde toplanır ve buradan deve kervanları ile taşınırdı.[536] Bu bölge antik zamanlarda Necran üzerinden Arap Körfezi kıyılarına; Kızıldeniz kıyılarından Gazze ve Dımaşk şehrine ulaşan ticaret yollarının Arabistan'daki başlangıç noktasındadır. İslami dönemde ise Hadramevt'ten başlayan, antik dönemdeki aynı duraklara ulaşan ticaret yolunun başlangıcında bulunur.[537] Bu iki yol, Arabistan dâhilindeki iki ana ticaret yoludur.[538]

Kaynaklar bize İslam öncesine yakın dönemlerde, Yemen Bölgesinde, Aden, San´â, Râbiye, Cened, Şihr ve Necrân pazarlarının kurulduklarını bildirmektedir.[539] Bunlardan Zilkâde'nin ortasında kurulan Râbiye pazarında Kinde'nin aktif olduğunu ve gelenlere koruma sağladığını görüyoruz.[540] Kuzeyde, Dûmetü'l-Cendel'de kurulan aynı adı taşıyan pazarda ise yönetici Kinde'den Ükeydir b. Abdilme-

---

533 Corci b. Habîb Zeydan, **İslam Medeniyeti Tarihi**, 3c., Çev. Zeki Meğamiz, Doğan Güneş Yayınları, İstanbul, 1971, C. 1, s. 15

534 Tersîsî, **a.g.e.**, s. 37.

535 Zeydan, **a.g.e.**, s. 14; Kennedy, **a.g.e.**, s. 15.

536 Pirenne, **a.g.m.**, s. 50.

537 Kennedy, **a.g.e.**, s. 15, 16.

538 Münzir Abdülkerîm Bekr, **Dirasât fi Târîhi'l-Arab Kable'l-İslam: Tarihu'd-Düveli'l-Cenûbiyyeti fi'l-Yemen**, Matbaâtu Camiatu Basra, Bağdat, 1980, s. 375.

539 İbn Habîb, **a.g.e.**, s. 266, 267; Şüccâ, **a.g.e.**, s. 88.

540 İbn Habîb, **a.g.e.**, s. 267.

liktir.[541] Hadramevt Bölgesinde meşhur olan dokuma ürünleri ve ayakkabıların[542] ise bölge ve dolayısıyla Kinde'nin ticari hayatında etkin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Kaynaklarda Ükeydir b. Abdilmelik'in kardeşinden ganimet olarak bir kaftan alındığı ve Medine'ye gönderildiği aktarılmaktadır. Yakaları altınla işlenmiş bu kaftanı Müslümanlar çok beğenmiş; dokunarak şaşkınlıklarını ifade etmişlerdir.[543] Aynı şekilde Kinde heyetinin Rasûlullah'a (s) geldikleri zaman "yakaları ipekle süslenmiş elbiseler" giymeleri[544] kullandıkları bu elbiselerin ticaretini de yapmış oldukları ihtimalini akla getirmektedir. Kaynakların, nübüvvetin ilk yıllarında Mekke'ye arkadaşı Abbas b. Abdülmuttalib'in yanına geldiğini rivayet ettiği Afîf el-Kindî'nin, buraya pazarlarda satmak üzere parfüm veya elbise almak için gelmesi,[545] ayrıca Abbas b. Abdülmuttalib ve Rebîa b. Hâris'in Kinde ile var olan ticarî ilişkileri,[546] Ükeydir b. Abdilmelik'in kardeşinin Kureyşli tüccarlarla ilişkisi[547] Kinde'nin ticari faaliyetlerini gösteren önemli örneklerdir.

Kinde'nin bir dönem başkenti olmuş Karyetü'l-Fav şehrinde yapılan kazılar da, Kinde'nin ekonomik hayatında ticaretin önemli bir yer tuttuğunu gösteren muhkem deliller sunar. "Şehrin batı kıyısında bulunan ve yaklaşık 750 m^2 boyutlarında, birbirine bitişik üç duvar ile çevrilmiş, etrafında yedi kule bulunan, sağlı sollu dükkanların ve bu dükkanlara ait, üçer dörder bölmeye ayrılmış depoların bulunduğu,

---

[541] İbn Habîb, **a.e.**, s. 264.
[542] Salih Hamid, **a.g.e.**, C. 1, s. 95.
[543] İbn Hişâm, **Sîre**, s. 1031.
[544] İbn Hişâm, **a.e.**, s. 1079.
[545] İbn Sâd, **a.g.e.**, C. 8, s. 17; Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ Ebû Ya'la el-Mevsılî (V: 307/919), **Müsnedu Ebî Yâ'la el-Mevsılî**, 7c., thk. Mustafa Abdülkâdir Ata, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998, C. 2, s. 75; Taberî, **a.g.e.**, C. 2, s. 312.
[546] Bkz. Sayfa 15, Dipnot 58.
[547] Bkz. Dipnot 508.

iki katlı, kendine ait bir su deposu olan"[548] sistemli bir çarşı bunun en önemli göstergesidir. Çarşıdaki dükkânların duvarlarında tanrı Kahl'ın adının sürekli tekrarlanması[549] ticaretlerini kutsallaştırma ve tanrılarının onayına bağlamanın göstergesi olarak yorumlanabilir.

Karyetü'l-Fav, konumu itibariyle önemli bir ticari kavşaktır.[550] İslam sonrası dönemde de canlılığını koruyan Necran-Basra hattında konumlanmış olması, burada bulunan madeni paralar ve çanak çömleğin Basra Körfezi civarında da bulunması iki bölge arasındaki ticari bağların kuvvetli olduğunu göstermektedir.[551] Başlı başına ticaretin canlılığına örnek gösterilebilecek bronz ve gümüşten paralar, bir yüzünde tanrı Kahl'ın ismi, diğer yüzünde ise oturan ya da ayakta duran bir figür müsned yazılarla çevrilmiş şekilde darp edilmiştir.[552] Ayrıca tüccarların, üzerinde müsned yazılar bulunan resmi mühürleri, ağırlık birimleri, ölçü kapları, ticareti yapılan tahıl, parfüm, dokuma ürünleri, bakır, altın, gümüş gibi değerli taşlar, var olan ticarî hareketliliğin göstergelerindendir.[553]

G. Tarım ve Hayvancılık

MÖ 2500'lü yıllara uzanan Mısır hiyeroglifleri Arapları "kumların halkı" olarak tavsif ederler.[554] Bu, Arabistan'ın Yemen başta olmak üzere birkaç bölgesi hariç, genelinde çöl ikliminin hüküm sürdüğünün en eski tarihî kayıtlarındandır. Mevcut iklim yarımada dâhilin-

---

548 Ensârî, **a.g.e.**, s. 18.
549 Ensârî, **a.e.**, s. 18.
550 Bkz. Syf. 18.
551 Daniel T. Potts, "Trans-Arabian Routes of the Pre-Islamic Period", **The Arabs and Arabia on the Eve of Islam**, Ed. F.E. Peters, Ashgate Variorum, Surrey, 2010, s. 51.
552 Ensârî, **a.g.e.**, s. 24.
553 Ensârî, **a.e.**, s. 16.
554 Abdülmin'im Abdülhâkim Seyyid, "Cezîretü'l-Arabiyye ve Menâtikîha ve Sükkâniha fi'n-Nukûşi'l-Kadîme fi Mısr", **Mesâdir**, C. 1, s. 39.

de tarım yapılabilecek alanları oldukça kısıtlamıştır. Yemen, Hadramevt, Tâif, Medine, Yemâme Bölgesi tarım yapılan önemli merkezlerdir.

Müsned yazıtlarda geçen birçok çeşit buğday, arpa, mısır, tahıl, meyve, keten, kabak, soğan, taze hurma, üzüm, misvak ve ılgın ağacı gibi yetiştilen ürünlere dair isimler, ayrıca meyve hasadı, elde edilen ürünlere duyulan sevinç, buğday depolanan yerler, tarım için kullanılan araziler, hububâtın depolanması için açılan kuyular, ziraî ürünlere zarar veren haşerât[555] gibi tarıma dair ifadelerin kullanılması, bölgede tarımsal faaliyetlerin tarihinin oldukça eski olduğunu göstermektedir. Yapılan setlerle suyun toplanması ve taşınması konusundaki ustalıkları Yemen ve çevresinde tarımın gelişmesinin önemli faktörlerindendir.[556] Güneydeki bu ürün çeşitliliği iklimin daha da sertleştiği kuzeyde azalır. Necid Bölgesinde daha ziyade buğday yetiştirilirken, Hicaz'ın bazı bölgelerinde hurma, Tâif'te ise üzüm yetiştirilmektedir.[557]

Kinde'nin en önemli yerleşim merkezi diyebileceğimiz Hadramevt'te, hububat, hurma, incir, susam ve sakız yetiştirilir.[558] Kinde'nin Hadramevt Bölgesinde yaşadığı yerler hakkında bilgi veren Hemdânî, buranın iki vadi üzerindeki irili ufaklı yerleşim birimleri olduğunu belirtir ve bu bölgede hurma, buğday, darı, pamuk yetişti-

---

[555] İbrâhim b. Nasır İbrâhim el-Büreyhî, **el-Hîref ve Sınaâ fi Dav'i Nukûşi'l-Müsnedi'l-Cenûbiyyi**, Vizâretü'l-Maârif, Riyad, 2000, s. 118-138.

[556] Tersîsî, **a.g.e.**, s. 37.

[557] Apak, **a.g.e.**, s. 169, 170.

[558] J. Schleifer, "Hadramût", **İslam Ansiklopedisi: İslam Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lügati: İA**, Milli Eğitim Bakanlığı, 1964, C. 5, S. 57; Abdullah b. Abdülkerîm el-Yemeni Cürâfî, **el-Muktetaf min Târîhi'l-Yemen**, el-Asrü'l-Hadis, Beyrut, 1987, s. 47.

rildiğini aktarır.[559] Ayrıca Dammûn adlı şehirde şarap imâlathâneleri olduğunu biliyoruz ki[560] bu, üzüm tarımı yapıp bunu işlediklerini göstermektedir.

Karyetü'l-Fav kazıları ise bize Kinde'nin hurma, buhur çeşitleri, üzüm ve tahıl tarımı yaptığını göstermektedir. Ağaç dikmek için kullanılan kapların varlığı, kazılarda çokça rastlanan hurma çekirdekleri ve duvarlara çizilen hurma resimleri, yapılarda kullanılan hurma kütükleri, bölgede hurma tarımının önemli ölçüde varlığını göstermektedir. Ayrıca buradaki kuyular ve yüzeye açılan suyolları var olan tarımsal aktivitelerin diğer göstergelerindendir.[561]

Bölgede bulunan deve, koyun, keçi ve sığır kemikleri burada yetiştirilen evcil hayvanları; duvar resimleri ve heykeller ise ceylan, geyik, vahşi deve ve yaban keçisi avladıklarına işaret etmektedir.[562] Ayrıca Ja 635 yazıtında bölgeden ganimet olarak alınan atlar ve hayvanlar, şehirdeki hayvancılığın göstergelerindendir.[563]

İslam kaynakları ise bize Kinde'nin yetiştirdiği atlardan özellikle bahsederler. Örneğin İbnü'l-Kelbî ve Muhammed b. Kâmil, Kinde'ye ait birçok attan bahseder.[564] İmruü'l-Kays'ın ve Eş´as b. Kays'ın at sırtında oldukları halde rivâyetlere konu olmaları, Kinde'nin savaş-

---

[559] Hemdânî, **Cezîre**, s. 171, 172, 173.
[560] Lecker, **Eve**, s. 342.
[561] Ensârî, **a.g.e.**, s. 16; Burrows, **a.g.e.**, s. 1.
[562] Ensârî, **a.g.e.**, s. 16.
[563] Bkz. Dipnot 130, 131.
[564] İbnü'l-Kelbî, "Nesebü'l-Hayl", **Kitâbân fi'l-Hayl**, rivaye Ebû Mansûr el-Cevâlikî; thk. Nuri Hammûdî Kaysî, Hâtim Sâlih ed-Dâmin, Mektebetü'n-Nehdati'l-Arabiyye, Beyrut, 1987, s. 33, 55; Muhammed b. Kâmil Sahibi't-Tâcî (V: 129/697), **el-Halbe fî Esmâi'l-Hayli'l-Meşhura fi'l-Câhiliyye ve'l-İslâm**, thk. Hâtim Salih ed-Dâmin, Matbuatu Mecmai'l-İlmi'l-Irâkî, Bağdad, 1983, s. ٢١١, 234, 239, 254; Hamid, **a.g.e.**, C. 1, s. 97-101.

larda at sırtında süvari olarak tavsif edilmesi[565] bunu destekleyici ifadeler olarak yorumlanabilir. Atın terbiyesi Güney Arabistan'da "eyalet yöneticileri" olarak tanımlayabileceğimiz "kayl"ların ön plana çıkması ve bölgenin feodalleşmesinin önünü açmıştır.[566] Bu, Kinde'nin de güneyde önemli bir güç olmasının yolunu açmış olmalıdır. Himyerîler'in Sebe Devleti'nin içerisinde askerî bir güç olarak ön plana çıkmaları gibi Kinde de Himyerîler'e bağlı olarak, askerî gücüyle ön plana çıkmış bir kabiledir.[567] Bu onların ticaret-tarım-hayvancılıkla elde ettikleri gücü savaşçılıklarıyla birleştirerek çevre kabileler üzerinde etkinlik sağlamaları şeklinde gerçekleşmiş olmalıdır.[568]

H. Şehir ve Mimarî

İslam öncesi Arap şehirleri çoğunlukla su kaynakları ve ticaret yolları üzerine kurulmuştur. Sarayları, tapınakları, kaleleri, su kemerleri, çarşıları ile Yemen'de gelişmiş bir şehirleşme ve mimarî olduğunu söyleyebiliriz. Orta Arabistan için ise bunu söylemek güçtür. İslam öncesi Arabistan'daki şehirler hepsinde aynı özellikler geçerli olmamak üzere genellikle çarşı, mabed, kalelerin bulunduğu ve surlarla çevrilmiş bir görünümdedir. İslâm'a yakın dönemde Necran, Dûmetü'l-Cendel, Mekke, Medine, Tâif, Hîre, Yemâme gibi şehirleri önemli şehirler olarak zikredebiliriz.

Kinde'nin bir dönem başkenti olmuş Karyetü'l-Fav şehrinin; üç adet çarşısı, tapınağı, etrafındaki surlar, yerleşim alanı, mezarları, bir ve iki katlı evleri ile klasik İslam öncesi şehir tarzını yansıttığı dü-

---

565 Bkz. Sayfa 51.
566 Shahid, **a.g.m.**, s. 27.
567 el-Gâzi, **a.g.e.**, s. 13.
568 Benzer ifadeler için Bkz. Günaltay, **a.g.e.**, s. 12.

şünülmektedir.[569] Zamanındaki en büyük şehir olduğu tahmin edilen burası, kuzeyden güneye 2 km., doğudan batıya ise 1 km. genişliğindedir. Yerleşim yeri dışında tarım için ayrılan yaklaşık 500 m. genişliğindeki alanla birlikte boyutlar daha da büyümektedir.

Burada inşâ edilen saray, 12-5 m. boyutlarında, dikdörtgen planlı, bazıları sekizgen sütunlar üzerine kurulmuş, tavanları ve duvarları resimlerle süslenmiş bir şekildedir.[570] Şehri korumak için doğu ve kuzey tarafından 1 km. ötede kalınlığı 6 metreye ulaşan surlar ve kapılar inşâ edilmiştir.[571] Yerleşim alanı olarak ayrılan bölümde 10 m. genişliğe varan odaları olan evler bulunmaktadır. Evlerin arası sokaklarla bölünmüştür ve "kervansaray" olarak nitelendirilen, birçok odası bulunan bir misafirhane de bu bölümde inşâ edilen yapılardandır.[572] Mezarlar, kral ve soylu mezarları ile sıradan mezarlar olmak üzere ikiye ayrılabilir. Sıradan halkın mezarları herhangi bir özellik taşımazken, kral mezarları yer altına, kolay girilemeyecek şekilde taş malzemeden inşâ edilmişlerdir.[573]

Karyetü'l-Fav'da kullanılan malzemeler genellikle kare ve dikdörtgen şeklindeki çamurdan tuğlalardır. Ayrıca kum, kül gibi malzemeleri alçı ile karıştırarak iç duvarlarını sıvamışlardır. Yapılar kare ve dikdörtgen burçlarla sağlamlaştırılmıştır. Bu burçlardan birinin, içerisindeki çok miktarda temiz ve iyi kum sebebiyle, su depolamak ve arıtmak için kullanıldığı tahmin edilmektedir.[574] Yapılarda var olan dik açılar kullanılan işçiliğin kalitesini göstermektedir. Evlerin üst katındaki tuvaletler ve boşaltılabilen lağım çukurları, su depoları ve

---

569 Ensârî, **a.g.e.**, s. 17, 22, 28.
570 Ensârî, **a.e.**, s. 18.
571 Ensârî, **a.e.**, s. 16.
572 Ensârî, **a.e.**, s. 21.
573 Ensârî, **a.e.**, s. 20.
574 Ensârî, **a.e.**, s. 17, 18.

yapıların temellerinde kullanılan yontulmuş taşlar, yer yer müsned metinlerle süslenmiş taştan pervazlar, kalınlığı 2 metreye yaklaşan duvarlar Karyetü'l-Fav şehrinin mimarîsinin genel özelliklerindendir.[575]

Hemdânî, Hadramevt'te Kinde'nin sahip olduğu bazı kalelerin isimlerini verir; ancak bunların mimarî özelliklerinden bahsetmez. Benî Ma´dikerib koluna ait Nüceyr, Şebve ve Hevre Kaleleri ve Benî Amr b. Muâviye'ye ait Terim Kalesi,[576] Heynen köyünde Tucîb koluna ait bir kale ve çarşı[577] Karkarâ'da bir kale,[578] varlığını bildiğimiz Kinde mimarî yapılarındandır.

Kaynaklarda bir işaret bulunmamasına karşın, üzerinde arkeolojik çalışmalar yapılan "Ur Kalesi"nin de (حصن العر) Kinde'ye ait olduğu tahmin edilmektedir. Bu kale MS 500'den sonra yapılmış, bir tarafı hendek olacak şekilde çevreye hâkim bir tepe üzerine kurulmuş, sağlam duvarlara sahip, gelişmiş su sistemi bulunan bir yapı şeklinde inşâ edilmiştir. Kalenin mimarîsindeki Bizans/Akdeniz etkisi, burayı inşâ edenlerin kuzeyden göç ettikleri ihtimalini akla getirmektedir. Kalenin etrafında beş km. boyunca var olan çökeltinin ise geçmişte, çölleşmeye sebep olan etkili bir sulama yapıldığının göstergesi olarak yorumlanmıştır. Buradaki su, çamurla birleştirilmiş taşlardan yapılmış suyolları sayesinde taşınmıştır. Kalenin duvarlarında çeşitli av sahneleri ve yarı maymun şeklinde bir figür avlanırken resmedilmiştir.[579]

---

[575] Ensârî, **a.e.**, s. 21.
[576] Hemdânî, **İklîl**, C. 8, s. 123.
[577] Hemdânî, **Cezîre**, s. 169.
[578] Ensârî, **Edvâ**, s. 6.
[579] E. J. Keall, "A Second Attempt to Understand The Hıstorıcal Context of Husn Al-ʿurr in The Hadramawt", **Proceedings of the Seminar for Arabian Studies**, Vol. 25, s. 56-61. (Aynı makâlenin Arapça tercümesi için Bkz. **Dirasât fi'l-Asâri'l-**

Dûmetül-Cendel'deki Ma'rid Kalesi ise Kinde'nin kuzeyde kullandığı kalelerden biridir. Bu kaleyi kendileri inşâ etmemiş olmakla birlikte hem üzerine yaptıkları eklemeler hem de İslam döneminde Ükeydir b. Abdilmelik'in kalesi olması bakımından önemlidir.[580]

MS V. ve VI. asırda kaleye duvarlar ve iki katlı yapılar eklenmiştir. Bu duvarlar kalenin diğer duvarlarına göre daha gelişmiştir ve iyi kesilmiş taşlardan yapılmıştır. Kalenin taşla döşenmiş zemin kısımları ile mozaiklerin de aynı dönemde yapıldığı düşünülmektedir.[581]

I. Sanat ve Meslekler

Karyetü'l-Fav'da ortaya çıkarılan mimarî yapılar ileri seviyede bir işçiliğin varlığını göstermektedir. Bu yapılarda kullanılan sanatların başında taş ve mermer işçiliği gelmektedir. Mezarlarda, saray, çarşı ve evlerde kullanılan yontulmuş taşların yanı sıra, bazalt, sabuntaşı, mermer, kireçtaşı, obsidyen, kaya kristali ve granit gibi taş çeşitlerini hassasiyetle kullanmışlardır.[582] Bu taşlardan insan ve hayvan heykelleri, elek, su kabı, tütsü kabı, sunak, kapak, mücevher kabı, mezar taşları[583] gibi malzemeler üretmişlerdir.

Karyetü'l-Fav şehrinde var olan sanat ürünlerinden bir diğeri metal, kumtaşı, kireçtaşı, mermer ve kilden yapılmış olan heykellerdir. Bu heykellerde dış etki hemen göze çarpar; ancak heykeltıraşlar bölgenin rengini eserlerine vermeyi başarmışlar ve yeni bir stil ortaya

---

Yemeniyye min Netâici Be'esâti Emrikiyyeti ve Kenediyyeti, Çev. Yasin Mahmud el-Halisî, Ma'hedü'l Emrikî li'd-Diraseti'l Yemeniyye, San'â, 2001, s. 295, 311.)

580 Khaleel Ibrahim Al-Muaikel, **A Critical Study of the Archaeology of The Jawf Region of Saudi Arabia with Additional Material on its History and Early Arabic Epigraphy**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Durham University, Durham, 1988, s. 109.

581 al-Muaikel, **a.g.e.**, s. 110.

582 Ensârî, **A Portraid**, s. 23.

583 Ensârî, **a.e.**, s. 68-75.

koyabilmişlerdir.[584] Heykeller arasında deve, yunus, aslan, keçi, su aygırı, çocukların oynaması için yapılan insan heykelleri, ayrıntıları ile resmedilmiş insan yüzleri, kanatlı ve bereket boynuzu tutan çocuk heykeli bulunmaktadır.[585] Boynuz heykeli üzüm salkımları ile çevrelenmiştir ve genellikle tarımsal bereketi simgeler. Helenistik kültürün bir yansıması olan bu öğe "MÖ VI. asırdan Bizans dönemine kadar kullanılmıştır."[586] Bu da bölgenin diğer kültürlerle ilişkisini göstermesi ve bölgedeki yerleşimin İslâm'a yakın dönemlere kadar uzanabileceği ihtimalini akla getirmesi bakımından önemlidir.

Kinde toplumunda var olan zanaat dallarından biri de ahşap işçiliğidir. Karyetü'l-Fav bölgesinde ahşaptan yapılmış tabutlar, parfüm kutuları, tabaklar, ölçü aletleri, taraklar bunun en önemli delilleridir.[587]

Bölgede bulunan cam eşyalar ise oldukça çeşitli ve kalitelidir. Bu, şehirdeki ticaretin canlılığı olarak yorumlanmıştır. Bu eşyalar çoğunlukla cam kaplar, bilezik, takılar, yüzük taşları ve boncuklardır.[588] Mücevherâta örnek olabilecek çok fazla örnek yoktur. Bulunanlar ise cam, kemik ve fildişinden yapılmış olan bilezik, kolye, boncuk ve küpelerdir.[589]

Kindeli prenses Mâriye bnt. Zâlim'in Kâbe'ye hediye ettiği, oldukça değerli küpeler de Kinde toplumunda değerli süs eşyası yapımının varlığına bir işaret olarak yorumlanabilir. Meydânî, bu küpe-

---

[584] Ensârî, **a.e**, s. 24.
[585] Ensârî, **a.e.**, s. 104-125.
[586] Aynur Civelek, "Antik Dönem Sanatında Bereket Boynuzu", **Arkeoloji ve Sanat Dergisi: Journal of Archaeology & Art**, Say. 143, Mayıs-Ağustos 2013, s. 103.
[587] Ensârî, **a.g.e.**, s. 24.
[588] Ensârî, **a.e.**, s. 23, 80, 81.
[589] Ensârî, **a.e.**, 23, 24, 82.

leri “üzerinde güvercin yumurtası gibi iki inci bulunan ve insanların kıymetini tahmin edemedikleri iki küpe”[590] şeklinde tarif eder.

Karyetü’l-Fav şehrinde en dikkat çekici sanatlardan biri de resimdir. Var olan resimler, kayalar üzerine kazınmış, birçoğu net olmayan basit insan ve hayvan resimlerinden, alçı ile sıvanmış duvarlar üzerine resmedilmiş, inorganik maddelerden yapılmış boyalarla boyanmış, ana renklerin yanında ara renklerin kullanıldığı ileri sanat ürünü resimlere kadar geniş bir yelpazededir.[591] Resimlerde deve, at, insan resimleri, savaş sahneleri, dans eden insanlar, krallara ait portreler ve onları avlanırken tasvir eden anlar çizilmiştir. Ayrıca resimlerde tanrı “Kahl” ismi özellikle vurgulanmaktadır.[592]

Rivâyetlerde İmruü’l-Kays’ın İstanbul yolculuğu öncesi emanet olarak bıraktığı dört zırh,[593] Vakıdî’nin “parlayan bir şimşek” şeklinde anlattığı bir kılıcın[594] varlığı, ayrıca Hadramevt’te şarap ürettikleri bir mekânın bulunması[595] kaynaklardaki rivâyetlerden hareketle -kesin olmamakla birlikte- Kindelilerin ürettiklerini tahmin ettiğimiz birkaç ürüne işaret olarak değerlendirilebilir.

---

[590] Ebü'l-Fazl Ahmed b. Muhammed b. Ahmed en-Nisâburî Meydânî (V: 518/1124), **Mecmaü'l-Emsâl**, el-Matbaatü'l-Hayriyye, Kâhire, [t.y.], s. 156.
[591] Ensârî, **a.g.e.**, s. 27.
[592] Ensârî, **a.e.**, s. 26,27, 128-139.
[593] İsfahânî, **Eğânî**, C. 9, s. 93.
[594] Vâkıdî, **Fütûhü'ş-Şam**, Dârü'l-Cil, Beyrut, [t.y.], s. 128.
[595] Bkz. Dipnot 560.

SONUÇ

Kökeni konusunda kuzeyli/Adnânî olduğuna dair İbnü'l-Kelbî'ye dayanan rivâyetler olmasına rağmen, genel kabule göre Kinde kabilesi güneyli; Kâhtanî kökenli bir kabiledir. Kabilenin atası ve isim babası olarak Sevr b. Üfeyr gösterilir. Bu ismi çoğunlukla, "o Kinde'dir, bu şekilde isimlendirilmesinin sebebi ise babasına nankörlük etmesi" cümlesi izlemektedir. Asıl yurtları Hadramevt Bölgesindeki yüksek rakımlı vadilerdir. MS V. asrın sonlarına doğru, ordularında önemli bir askeri gücü temsil ettikleri Himyerîler'e bağlı olarak Orta Arabistan'da yaklaşık yüz yıl hâkimiyet sağlamış bir devlet kurmuşlardır. Bu devlet, Câhiliye dönemi anlatılarına hâkim olan "İslam öncesinde Orta Arabistan'da kabileler üstü bir yönetim yoktur" kanaatinin aksine kimi araştırmacılar tarafından bölgede kurulan ve çoğunlukla bedevî karakterli kabileleri bir otorite altında toplayan güç olarak yorumlanmıştır. Kurdukları devletle Bizans-İran-Himyer ve ilk ikisinin Arabistan'daki müttefikleri Gassânîler ve Lahmîler ile bölgede yaşayan kabilelerden oluşan denklemde, Himyerîler'in müttefiki olarak yerini alan Kinde kabilesi, İslam kaynaklarında, siyasî tarihine dair oldukça geniş, Bizans kaynakları ve Yemen yazıtlarında ise kısmen bilgi sunulan ve böylece hakkındaki bilgiler yalnızca İslam kaynakları ile sınırlı kalmayan önemli bir kabiledir.

Büyük bir topluluk olan Kinde, diğer kabileler gibi birçok alt kola ayrılmıştır. Özellikle kuzeye göçleri sonrası -yaklaşık bugünkü

Suûdi Arabistan'ın sınırları kadar- oldukça geniş bir bölgeye hâkim olmuşlardır. Bu da geniş bir coğrafyaya dağılmalarının önünü açmıştır. Böylece Rasûlullah (s) zamanında Kinde mensupları, birbirine oldukça uzak, güneydeki Hadramevt Bölgesinde görüldükleri gibi Orta Arabistan'da Dûmetü'l-Cendel'de de görülebilmişlerdir.

Kinde, Orta Arabistan Bölgesinde kurduğu krallıkla İslam öncesi Arabistan tarihinde siyasî ve kültürel olarak önemli rol oynamıştır. İlk kral Hucr b. Amr, oğlu Amr b. Hucr ve sonrasında Hâris b. Amr döneminde gücünü koruyan Kinde krallığı, Hâris'in ölümünden sonra, hanedan içi mücadelelere sahne olmuş ve çöküşe geçmiştir. Kinde'nin ilk büyük kralı Hucr, karısının anlatımıyla "öfkesinden acı ot yiyen deve gibi ağzı köpürmüş" anlamında "Âkilü'l-murar" olarak nitelendirilmiş, bu isim onların Rasûlullah'ın (s) huzuna geldikleri zaman "Ya Rasûlallah, biz Âkilü'l-Murâr soyundanız" şeklinde övünecekleri bir lakap olarak kalmış ve kullanılmıştır. Hâris'in oğulları sonrasında Kays b. Seleme ve şair İmruü'l-Kays'ın Kinde'yi eski gücüne yeniden kavuşturma çabaları sonuç vermemiştir. İmruü'l-Kays'ın kabileyi eski gücüne kavuşturmak ve babasının intikamını almak için verdiği mücadele, bu çerçevede İstanbul'a, Bizans'ın desteğini almak için yaptığı yolculuk, İmparator Jüstinyen'le karşılaşmaları, dönüş sırasında Ankara'da hayatını kaybetmesi İslam kaynaklarının, Kinde'nin İslâm'a yakın dönemdeki serencâmı hakkında sunduğu malumât arasındadır. Bu mücadeleler sonuç vermemiş ve kabile mensupları yaklaşık bir asır önce çıktıkları Hadramevt'e geri dönmüşlerdir. Hadramevt'te yönetim, kabile içi çatışmalardan sonra, İslam döneminde kabileyi yönetecek olan Eş´as b. Kays'ın mensup olduğu aileye geçmiştir.

Hâris döneminde Bizans ile yapılan anlaşmayla başlayan Kinde-Bizans diplomatik ilişkileri, Kays b. Seleme döneminde gerçekleşen elçi ziyaretleri ile yoğunlaşmıştır. Bu ziyaretler Bizans tarihçileri Pro-

copius ve Nonnosus'un eserlerinde çok ayrıntılı olmamakla birlikte aktarılmıştır.

Bizans, sınır boylarındaki Arap kabile liderlerini askeri bir güç olarak İran'a karşı kullanmış ve onları "kral" olarak tanımlamıştır. Bu "krallar" Bizans siyasî hiyearşisinde bir yer edinmişler ve ekonomik olarak bundan fayda sağlamışlardır. Bizans ise bu şekilde hem dinamik askeri güç elde etmiş hem de sınır boylarını Arabistan içlerinden gelen yağmacı bedevî akınlarına karşı korumuştur. İslam kaynaklarında güçlerini kaybetmelerinden sonra dahi "Kinde kralları" olarak anılan yöneticilere sahip olan Kinde kabilesi, sahip olduğu bu unvan ile diğer kabileler arasında kendini üstün bir konumda görmüştür.

Müsned yazı ve Himyer Lehçesi ile yazılmış Yemen yazıtları Kinde hakkında bilgi sunan en sağlam kaynaklardır. Ayrıntılı olmayan bu yazıtlarda Kinde, çoğunlukla Himyer ordusunda alt birlikleri oluşturan kabilelerden biridir. Kinde liderleri ise kimi yazıtlarda "kral" olarak tavsif edilmişlerdir. Orta Arabistan Bölgesinde, arkeolojik kazılar yapılan ve İslam öncesi Arabistan tarihine dair önemli ipuçları sunan Karyetü'l-Fav şehrinin, yazıtlardan elde edilen bilgilerle Kinde'nin yaşadığı yer olduğunun anlaşılması, bu malzemenin Kinde tarihi konusunda bize sunduğu yeri doldurulamaz bilgiler arasındadır.

Kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla Kinde kabilesi Hadarî bir kabiledir. Orta Arabistan'da kurdukları devlet ile onlar kadim ve ileri Yemen kültürünün bölgeye taşınmasını sağlamışlardır. Hâkim güç oluşları, oldukça geniş coğrafyayı yönetmeleri ve şairleri ile İslam öncesinde alamet-i fârikası "dil" olmak üzere ortak bir kültürün oluşmasında en önemli faktördürler. Bu Câhiliye tarihinin anlaşılmasında çok önemli bir bilgi olsa gerektir.

Karyetü'l-Fav'da kuzey ve güney özelliklerine aynı anda sahip bir lehçe kullanan Kinde, İslam kaynaklarında yazının Hicaz Bölgesine girişi konusunda sunulan rivâyetlerin merkezindedir. Bu, onların gelişmiş kültürün taşıyıcıları oldukları ihtimalini kuvvetlendiren bir bilgidir. Onların bu üstünlükleri hâkim oldukları kabileler tarafından da kabul edilmiştir. Nitekim Kinâne kabilesinden önce "nesî" uygulamasını Kinde'nin yaptığı kaynaklarda geçen bilgiler arasındadır.

Karyetü'l-Fav bölgesinde yapılan kazılardan anlaşıldığı üzere, Kinde kabilesi, gelişmiş bir medeniyetin mensubudur. Bölgede bulunan yazıtlar, seramik eşyalar, süs eşyaları, heykeller, resimler ve yapılar bunun en önemli göstergeleridir. Ayrıca Dûmetü'l-Cendel'deki "Ma'rid Kalesi," Hadramevt'teki "İrr Kalesi" Kinde'nin mimarî konusunda gelişmiş bir seviyeye sahip olduğunu göstermektedir. İrr kalesinde, kuzeyli mimarî izlerini güneyde ortaya koyan bir unsur olmaları, kuzey ve güney arasında kültürün taşıyıcısı olmaları şeklinde kabilenin başka bir yönünü daha ortaya koymaktadır.

Kinde kabilesi güneyde Himyerîler'le olan coğrafi ve siyasî bağlantılarından dolayı, Yahudiliğin yaygın olduğu kabilelerden biridir. Kuzeye göçleri sonrası ise Bizans ile siyasî ilişkileri ve Hristiyan misyonerler vasıtasıyla Hristiyanlığı benimsemiş görünmektedirler. Şunu belirtmek gerekir ki bu iki ilahi din Kinde arasında bütün mensuplarını kapsayacak şekilde yayılmamış, diğer Arap kabilelerindeki gibi Kinde mensupları arasında da putperestlik canlı mevcudiyetini her zaman korumuştur.

İslam geldiği dönemde Hadramevt'te yaşayan Kinde kabilesi, H. 10./631. yılda Eş´as b. Kays'ın liderliğinde Medine'ye gelerek Müslüman olmuştur. Sürmelenmiş gözleri ve ipek işlemeli elbiseleri ile dikkat çekmiş olan bu heyet, yetiştirdikleri ürünlerden zekât vermek

üzere Rasûlullah (s) ile anlaşmışlardır. Konumuzun sınırları dışına çıkmakla birlikte, kabilenin irtidât etmesinde en önemli sebep –diğer bazı kabilelerde olduğu gibi- zekât vermeme isteği olmuştur. İslâm'a girişleri onların hayatını ilk yıllar itibariyle çok değiştirmemiştir ancak İslam öncesi siyaseten üstünlük iddialarını tamamen ortadan kaldırmıştır.

KAYNAKÇA

ABBOTT, Nabia, “Pre-Islamic Arab Queens”, **The American Journal of Semitic Languages and Literatures**, Vol. 58, January, 1941, s. 1-22.

ABDULHAB, Saad, “Roots of Modern Arabic Script: From Musnad to Jazm”, **Dahesh Voice**, Vol. 50-51, New York, 2007-2009.

ABDÜRREZZÂK, Abdürrezzâk, Ebû Bekr b. Hemmâm es-San'ânî (V: 211/827), **el-Musannef**, 11c., thk. Habîburrahman A'zamî, el-Meclisü'l-İlmi, Beyrut, 1983.

AHMED b. HANBEL, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed Şeybânî (V: 241/855), **el-Müsned**, şrh. Ahmed Muhammed Şakir, Dârü'l-Hadis, Kâhire, 1995.

ALGÜL, Hüseyin, “Hadramut”, **DİA**, C. 15, s. 65-68.

ALGÜL, Hüseyin, “Himyerîler”, **DİA**, C. 18, s. 62-63.

ALİ, Cevad, **el-Mufassal fî Târîhi’l-Arab Kable'l-İslâm**, 9c., Dârü'l-İlm li'l-Melâyin, Beyrut, 1968.

ANTERE, Antere b. Şeddâd b. Amr el-Absî (V: M. 614), **Dîvânu Antere**, nşr. Halîl el-Hûrî, Beyrut, 1893.

APAK, Âdem, **Anahatlarıyla İslam Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2012.

APAK, Âdem, **Asabiyet ve Erken Dönem İslam Siyasî Tarihindeki Etkileri**, Düşünce Kitâbevi, İstanbul, 2004.

al-ASMAÎ (ESMÂÎ), Ebû Saîd Abdülmelik b. Kureyb b. Ali (V: 216/831), **Fuhûletü'ş-Şuarâ**, yay. haz. Charles C. Torrey, Dârü'l-Kitâbi'l-Cedîd, Beyrut, 1980.

A'ŞÂ, Ebû Basir Sannâcetülarab Meymûn b. Kays b. Cendel (V: 7/629), **Dîvânu'l-A'şâ el-Kebîr**, şerh Muhammed Ahmed Kazım, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1994.

A'ŞÂ, Ebû Basir Sannâcetülarab Meymûn b. Kays b. Cendel (V: 7/629), **Dîvânu'l-A'şâ el-Kebîr**, thk. Hanna Nasr Hıttî, Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi, Beyrut, 1992.

ATHAMİNA, Khalil, "**İslam Öncesi Arabistan'da Kabile Kralları (Erken Dönem Arap Kaynaklarında Melik veya Zû't-Tâc Unvanları Üzerine Bir Çalışma)**", Çev. İsrafil Balcı, Celal Emanet, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Say. 18-19, s. 193-212.

AVCI, Casim, Recep Şentürk, "Kabile", **DİA**, C. 24, s. 30-32.

AYNÎ, Ebû Muhammed Bedreddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ el-Hanefî (V: 855/1451), **Umdetü'l-Kâri Şerhi Sahîhi'l-Buhârî**, 25c., İdaretü't-Tıbaâti'l-Münîriyye, Kâhire, [t.y.].

BAFAKİH, Muhammed Abdülkâdir vd, **Muhtârat min Nikâşâti'l-Yemeniyyeti'l-Kadîme**, el-Munazzamatü'l-Arabiyye, Tunus, 1985.

BAFAKİH, Muhammed, **Târîhü'l-Yemeni'l-Kadîm**, el-Müessesetü'l-Arabiyye, Beyrut, 1985.

el-BAĞDÂDÎ, Abdülkâdir b. Ömer b. Bayezid Abdülkâdir (V: 1093/1682), **Hizânetü'l-Edeb ve Lübbu Lübâbi Lisâni'l-Arab**, 13c., thk. ve şerh Abdüsselam Muhammed Harun, el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, Kâhire, 1976.

el-BAĞDÂDÎ, Ebü'l-Fedâil Safiyyüddîn Abdülmü'min İbn Abdülhak (V: 739/1338), **Merâsidü'l-Ittıla' ala Esmâi'l-Emkine ve'l-**

Bika', 3c., thk. Ali Muhammed Bicâvî, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut, 1954.

BARDAKOĞLU, Ali, "Diyet", **DİA**, C. 9, s. 473-479.

BEESTON, A. F. L., " Nemara and Faw", **Bulletin of the School of Oriental and African Studies**, Vol. 42, No. 1, s. 1-6.

BEESTON, A. F. L., "The Relations of Kinda With Saba and Himyar", **EI**, C. 5, s. 120.

BEESTON, A. F. L., "Two Bi'r Hima Inscriptions Re-Examined", **Bulletin of the School of Oriental and African Studies**, University of London, Vol. 48, 1985, s. 45-52.

BEKR, Münzir Abdülkerîm, **Dirâsât fi Târîhi'l-Arab Kable'l-İslam: Tarihu'd-Düveli'l-Cenûbiyyeti fi'l-Yemen**, Matbaâtu Camiatu Basra, Bağdat, 1980.

el-BEKRÎ, Abdullah b. Abdülazîz b. Muhammed Ebû Ubeyd (V: 487/1094), **Mu´cemu Me'sta'cem min Esmâi'l-Bilâd ve'l-Mevâzi**, 2c., thk. Mustafa es-Sekkâ, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, [t.y.].

el-BEKRÎ, Abdullah b. Abdülazîz b. Muhammed Ebû Ubeyd (V: 487/1094), **el-Mesâlik ve'l-Memâlik**, ٢c., thk. A. P. van Leeuwen, A. Ferre, Dârü'l-Arabiyye li'l-Kitâb, Kartaca, 1992.

el-BEKRÎ, **Câhiliye Arapları** (Mu´cem), Çev. Levent Öztürk, İz Yayıncılık, İstanbul, 1998.

el-BELÂZÜRÎ, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Yahyâ b. Câbir (V: 279/892), **Ensâbü'l-Eşraf**, 13 c., thk. Riyad Zirikli, Süheyl Zekkâr, Dârü'l-Fikr, Beyrut, 1996.

el-BELÂZÜRÎ, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Yahyâ b. Câbir (V: 279/892), **Fütûhu'l-Büldân: (Ülkelerin Fetihleri)**, Çev. Mustafa Fayda, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1987.

el-BEYYÛMÎ, Muhammed Mehran, **Dirâsât fî Târîhi'l-Arabi'l-Kadîm**, Câmiatü'l-İmam Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, Riyad, 1980.

BRİCE, William C., **An Historical Atlas of Islam,** E. J. Brill, Leiden, 1981.

BUKHARİN, M.D., "Towards the Earliest History of Kinda", **Arabian Archaelogy and Epigraphy**, say. 20, 2009, s. 64-80.

BURROWS, George S., **The Ancient Settlement of Qaryat al Fau**, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO), Paris, 1978.

el-BÜREYHÎ, İbrâhim b. Nâsır İbrâhim, **el-Hîref ve Sınaâ fi Dav'i Nukûşi'l-Müsnedi'l-Cenûbiyyi**, Vizâretü'l-Maârif, Riyad, 2000.

el-CÂHIZ, Ebû Osman Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Kinânî el-Leysî (V: 255/869), **el-Mehâsin ve'l-Ezdâd**, thk. Muhammed Süveyd, Dâru İhyai'l-Ulûm, Beyrut, 1991.

el-CÂSİR, Hamed, **el-Mu´cemü'l-Coğrâfi li'l-Bilâdi'l-Arabiyyeti's-Suûdiyye**, 4c., Dârü'l-Yemâme, Riyad, [t.y.].

el-CEVHERÎ, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd (V: 400/1009), **es-Sıhah Tacü'l-Luğa ve Sıhâhi'l-Arabiyye**, 6c., thk. Ahmed Abdülgafur Attâr, Dârü'l-İlm li'l-Melâyin, Beyrut, 1990,

CİVELEK, Aynur, "Antik Dönem Sanatında Bereket Boynuzu", **Arkeoloji ve Sanat Dergisi: Journal of Archaeology & Art**, Say.: 143, Mayıs-Ağustos 2013.

el-CÜRAFÎ, Abdullah b. Abdülkerîm el-Yemenî, **el-Muktetaf min Târîhi'l-Yemen**, el-Asrü'l-Hadîs, Beyrut, 1987.

ÇAĞATAY, Neşet, **İslam Öncesi Arap Tarihi ve Câhiliye Çağı**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara, 1982.

ed-DÂREKUTNÎ, Ebü'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed (V: 385/995), **el-Mu'telif ve'l-Muhtelif**, 5c., thk. Muvaffak İbn Abdülkâdir, Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1986.

ed-DÂRİMÎ, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Fazl (V: 255/868), **Sünen-i Dârimî**, 6c., Çev. ve thk. Abdullah Aydınlı, Madve Yayınları, İstanbul, 1995.

DEMİRCAN, Adnan, "Câhiliye Araplarında Kız Çocuklarını Gömerek Öldürme Âdeti", **İSTEM: İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi**, 2004, cilt: II, say. 3, s. 9-29.

DEMİRCAN, Adnan, **Câhiliye Döneminde Araplar**, Beyan Yayınları, İstanbul, 2015.

DEMİRCAN, Adnan, **İslam Tarihinin İlk Döneminde Arap-Mevâlî İlişkisi**, Beyan Yayınları, İstanbul, 1996.

DERVEZE, Muhammed İzzet b. Abdülhâdî b. Derviş, **Târîhü'l-Cinsi'l-Arabî fî Muhtelifi'l-Etvâr ve'l-Edvâr ve'l-Aktâr**, 8c., el-Mektebetü'l-Asriyye, Sayda, 1961.

DİCKSON, H. R. P., **The Arab of the Desert: a Glimpse into Badawin Life in Kuwait and Sau'di Arabia**, George Allen & Unwin Ltd, Londra, 1972.

ed-DİNEVERÎ, Ebû Hanîfe Ahmed b. Davud b. Venend (V: 282/895), **Ahbârü't-Tıvâl**, thk. Abdülmün'im Âmir, Mektebetü'l-Müsennâ, Bağdad, [t.y.].

DOE, D. B., Jamme, A., "New Sabaean Inscriptions from South Arabia", **Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland**, Vol. 1-2, 1968, s. 2-28.

EBÛ UBEYD, Kâsım b. Sellâm el-Herevî el-Ezdî (V: 224/838) **Lugatü'l-Kabaili'l-Vâride fi'l-Kur'âni'l-Kerîm**, (Çevrimiçi) http://shamela.ws/browse.php/book-920, 28/5/2015.

EBÛ ÛBEYD, Kâsım b. Sellâm el-Herevî el-Ezdî (V: 224/838), **Kitâbü'n-Neseb**, thk. Meryem Muhammed Hayrüddir, Dârü'l-Fikr, Beyrut, 1989.

EBÛ UBEYDE, Ma'mer b. Müsennâ et-Teymî el-Basrî (V: 209/824), **Eyyâmü'l-Arab Kable'l-İslâm**, 2c (1 ciltte), Adil Câsim Beyâtî, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1987.

EBÛ NUÂYM, Ahmed b. Abdullah b. İshâk İsfahânî (V: 403/1038), **Ma'rifetü's-Sahâbe**, 3c., thk. Muhammed er-Râzî b. Hac Osman, Mektebetü'd-Dâr, Medine, 1988.

EBÛ UBEYDE, Ebû Ubeyde et-Teymî el-Basrî Ma'mer b. Müsennâ (V: 209/824), **Şerhu Nekâizi Cerîr ve Ferazdak**, 3c., thk.

Velid Mahmut Halis, Mahmud İbrâhim, Mecma'u's-Sekafî, Abudabi, 1998.

EBÛ UBEYDE, Ma'mer b. Müsennâ et-Teymî el-Basrî (V: 209/824), **Kitâbü'd-Dibâc**, thk. Abdurrahman b. Süleyman el-Useymin, Abdullah b. Süleyman Cerbû, Mektebetü'l-Hanci, Kâhire, 1991.

EBÛ UBEYDE, Ma'mer b. Müsennâ et-Teymî el-Basrî (V: 209/824), **Şerhu Nekâizi Cerîr ve Ferazdak**, 3c., Ed. by Anthony Ashley Bevan, E. J. Brill, Leiden, 1905.

EBÜ'L-FİDÂ, İmâdüddîn el-Melikü'l-Müeyyed İsmail b. Ali (V: 732/1331), **el-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer**, 3c., Dârü'l-Maârif, Kâhire, [t.y.].

ELAYYAN, Hani, "Pre-Islamic Man of Excess", **People From The Desert: Pre-Islamic Arabs in History and Culture: Selected Essays**, Ed. Nader al-Jallad, Reichert, Wiesbaden, 2012, s. 19-28.

EMİN, Ahmet, **Fecrü'l-İslam: İslâmın Doğuşu**, Çev. Ahmet Serdaroğlu, Kılıç Kitâbevi, Ankara, 1976.

el-ENBÂRÎ, Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım b. Muhammed (V: 328/940), **el-Mufaddaliyyât li'd-Dabbî Maâ Şerhi'n-Vâfir li'l-Enbârî**, Ed. Charles James Lyall, The Clarendon Press, Oxford, 1921.

el-ENSÂRÎ, A. R., **Karyetü'l-Fav Sûretün li'l-Hadâreti'l-Arabiyye Kable'l-Islam fî'l-Memleketi'l-Arabiyyeti's-Suûdiyye = Qaryat Al-Fau a Portrait of Pre-Islamic Civilisation in Saudi Arabia**, Câmiatü'r-Riyad, Riyad, 1982.

el-ENSÂRİ, Abdurrahman “Arabia Before Islam”, Ed. Richard N. Frye, **History of Humanity: From the Seventh Century B.C. to the Seventh Century A.D.**, UNESCO, London, 1996, s. 139-142.

el-ENSÂRÎ, Abdurrahman et-Tayyîb vd., **Âsâru Mıntıkati’r-Riyad**, 10c., Vizaretü’l-Maârif, Riyad, 2003.

el-ENSÂRÎ, Abdurrahman et-Tayyîb, “Edvâun Cedîdetün ala Devlet-i Kinde min Hilâli Âsâri Karyeti’l-Fâv ve Nukûşiha”, **Dirâsâtu Târîhi’l-Cezîreti'l-Arabiyye: el-Kitâbü'l-Evvel: Mesâdiru Târîhi’l-Cezîreti'l-Arabiyye: Cüz'ü'l-Evvel ve Sâni = Studies in The History Of Arabia: Vol. I: Sources For The History of Arabia: Part 1-2**, Ed. Sâmi b. Seyyid Hammâs es-Sakkâr, Abdülkâdir Mahmûd Abdullah, Richard T. Mortel, Câmiatü'l-Melik Suûd, Riyad, 1984, s. 3-11.

el-EZHERÎ, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Herevî (V: 370/980), **Tehzîbü'l-Luğa**, 15c., thk. Abdüsse-lam Muhammed Hasan, ed-Dârü’l-Mısriyye li’t-Te’lif ve’t-Terceme, Kâhire, [t.y.].

el-EZRÂKÎ, Ebü'l-Velid Muhammed b. Abdullah (V: 250/865), **Ahbâru Mekke ve ma Câe Fihâ Mine'l-Âsâr**, thk. Rüşdi es-Salih Melhese, Dârü's-Sekâfe, Beyrut, 1979.

el-FÂKİHÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. İshâk b. el-Abbas (V: 272/885), **Ahbâru Mekke fî Kadîmi'd-Dehr ve Hadîsih**, 6c., thk. Abdülmelik b. Abdullah b. Dehîş, Matbaâtü'n-Nehdati'l-Hadîse, Mekke, 1986.

el-FÂRÂBÎ, İshâk b. İbrâhim Ebû İbrâhim (V: 350/961), **Dîvânü'l-Edeb: Mu´cemu Luğavi Türâsî**, thk. Adil Abdülcebbar Şâtî, Mektebetu Lübnan [Librairie du Liban], Beyrut 2003.

FAYDA, Mustafa, "Nesî", **DİA**, C. 32., s. 578-579.

FAYDA, Mustafa, **İslamiyetin Güney Arabistan'a Yayılışı**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982.

FER'ÛN, Mahmut, "Devru Memleketi Kinde es-Siyâsî fi Şimâli Cezîreti'l Arabiyye", **Dirâsâtu Tarihiyye**, Sayı: 55-56, 1996, s. 17-32.

FİSHER, Greg, "Kingdoms or Dynasties? Arabs, History and Identity Before Islam", **Journal of Late Antiquity**, Baltimore, 2011, Vol. 4, s. 245-267.

FOSS, Clive, "Late Antique and Byzantine Ankara", **Dumbarton Oaks Papers**, Vol. 31, s. 29-87.

el-GÂZİ, Abdulaziz b. Suûd b. Cârullah, **Memleketü Kinde fi Vasati Şibh-i Cezîreti'l-Arabiyye: Dirâsâtu Tarihiyye Âsâriyye**, [y.y.], 2004.

GRUNEBAUM, Gustav von, "The Nature of Arab Unity Before Islam", **The Arabs and Arabia on the Eve of Islam**, Ashgate, New York, 1999, s. 5-22.

GÜNALTAY, M. Şemseddîn, **İslam Öncesi Araplar ve Dinleri**, sdl. M. Mahfuz Söylemez, Mustafa Hizmetli, Ankara Okulu, Ankara, 1997.

GÜNALTAY, M. Şemsettin, **İslam Öncesi Arap Tarihi**, sdl. Mehmet Mahfuz Söylemez, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2006.

HAİNTHALER, Theresia, "Christians Arabs Before İslam", **People From Desert**, s. 29-44.

HALİFE B. HAYYÂT, Ebû Amr eş-Şeybânî (V: 240/854), **Kitâbü't-Tabakât**, thk. Süheyl Zekkâr, Vizâretü's-Sekâfe ve's-Seyyâhe ve'l-İrşâd ve'l-Kavmî, Dımaşk, 1996.

HALİL b. AHMED, Ebû Abdurrahman Halil b. Ahmed b. Amr el-Ferâhidî (V:175/791), **Kitâbü'l-Ayn**, 8c., thk. Mehdi Mahzûmî, İbrâhim Samerraî, Müessesetü'l-A'lemi li'l-Matbuât, Beyrut 1988.

HAMDAN, Jihad M., Yaser S. Natour, "The Image of Women in Pre-Islamic Poetry Evidence from the Seven Odes", **People From Desert**, s. 45-68.

YÂKÛT el-HAMEVÎ, Ebû Abdullah Şihâbeddîn Yâkût b. Abdullah (626/1229), **el-Muktedab min Kitâbi Cemhereti'n-Neseb**, thk. Naci Hasan, Dârü'l-Arabiyye li'l-Mevsuat, Beyrut, 1987.

YÂKÛT el-HAMEVÎ, Ebû Abdullah Şihâbeddîn Yâkût b. Abdullah Yâkût (V:626/1229), **Mu´cemü'l-Büldân**, 6c., Mektebetü'l-Esedi, Tahran, 1965.

YÂKÛT el-HÂMEVÎ, Yâkût (V: 626/1229), **Mu´cem**, 5c., Daru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, [t.y.].

HAMİD, Salih, **Târîhu Hadramevt**, Mektebetü'l-İrşâd, Cidde, 1968.

HAMİDULLAH, Muhammed, **el-Vesâiku's-Siyasîyye: Hz. Peygamber Döneminin Siyâsî-İdarî Belgeleri**, Çev. Vecdi Akyüz, Kitâbevi, İstanbul, [t.y.].

HAMZA el-İSFAHÂNÎ, Ebû Abdillâh (Ebû Abdirrahmân, Ebü'l-Hasen) Hamza b. Hasen el-İsfahânî (V: 360/971'den önce), **Târîhu Sînî Mülûki'l-Arz ve'l-Enbiyâ**, Dârü'l-Mektebeti'l-Hayat, Beyrut, [t.y.].

el-HARBÎ, Ebû İshâk İbrâhim b. İshâk b. Beşir el-Bağdâdî (V: 285/898), **el-Menâsik ve Emâkinu Tariki'l-Hac ve Meâlimü'l-Cezîre**, thk. Hamed Câsir, Dârü'l-Yemâme, Riyad, 1981.

HASSÂN B. SÂBİT, Ebü'l-Velîd el-Münzir el-Hazrecî el-Ensârî (V: 54/674), **Dîvânu Hassân b. Sâbit**, 2c., thk. Velid Arafat, Dâru Sadır, Beyrut, 1974.

HATKE, George, **Aksum and Nubia: Warfare, Commerce, and Political Fictions in Ancient Northeast Africa**, New York University Press and Institute of the Ancient World, [y.y.], 2013.

el-HAZİMÎ, Ebû Bekr Zeynüddîn Muhammed b. Mûsâ b. Osman b. Hazim el-Hemedâni (V: 584/1188), **Ucâletü'l-Mübtedi ve Fudâletü'l-Müntehi fi'n-Neseb**, thk. Abdullah Kennûn, Hey'etü'l-Amme li-Şuûni Metâbii'l-emiriyye, Kâhire, 1973.

el-HEMDÂNÎ, Ebû Muhammed Lisânü'l-Yemen Hasan b. Ahmed b. Yâ'kub (V:334/945), **Kitabü'l-İklîl min Ahbâri'l-Yemen ve Ensâbu Himyer**, 4c., thk. Muhammed b. Ali b. el-Hüseyin el-Ekva' el-Hivalî, Vizâretü's-Sekâfe ve's-Seyyâhe, San'a, 2004.

el-HEMDÂNÎ, Ebû Muhammed Lisânü'l-Yemen Hasan b. Ahmed b. Ya'kub Hemdânî (V: 334/945), **Sıfatu Cezîreti'l-Arab**, thk. Muhammed b. Ali el-Ekva' el-Hivalî, Dârü'l-Yemâme, Riyad, 1977.

el-HİMYERÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Abdullah (V: 900/1395), **er-Ravzü'l-Mi'tar fî Haberi'l-Aktâr**, thk. İhsan Abbas, Mektebetu Lübnan, Beyrut, 1975.

el-HİMYERÎ, Ebû Saîd Neşvan b. Saîd Neşvan (V:573/1178), **el-Hurü'l-În**, thk. Kemal Mustafa, Dâru Azal, Beyrut, 1985.

el-HİNDÎ, Alî b. Hüsâmiddîn b. Abdilmelik b. Kadîhân Müttaki Hindî (V:975/1567), **Kenzü'l-Ummâl fî Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl**, neşr. Bekrî Hayyânî, Saffet Sakkâ, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1985.

HOYLAND, Robert G., **Arabıa and The Arabs From Bronze Age to the Coming of Islam**, Routledge, New York, 2001.

HOYLAND, Robet G., "Arab Kings, Arab Tribes and the Beginnings of Arab Historical Memory in the Late Roman Epigrapy", **From Hellenism to Islam Cultural and Linguistic Change in the Roman Near East**, Ed. Hannah Cotton vd., Cambridge University Press, New York, 2009, s. 374-396.

İBN ABBAS, Ebü'l-Abbas Abdullah b. Abbas b. Abdilmuttalib Kureşî Abdullah b. Abbas b. Abdülmuttalib (V: 68/687), **Garibü'l-Kur'ân**, tlk. Muhammed İbrâhim Selim Mektebetü'l-Kur'ân, Kâhire, [t.y.].

İBN ABDİLBER, Ebû Ömer Cemâleddîn Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed el-Kurtubî en-Nemerî (V:463/1071), **el-Kasd ve'l-**

Ümem fi’t-Ta’rif bi-Usuli en-Nisâbi’l-Arab; el-İnbâh ala Kabâili'r-Ruvât, Mektebetü’l-Kudsi, Kâhire, 1931.

İBN ABDİLBER, Ebû Ömer Cemâleddîn Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed el-Kurtubî en-Nemerî **el-İstiâb fî Mâ'rifeti'l-Ashâb**, 4c., tahkik Ali Muhammed Muavviz, Adil Ahmed Abdülmevcûd, Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1995.

İBN ABDİRABBİH, Ebû Ömer Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî (V: 328/940), **el-Ikdü'l-Ferîd**, 7c., haz. Muhammed Fuad Abdülbâkî, Muhammed Reşat Abdülmüttalib, Lecnetü't-Telif ve't-Terceme, Kâhire, 1953.

İBN HABÎB, Ebû Câ'fer İbn Habîb Muhammed b. Habîb b. Ümeyye Bağdâdî Hâşimî Muhammed (V: 245/860), **Muhabber**, thk. Ilse Lichtenstadter, Dârü'l-Âfâki'l-Cedîde, Beyrut, [t.y.].

İBN İSHÂK, Ebû Abdullah Muhammed b. İshâk b. Yesâr (V: 151/768), **Sîretü İbn İshâk**, thk. Muhammed Hamidullah, Hayra Hizmet Vakfı, Konya, 1981.

İBN NÂSIRÜDDÎN, Ebû Bekr Şemseddîn Muhammed b. Abdullah (V: 842/1438), **Tavzihü'l-Müştebih: fî Zabti Esmâi'r-Ruva ve Ensâbuhum ve Elkâbuhum ve Künâhum**, 10c., Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1993.

İBN SA’D, **Tabakât**, 11c, Ed. Adnan Demircan, Çev.Abdurrahman Elmalı vd., Siyer Yayınları, İstanbul, 2014.

İBN SAÎD, Ebü'l-Hasan Nureddîn Ali b. Mûsâ el-Mağrîbî (V:685/1286), **Neşvetü't-Tarab fî Tarihi Câhiliyyeti'l-Arab**, 2c., thk. Nusret Abdurrahman, Mektebetü'l-Aksâ, Amman, 1982.

İBN DÜREYD, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasan el-Ezdî el-Basrî (V:321/933), **el-İştikak**, thk. Abdüsselam Muhammed Hârun, Mektebetü'l-Hanci, Kâhire, 1958.

İBN DÜREYD, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasan el-Ezdî el-Basrî (V:321/933), **Cemheretü'l-Luğa**, 3c., Dâru Sâdır, Beyrut, [t.y.].

İBN FÂRİS, Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Fâris b. Zekeriyyâ İbn Fâris (395/1004), **Mu´cemu Mekâyisi'l-Luğa**, 6c., thk. Abdüsselam Muhammed Harûn, Mustafa el-Babî el-Halebî, Kâhire, 1972.

İBN HACER, Ebü'l-Fazl Şehâbeddîn Ahmed el-Askalânî (V: 852/1449), **Fethü'l-Bâri bi-Şerhi Sahihi'l-Buhâri**, 28 cilt (her mücelled 2 cilt), göz. geç. Taha Abdürraûf Sa'd, Mustafa Muhammed Hevarî, Seyyid Muhammed Abdülmu'ti, Mecelletü'l-Külliyati'l-Ezheriyye, Kâhire, 1978.

İBN HALDÛN, Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahman b. Muhammed (V: 808/1406), **Târîhu İbn Haldun = Kitâbü'l-İber ve Dîvânü'l-Mübtede ve'l-Haber fî Eyyâmi'l-Arab ve'l-Acem ve'l-Berber ve Men Âsârahum min zevi's-Sultâni'l-Ekber**, 6c., Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1992.

İBN HALDÛN, Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahman b. Muhammed (V: 808/1406), **Mukaddime**, 2c., haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1982.

İBN HAMDÛN, Ebü'l-Meâli Bahâeddîn Muhammed b. Hasan (V: 562/1167), **et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye**, 10c., thk. Bekr Abbas, İhsan Abbas, Dâru Sâdır, Beyrut, 1996.

İBN HAZM, Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Saîd ez-Zahirî (V: 456/1064), **Cemheretu Ensâbi'l-Arab**, thk. Abdüsselam Muhammed Harûn, Dârü'l-Maârif, Kâhire, 1982.

İBN HİŞÂM, Ebû Muhammed Cemaleddîn Abdülmelik (V: 218/833), **es-Sîretü'n-Nebevî**, thk., Mustafa es-Sakkâ, İbrâhim el-Ebyârî, Abdülhafîz eş-Şelebî, Dâr-u İbn Kesîr, Dımaşk, 2005.

İBN HİŞÂM, Ebû Muhammed Cemâleddîn Abdülmelik (V: 218/833), **Kitâbü't-Tîcân fî Mülûki Himyer**, Merkezü'd-Dirâsât ve'l-Buhûs, San'â, 1979.

İBN HİŞÂM, Ebû Muhammed Cemâleddîn Abdülmelik (V: 218/833), **Sîret-i İbn Hişam Tercemesi: İslam Tarihi**, trc. Hasan Ege, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1985.

İBN HURDAZBİH, Ebü'l-Kâsım Ubeydullah b. Abdullah (V: 300/913), **el-Mesâlik ve'l-Memâlik**, Ed. Michael Jan de Goeje, 2bs. , E. J. Brill, Leiden, 1967.

İBN KESÎR, Ebü'l-Fidâ İmadüddîn İsmail b. Ömer (V: 774/1373), **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, 21c., thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Hicr li't-Tıbaa ve'n-Neşr, Cize, 1997.

İBN KUTEYBE, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim (V: 276/889), **Edebü'l-Kâtib**, E. J. Brill, Leiden, 1990.

İBN KUTEYBE, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim (V: 276/889), **el-Maârif**, thk. Servet Ukkâşe, Dârü'l-Maârif, Beyrut, 1981.

İBN KUTEYBE, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim (V: 276/889), **eş-Şi'r ve'ş-Şuarâ**, 2c., thk. Ahmed Muhammed Şakir, Dârü'l-Maârif, Kâhire, 1982.

İBN MÂCE, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid er-Rebeî el-Kazvînî (V: 273/887), **Süneni İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi**, 10c., Çev. Şrh. Haydar Hatipoğlu, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1982.

İBN MANZÛR, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrem b. Ali el-Ensârî (V:711/1311), **Lisânü'l-Arab**, 18c., yay. haz. tsh. Emin Muhammed Abdülvehhab, Muhammed es-Sâdık el-Ubeydî, Dârü'l-ihyai't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1997.

İBN SA'D, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Meni' Zührî (V: 230/845), **Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebir = et-Tabakâtü'l-Kübrâ**, 10c., thk., Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hanci, Kâhire, 2001.

İBN SA'D, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Meni' Zührî (V: 230/845), **Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebir = et-Tabakâtü'l-Kübrâ**, 8c., Dâru Sâdır, Beyrut, 1968.

İBN SÎDE, Ebü'l-Hasan Ali b. İsmail (V: 458/1066), **el-Muhassas**, Dârü'l-Fikr, Beyrut, 1978.

İBN ŞEBBE, Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe b. Abide Nemerî (V: 262/876), **Târîhü'l-Medîneti'l-Münevvere: Ahbârü'l-Medineti'l-Münevvere**, 4c., thk. Fehim Muhammed Şeltût, Dârü'l-İsfahânî, Cidde, 1973.

İBNÜ'L-KELBÎ, Ebü'l-Münzir İbnü's-Sâib Hişâm b. Muhammed b. Sâib (V:204/819), **Nesebü Mead ve'l-Yemeni'l-Kebir**, 2c., thk. Naci Hasan, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1988.

İBNÜ'L-KELBÎ, Ebü'l-Münzir İbnü's-Sâib Hişâm b. Muhammed b. Sâib (V:204/819), **Gamharat an-Nasab das Genealogisc-**

he Werk des Hisam İbn Muhammad al-Kalbi = Cemheretü'n-Neseb, 2c., Çev. Werner Caskel, E. J. Brill, den 1966.

İBNÜ'L-KELBÎ, Ebü'l-Münzir İbnü's-Sâib Hişâm b. Muhammed b. Sâib (V:204/819), (V:204/819), **İftirâk'u Veled-i Ma´ad**, thk. Ahmed Muhammed Ubeyd, Dar'ü'l-Kütübü'l-Vataniyye, Abu Dabi, 2010.

İBNÜ'L-KELBÎ, Ebü'l-Münzir İbnü's-Sâib Hişâm b. Muhammed b. Sâib (V:204/819), **Cemheretü'n-Neseb**, thk. Naci Hasan, Mektebetü'n-Nehdati'l-Arabiyye, Beyrut, 1986.

İBNÜ'L-KELBÎ, Ebü'l-Münzir İbnü's-Sâib Hişâm b. Muhammed b. Sâib (V:204/819), **Putlar Kitabı: Kitâb'ul Esnâm**, thk. Ahmed Zekî Paşa, Çev. Beyza Düşüngen, Pınar Yayınları, İstanbul, 2003.

İBNÜ'L-KELBÎ, Ebü'l-Münzir İbnü's-Sâib Hişâm b. Muhammed b. Sâib (V:204/819), "Nesebü'l-Hayl", **Kitâbân fi'l-Hayl**, rivâye Ebû Mansûr el-Cevâlikî, thk. Nuri Hammûdî Kaysî, Hâtim Sâlih ed-Dâmin, Mektebetü'n-Nehdati'l-Arabiyye, Beyrut, 1987.

İBNÜ'L-VERDİ, Ebû Hafs Zeynüddîn Ömer b. Muzaffer b. Ömer (V: 749/1349) **Tarihu İbni'l-Verdî**, 2c., thk. Ahmed Rıfad Bedravî, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut, 1970.

İBNÜ'L-ESÎR, Ebü'l-Hasan İzzeddîn Ali b. Muhammed b. Abdülkerîm (V: 630/1233), **İslam Tarihi: el-Kâmil fi't-Tarih Tercümesi**, trc. Ahmet Ağırakça, Bahar Yayınları, İstanbul, 1985.

İBNÜ'L-ESÎR, Ebü'l-Hasan İzzeddîn Ali b. Muhammed b. Abdülkerîm (V: 630/1233), **Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe**, 7c., Mektebetu Vehbe, Kâhire, 1869.

İBNÜ'L-ESÎR, Ebü'l-Hasan İzzeddîn Ali b. Muhammed b. Abdülkerîm (V: 630/1233), **el-Kâmil fi't-Târih**, 9c., thk. Halil Me'mun Şiha, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut, 2002.

İBNÜ'L-FAKÎH, Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. İshâk el-Hemedânî (V: 289/902), **Kitâbü'l-Büldân**, thk. Yûsuf Hâdî, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1996.

İMRUÜ'L-KAYS, Ebû Vehb İmruülkays Hunduc b. Hucr b. Hâris Kindî (V: M. 540 dolayları), **Dîvân-u İmrii'l-Kays**, thk. Hanna Fahûrî, Dârü'l-Ci'l, Beyrut, 1989.

el-İSFAHÂNÎ, Ali b. Hüseyin b. Muhammed Ebü'l-Ferec (V: 356/967), **ed-Diyârât**, thk. Celil Atiyye, Riad el-Rayyes Books, Londra, 1991.

el-İSFAHÂNÎ, Ali b. Hüseyin b. Muhammed Ebü'l-Ferec (V: 356/967), **Kitabü'l-Eğânî**, 21c., [y.y]. [t.y].

el-İSFAHÂNÎ, **el-Egânî**, 20c., thk. Ali Necidî Nasıf, Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1927.

el-İSFAHÂNÎ, **el-Egânî,** 25c., Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1927.

el-İSFAHÂNÎ, el-Hasan b. Abdullah (V: H. III. asır), **Bilâdü'l-Arab**, thk. Hamed Câsir, Dârü'l-Yemâme, Riyad, [t.y.].

İSMAİL, Hilmi Mahrûs, **eş-Şarku'l-Arabi'l-Kadîm ve Hadarâtuhu: Bilâdün ma beyne'n-Nehreyni ve'ş-Şam ve'l-Cezîreti'l**

Arabiyyeti'l-Kadîme, Müessesetü'ş-Şebâbi'l-Câmia, İskenderiye, 1997.

el-İSTAHRÎ, Ebû İshâk İbrâhim b. Muhammed el-Fârisî el-Kerhî (V: 346/957), **Mesâlikü'l-Memâlik**, Ed. M. J. de Goeje, E. J. Brill, Leiden, 1967.

al-JALLAD, Ahmad "On the Genetic Background of the Rbbl bn Hf'm Grave İnscription at Qaryat al-Faw", **Bulletin of the School of Oriental and African Studies**, Vol. 77, October, 2014, s. 445-465.

JAMME, Albert W. F, "Inscriptions Photographed at Qaryat al-Fa'w", **Rivista Degli Studi Orientali**, XLI, Roma, 1957.

JAMME, Albert, **Sabaean Inscriptions From Mahram Bilqîs (Mârib)**, The Johns Hopking Press, Baltimore, 1962.

el-KALKAŞENDÎ, Ebü'l-Abbas Şehâbeddîn Ahmed b. Ali b. Ahmed (V: 821/1418), **Kalâidü'l-Cümân fi't-Ta'rif bi-Kabâili Arabi'z-Zaman**, thk. İbrâhim Ebyârî, Dârü'l-Kütübi'l-İslâmiyye, Kâhire, 1982.

el-KALKAŞENDÎ, Ebü'l-Abbas Şehâbeddîn Ahmed b. Ali b. Ahmed (V: 821/1418), **Nihâyetü'l-Ereb fî Mâ'rifeti Ensâbi'l-Arab**, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1984.

el-KAZVÎNÎ, Ebû Yahyâ Zekeriyyâ b. Muhammed b. Mahmûd (V: 682/1283), **Âsârü'l-Bilâd ve Ahbârü'l-İbâd**, Dâru Sâdır, Beyrut, [t.y.].

KEALL, E. J., "A Second Attempt To Understand The Hıstorıcal Context Of Husn Al-ʿurr in the Hadramawt", **Proceedings of the Seminar for Arabian Studies**, Vol. 25, s. 55-62.

KEHHÂLE, Ömer Rızâ, **Mu´cemu Kabâ'ili'l-Arabi'l-Kadîme ve'l-Hadîse**, 5c., Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1982.

KENNEDY, Hugh, **An Historical Atlas of Islam = Atlas Historique de l'Islam**, Brill, Leiden, 2002.

KİSTER, M. J., "Huluban Seferi: Ebrehe'nin Seferi Üzerine Yeni Bir Bakış", Çev. Fatih Erkoçoğlu, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. XIV, Say: 2, 2010, s. 575-586.

KOROTAYEV, Andrey, Vladimir Klimenko, Dmıtry Proussakov, "Orıgıns of Islam: Polıtıcal-Anthropologıcal and Envıron-mental Context", **Acta Orientalia Academiae Scienta-rum Hungaricae**, Magyar Tudomanyos Akademia Könyv-tara, Say. 52 (3-4), 1999, 243-276.

el-KUREŞÎ, Muhammed b. Ebi'l-Hattâb Ebû Zeyd (V: IV. asrın sonla-rı), **Cemheretu Eş'ari'l-Arab fi'l-Câhiliyye ve'l-İslâm**, 2c., thk. Muhammed Ali Hâşimî, Dârü'l-Kalem, Dımaşk, 1986.

el-KURTUBÎ, Ahmed b. Muhammed b. İbrâhim el-Eş'ari (V: 600/1203), **et-Tâ'rif fi'l-Ensâb ve't-Tenviye li-Zevi'l-Ehsâb**, thk. Sa'd Abdülmaksûd Zalam, Dârü'l-Menâr, Kâhi-re, 1990.

KUTLU, Sönmez, "Ehl-i Beyt'in Sembolik Kapitalinin Tarihsel Süreç-te Semerelendirilmesi" **İslâmiyat**, C. 3. Say. III, Temmuz-Eylül, 2000, S. 99-120.

el-KUTRUB, Ebû Ali Muhammed b. Müstemir b. Ahmed en-Nahvî (V: 206/821), **el-Ezmine ve Telbiyetü'l-Câhiliyye**, thk. Hâtim Salih ed-Dâmin, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1988.

KÜÇÜKAŞÇI, Mustafa Sabri "Benî Sa'lebe", **DİA.**, C. 36, s. 27-28.

KÜÇÜKAŞÇI, Mustafa Sabri, “Kinde”, **DİA.**, C.26, s. 37-38.

LECKER, Michael, “Judaism among Kinda and the Ridda of Kinda”, **Jews and Arabs in pre- and Early Islamic Arabia**, Ashgate Variorum, Surrey, 1999, s. 635-650.

LECKER, Michael, “Kinda on the Eve of Islam and During the Ridda”, **Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland** [JRAS], say. 4, No:3, Londra, 1994, s. 333-356.

LEVÇENKO, M. V., **Bizans Tarihi: Kuruluşundan Yıkılışına Kadar**, Çev. Maide Selen, Özne Yayınları, İstanbul, 1999.

LEWİS, Bernard, **Tarihte Araplar**, Çev. Hakkı Dursun Yıldız, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 1979.

LİPPENS, Philip, **Rihletu İstikşafiyye fî Vasati’l-Cezîreti’l-Arabiyye**, Çev. Muhammed Muhammed el-Hanaş, Dâretü’l-Melik Abdülazîz, Riyad, 1999.

el-MAĞRÎBÎ, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Ali b. Hüseyin Vezir (V: 418/1027), **Edebü'l-Havâs fi'l-Muhtâr min Belâgât Kabâili'l-Arab ve Ahbâr**, yay. haz. Hamed Câsir, Dârü'l-Yemâme, Riyad, 1980.

MALALAS, John (V: M. 570 civarı), **The Chronicle of John Malalas**, A Translation by Elizabeth Jeffreys, Michael Jeffreys and Roger Scott, Australian Assosication for Byzantine Studies, Melbourne, 1986.

MARAQTEN, Mohammed, “Women's İnscriptions Recently Discovered by The AFSM (American Foundation Fort the Study of Men) At The Awam Temple/Mahram Bilqis in Ma’rib, Ye-

men”, **Proceedings of the Seminar for Arabian Studies**, Archaeopress, Oxford, 2008, s. 231-250.

el-MES'UDÎ, Ebü'l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali (V: 345/956), **et-Tenbîh ve'l-İşrâf**, Dâr ve Mektebeti'l-Hilâl, Beyrut, 1981

el-MEVSÎLÎ, Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ Ebû Ya'la (V: 307/919), **Müsnedu Ebî Ya'la el-Mevsîlî**, 7c., thk. Mustafa Abdülkadir Ata, Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1998.

Mevsuâtü’l-Esmâi’l-Emâkin fî Memleketi’l-Arabiyyeti’s-Suûdiyye, 5c., Dâiretü’l-Melik Abdülazîz, Riyad, 2003.

el-MEYDÂNÎ, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Muhammed b. Ahmed en-Nisaburî (V: 518/1124), **Mecmaü'l-Emsâl**, el-Matbaatü'l-Hayriyye, Kâhire, [t.y.].

el-MISRÎ, Ebû Muhammed Abdullah b. Vehb b. Müslim el-Fihrî (V: 197/813), **el-Câmi: Tefsîrü’l Kur’ân**, 3c., thk. Miklos Muranyi, Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 2003.

MONTGOMERY, James E., “The Empty Hijaz”, **Arabic Theology, Arabic Philosophy: From the Many to the one: Essays in Celebration of Richard M. Frank**, Ed. by James E. Montgomery, Uitgeverij Peeters en Departement Oosterse Studies, Leuven, 2006, s. 37-97.

al-MUAİKEL, Khaleel Ibrahim, **A Critical Study of the Archaeology of The Jawf Region of Saudi Arabia with Additional Material on its History and Early Arabic Epigraphy**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Durham University, Durham, 1988.

MUKÂTİL B. SÜLEYMAN, (V: 150/767), **Tefsîr-i Kebîr**, 4c., thk. Abdurrahman Mahmud Şehhâte, Çev. M. Beşir Eryarsoy, İşaret Yayınları, İstanbul, 2006.

al-MUMÂYIZ, İbrâhim, "Imru' al-Qays and Byzantium", **Journal of Arabic Literature**, XXXVI, 2, 2005, s. 135-151.

el-MÜBERRED, Ebü'l-Abbas Muhammed b. Yezid b. Abdülekber (V:286/899), **Nesebü Adnân ve Kahtân**, Lecnetü't-Te'lif ve't-Terceme, Kâhire, 1936.

NEBES, Norbert, "Ancient South Arabia", **Ancient Arabia: A Brief History and Time-Line**, (Çevrimiçi) http://krc2.orient.ox.ac.uk/krc/index.php/en/, 04/05/2015.

en-NESÂÎ, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb (V: 303/915), **Sünenü'l-Kübrâ**, 6c., thk. Abdülgaffar Süleyman Bündârî, Ebû Abdullah Seyyid b. Kesrevî b. Hasan, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1991.

en-NEVEVÎ, Ebû Zekeriyyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref b. Mûrî (V: 676/1277), **Tehzîbü'l-Esmâ ve'l-Luğât**, 2c., (1. Cilt 1. ve 2. Kısım), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, [t.y.].

en-NÜVEYRÎ, Şehâbeddîn Ahmed b. Abdülvehhâb b. Muhammed (V: 733/1333), **Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb**, 18c., Vizaretü's-Sekâfe ve'l-İrşâd, Kâhire, [t.y.].

O'LEARY, de Lacy, **Arabia Before Muhammad**, Kegan Paul Trench Trubner & Co., London, 1927

OLİNDER, G., "al-Gaun of the Family of Âkil al-Murâr", **Mülûk-ü Kinde,** Translated from English with an İntroduction and

Notes by Dr. Abdülcabbar el-Muttalîbî, The University of Baghdat: Goverment's Press, Baghdat, 1973.

OLİNDER, Gunnar, **The Kings of Kinda of the Family of Âkîl al-Murâr**, C.W.K. Gleerup; Leipzig: O. Harrassowitz, Lund 1927.

OSTROGORSKY, Georg, **Bizans Devleti Tarihi**, Çev. Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1981.

OUSSANİ, Gabriel, "Christianity in Arabia", **The Catholic Encyclopedia**, Robert Appleton Company, New York, 1907, C. 1, s. 666-674.

ÖĞMÜŞ, Harun, **Câhiliye Döneminde Araplar: Câhiliyye Şiirine Göre İslam Öncesi Arap Toplumu ve Kur'ân'ın Getirdiği Değişim**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2013.

ÖĞÜT, Sâlim, "Ferve b. Müseyk", **DİA**, C. 12, s. 415.

el-ÖMERÎ, İbn Fazlullah (V: 749/1349), **Mesâlikü'l-Ebsâr fî Memâliki'l-Emsâr = Routes Toward İnsight İnto The Capital Empires**, 46c., Ed. Fuad Sezgin, (Tıpkıbasım), Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, Frankfurt, 1988.

ÖZTÜRK, Resul "İslam Öncesi Arap Toplumunun Tanrı Tasavvuru ve Bu Tasavvurun İslâm'ın Tanrı Tasavvuruna Etkisi Sorunu", **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, C. 8, s. 133-157.

PALABIYIK, M.Hanefi, "İslam Öncesi Arap Düşüncesinde Din ve Din Adamı Algısı", **Câhiliye Araplarının Ulûhiyet Anlayışı**, s. 97-148.

PHOTİUS, I Saint (V: M. 893), **The Bibliotheca**, translated with notes by N.G. Wilson, Duckworth, London, 1994.

PİOTROVSKY, Mikhail B., “Late Ancient and Early Mediaeval Yemen: Settlement Traditions and Innovations”, **The Byzantıne and Early Islamıc Near East: Land Use and Settlement Patterns**, Ed. G.R.D. Kıng, Averil Cameron, The Darwin Press, Princeton, 1994.

PİRENNE, Jacqueline, “Recently Discovered Inscriptions and Archaeology as Sources for Ancient South-Arabian Kingdoms”, **Mesâdiru Târîhi’l-Cezîreti'l-Arabiyye**, Vol.1, Part. 1, s. 45-56.

POTTS, Daniel T., “Trans-Arabian Routes of the Pre-Islamic Period”, **The Arabs and Arabia on the Eve of Islam**, Ed. F.E. Peters, Ashgate Variorum, Surrey, s. 45-55.

PROCOPİUS (V: M. 565), **History of the Wars, Books I and II**, Translated by H. B. Dewing, Harvard Unıversıty Press, Cambrıdge, 2005.

er-RESÛLÎ, Ebû Hafs Melikü'l-Eşref Mümehhidüddîn Ömer b. Yûsuf b. Ömer Melikü'l-Eşref Resûlî (V: 696/1296), **Turfetü'l-Ashâb fî Ma'rifeti'l-Ensâb**, neşr. K. W. Zettersteen, Dâru Sâdır, Beyrut, 1992.

RETSÖ, Jan, **The Arabs in Antiquity: Their History From the Assyrians to the Umayyads**, Routledge Curzon, London, 2004.

ROBIN, Chrıstıan Julıen, “Les rois de Kinda”, **Arabia, Greece and Byzantium Cultural Contacts in Ancient and Medieval**

Times, Ed. Abdulaziz Al-Helabî vd., King Saud University, Riyad, 2012, s. 59-130.

ROBİN, Christian, "Two Inscriptions from Qaryat al-Fâw Mentioning Women", **Araby the Blest: Studies in Arabian Archaeology**, Ed. D.T. Potts, Museum Tusculanum Press, Kopehnag, 1988, s. 168-176.

RYCKMANS, Jacques, "Alphabets, Scripts and Languages in Pre-Islamic Arabian Epigraphical Evidence", **Studies in the History of Arabia: Pre-Islamic Arabia = Dirâsâtu Târîhi'l-Cezîreti'l-Arabiyye: el-Cezîretü'l-Arabiyye Kable'l-İslâm**, 3c., Câmiatü'l-Melik Suûd, 1984, C. 2, s. 73-86.

as-SAUD, Abdullah Saud, **Central Arabia: During The Early Hellenistic Period**, King Fahd National Library, Riyad, 1997.

SAYED, Abdel M., "Emendations to the Bir Muraygham Inscription Ry 506 and a New Inscription From There", **Proceedings of the Seminar for Arabian Studies: 18**, Archaeopress, Oxford, 1988.

SCHLEİFER, J. "Hadramût", **İslam Ansiklopedisi: İslam Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya, ve Biyografya Lügati: İA**, Milli Eğitim Bakanlığı, 1964, C. 5, s. 56-60.

SEYYİD, Abdülmin'im Abdülhâkim, "Cezîretü'l-Arabiyye ve Menâtikîha ve Sükkaniha fi'n-Nukûşi'l-Kadîme fi Mısr", **Mesâdiru Târîhi'l-Cezîreti'l-Arabiyye**, C. 1, s. 39-54.

SHAHİD, Irfan, "Byzantium and Kinda", **Byzantium And The Semitic Orient Before the Rise of Islam**, Variorum Reprints, London, 1988, s. 57-73.

SHAHİD, Irfan, “İslam Öncesi Arabistan”, Çev. İlhan Kutluer, **İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti**, 3c., Ed. Peter Malcolm Holt, Ann Katherine Swynford vd., Çev. Hamdi Aktaş vd., Hikmet Yayınları, İstanbul, 1988.

SHAHİD, Irfan, “Procopius and Kinda”, **Byzantium and the Semitic Orient Before The Rise of Islam**, Variorum Reprints, London, 1988, s. 74-78.

SHAHİD, Irfan, “The Last Days of Imru’al-Qays: Anatolia”, **Tradition and Modernity in Arabic Literature**, Ed. Issa J. Boullata, The University of Arkaansas Press, Fayetteville, 1997, s. 207-222.

SHAHİD, Irfan, **Byzantium and the Arabs in the Fourth Century**, Dumbarton Oaks, Washington, 1984.

SHAHİD, Irfan, **Byzantium and the Arabs in the Sixth Century: Economic, Social, and Cultural History**, 2c., Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington, 2010.

SMITH, Sıdney, "Events in Arabia in the 6th Century A.D.”, **Bulletin of the School of Oriental and African Studies**, Vol. 16, No. 3, 1956, s. 425-468.

SÖYLEMEZ, Mahfuz, “Câhiliye Arap İnancında Putların Yeri”, **Câhiliye Araplarının Ulûhiyet Anlayışı**, Ed. Mahfuz Söylemez, Ankara Okulu, Ankara, 2015, s. 9-52.

STYLİTE, Joshua the (V: M. 6. Asır), **The Chronicle**, Çev. W.Wright, Cambridge University Press, Cambridge, 1882.

es-SUHÂRÎ, Ebü'l-Münzir Seleme b. Müslim Avtebî (V: VI. asrın ilk yarısı), **el-Ensâb**, 2c., thk. İhsan Nas, Vizaretü't-Türâs ve's-Sekafe, Amman, 2006.

es-SUYÛTÎ, Ebü'l-Fazl Celaleddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr (V: 911/1505), **el-Müzhir fî Ulûmi'l-Luğa ve Envâiha**, 2c., thk Muhammed Ahmed Cadelmevlâ Bek vd., Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kâhire, [t.y.].

es-SÜHEYLÎ, Ebü'l-Kâsım Abdurrahman b. Abdullah b. Ahmed (V: 581/1185), **er-Ravzü'l-Ünüf fî Şerhi's-Sîreti'n-Nebeviyye li-İbn Hişâm**, 7 c., thk. Abdurrahman el-Vekil, Dârü'n-Nasr, Kâhire, [t.y.].

ŞEREFEDDÎN, Ahmed Hüseyin, **Târîhü'l-Yemeni's-Sekafî**, 4c., Matbaatü'l-Geylani, [y.y.], 1967.

eş-ŞEYBÂNÎ, Ebû Amr (V: 213/828), **Şerh-u Muallakati Tis'a**, thk. Abdülmecîd Hemmü, Müessese el-Alemi lil-Matbuât, Beyrut, 2001.

ŞEYBE, Abdullah Hasan, **Dirâsât fî Târîhi'l-Yemeni'l-Kadîm**, Mektebetü'l-Va'yi's-Sevrî, Ta'izz, 2000.

ŞULUL, Kasım, **İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber Devri Kronolojisi: (Tahlil ve Tenkit)**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003.

ŞÜCCÂ, Abdurrahman Abdülvâhid, **el-Yemen fî Sadri'l-İslâm: mine'l-Bi'seti'l-Muhammediyye Hatta Kıyani'd-Devleti'l-Ümeviyye**, Dârü'l-Fikr, Dımaşk, 1987.

et-TABERÂNÎ, Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb el-Lahmî (V: 360/971), **el-Mu´cemü'l-Kebîr**, 25c., thk. Ham-

di Abdülmecîd Selefî, Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, [t.y.].

et-TABERÎ, Ebû Câ’fer İbn Cerîr Muhammed b. Cerîr b. Yezid (V: 310/923), **Târîhü't-Taberî: Târîhü'l-Ümem ve'l-Mülûk**, 11c., thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim, Dâru Süveydan, Beyrut, 1967.

et-TÂCÎ, Muhammed b. Kâmil Sahibî (V: 697/1297), **el-Halbe fî Esmâi'l-Hayli'l-Meşhura fi'l-Câhiliyye ve'l-İslam**, thk. Hâtim Salih ed-Dâmin, Matbuatu Mecmai’l-İlmi’l-Irakî, Bağdad, 1983.

et-TEBRÎZÎ, Ebû Zekeriyyâ el-Hatîb Yahyâ b. Ali b. Muhammed (V:502/1109), **Şerhu İhtiyârâti’l-Mufaddal**, 3c., thk. Fahreddîn Kabave, Dârü’l-Fikr, Beyrut, 1987.

et-TERSÎSÎ, Adnân, **el-Yemen ve Hadâretü'l-Arab**, Dârü'l-Mektebeti'l-Hayat, Beyrut, [t.y.].

The Oxford Handbook of Late Antiquity, Ed. Scott Johnson, Oxford University Press, New York, 2012.

The Oxford Dictionary of Byzantium, 3c., Ed. Alexander P. Kazhdan vd., Oxford University, Oxford, 1991.

THEOPHANES, Confessor (V: M. 818), **The Chronicle of Theophanes confessor: Byzantine and Near Eastern History, AD 284-813**, Translated with introduction and commentary by Cyril Mango, Roger Scott, Clarendon Press, Oxford, 1999.

et-TİRMÎZÎ, Ebû İsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre es-Sülemî (V: 279/892), **Sünen-i Tirmîzî Tercemesi**, 6c., Çev. Osman

Zeki Mollamehmetoğlu, Yunus Emre Yayınevi, İstanbul, [t.y.].

TRİMİNGHAM, J. Spencer, **Christianity Among the Arabs in Pre-Islamic Times**, Longman, London, 1979.

TÜCCAR, Zülfikar, "Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm", **DİA**, C. 10, S. 244-246.

el-UBÛDÎ, Muhammed b. Nâsır, **el-Mu´cemü'l-Cografi li'l-Bilâdi'l-Arabiyyeti's-Suûdiyye**, 6c., Dârü'l-Yemâme, Riyad, 1979.

VAGLİERİ, L.Veccia, "Dümat al-Djandal", **The Encyclopaedia of Islam (New Edition)**, C. 2, s. 624-626.

el-VÂKIDÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Vakıd el-Eslemî (V: 207/823), **Fütûhü'ş-Şam**, Dârü'l-Cil, Beyrut, [t.y.].

el-VÂKIDÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Vakıd el-Eslemî (V: 207/823), **el-Megâzî**, 3c., Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1966.

el-VEŞMÎ, Salih b. Süleyman Nâsır, **Vilâyetü'l-Yemâme: Dirâse fî'l-Hayâti'l-İktisâdiyye ve'l-İctimâiyye**, Mektebetü'l-Melik Abdülazîz el-Amme, Riyad, 1992.

VEZİR, Saîd Avaz Ba, **Meâlimu Târîhi'l-Cezîreti'l-Arabiyye**, Müessesetü's-Sabbân, [y.y.], 1966.

el-YÂ'KUBÎ, İbn Vazıh Ahmed b. İshâk b. Câ'fer el-Ya'kubî (V: 292/905), **Târîhü'l-Ya'kûbî**, 2c., Dâru Sâdır, Beyrut, [t.y.].

Yedi Askı = Muallakat-ı Seb'â, Çev. M. Şerefettin Yaltkaya, Maârif Vekâleti, Ankara, 1943.

YUNUS, Muhsin, “Kinde Alâkâtüha bi-Devleti Furs ve Ummâliha Mülûki’l-Hîre”, **Dirâsâtu Tarihiyye**, Sayı: 21-22, 1986, s. 195-204.

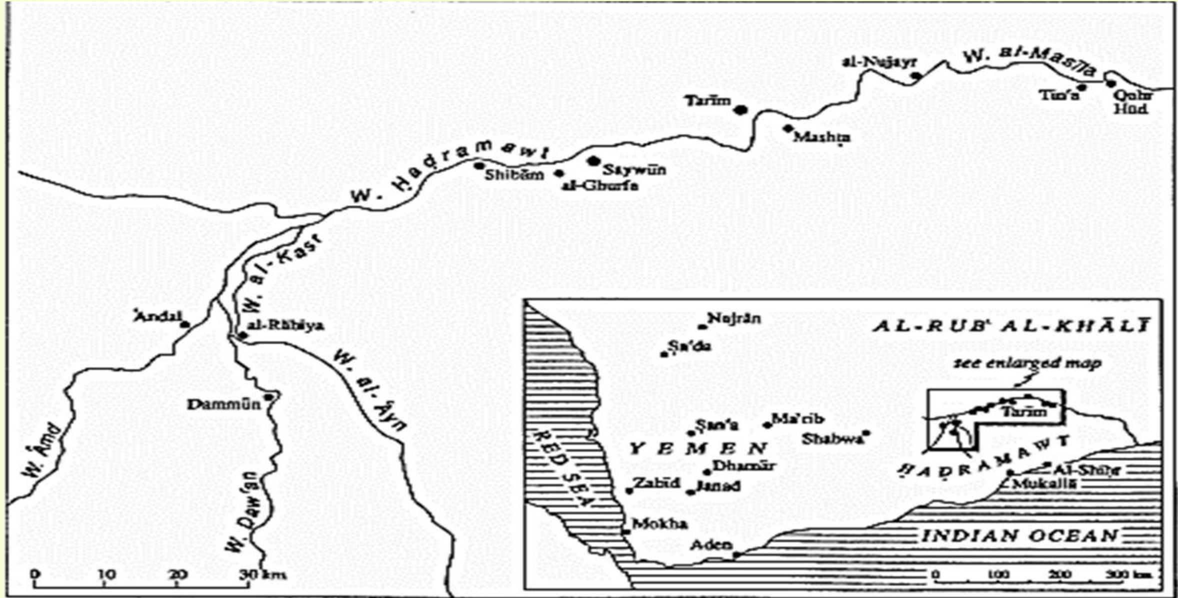
ez-ZEBÎDÎ, Ebü'l-Feyz Murtaza Muhammed b. Muhammed b. Muhammed (V:1205/1791), **Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs**, 10c. [y.y.], Beyrut, [t.y.].

ZEYDAN, Corci b. Habîb, **İslam Medeniyeti Tarihi**, 3c., Çev. Zeki Meğamiz, Doğan Güneş Yayınları, İstanbul, 1971.

ZWETTLER, Michael J., “Maʿadd in Late-Ancient Arabian Epigraphy and Other Pre-Islamic Sources”, **Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes** [WZKM], Vol. 90, 2000, s. 223-309.

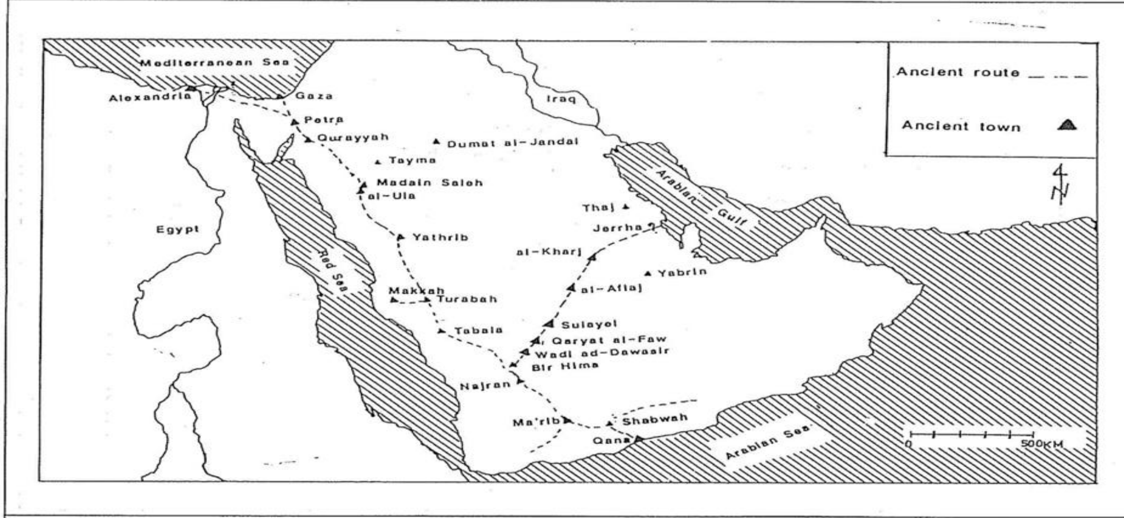
EKLER

EK-1

Kinde kabilesinin Hadramevt'teki yerleşim yerleri (Lecker, **Kinda on the Eve**, s. 334.)

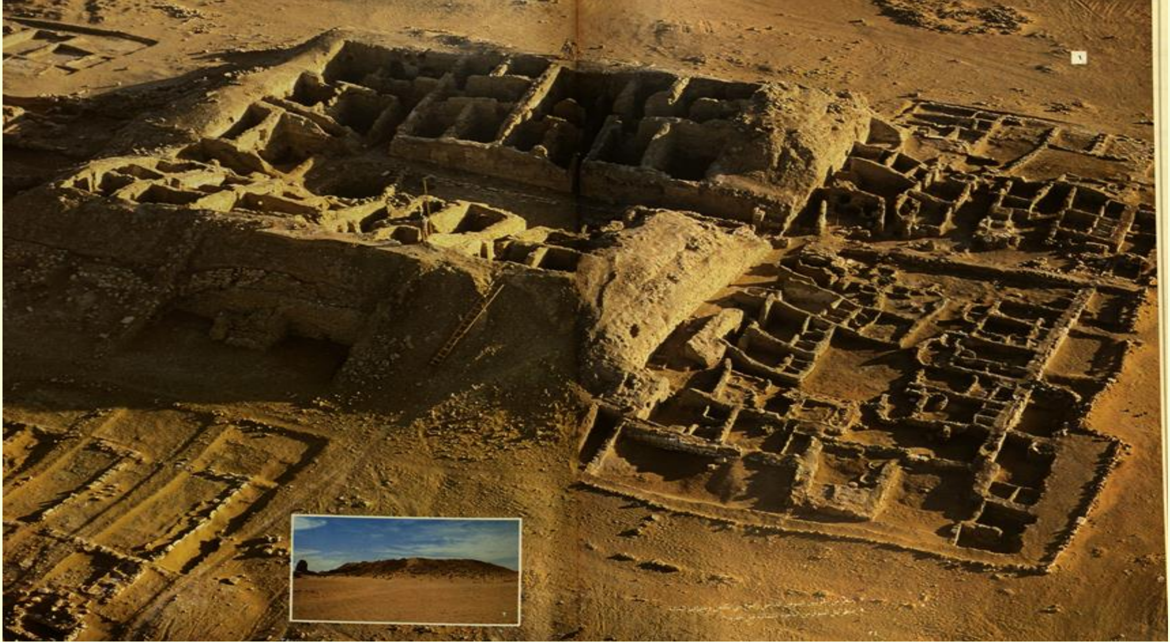
EK-2

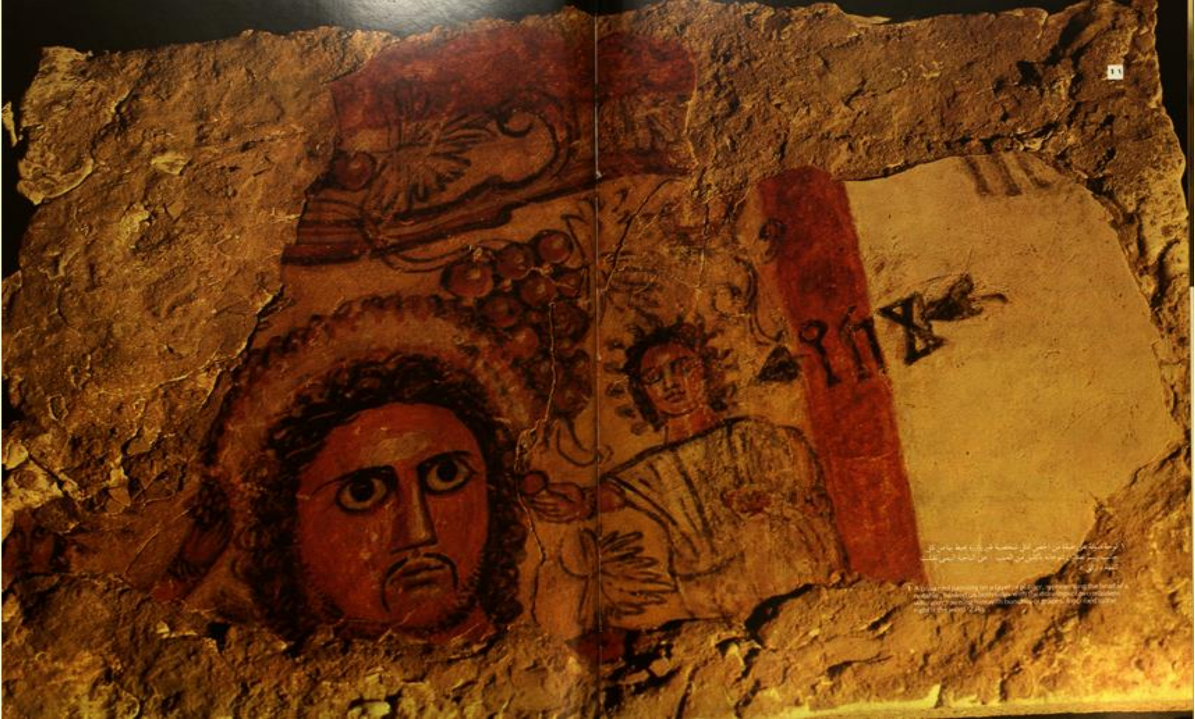
Karyetü'l-Fav ve Arabistan Yarımadası'ndaki antik ticaret yolları ile bağlantısını gösterir harita[596]

[596] Abdullah Saud el-Saud, **Central Arabia: During The Early Hellenistic Period**, King Fahd National Library, Riyad, 1997, s. 203.

EK-3

Karyetü'l-Fav'ın genel görüntüsü (Ensarî, Faw, s. 33)

Duvar resimlerinden bir örnek (Ensarî, **Faw**, s. 137)

Karyetü'l-Fav'daki kral mezarından bir görüntü. (Ensarî, Faw, s. 50)

Karyetü'l-Fav'da bulunan Müsned yazıtlara bir örnek. (Ensarî, a.g.e., s. 146)

Karyetü'l-Fav'dan bazı heykel örnekleri. (Ensarî, Faw, s. 106,114.)

Karyetü'l-Fav'dan bazı heykel örnekleri. (Ensarî, Faw, s. 106,114.)

Karyetü'l-Fav'da çıkan kapı kolları.(Ensarî, Faw, s. 93)

Karyetü'l-Fav'dan bazı madenî para örnekleri (Ensaî, Faw, s. 84)

KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi
SAMER

SAMER
KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi

KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi
SAMER

KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi
SAMER